

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen

Culturele perspectieven op ontwikkelingssamenwerking. Case: Radio Sucumbíos

Tom Deleu

Studentennummer: 20045207

Academiejaar: 2006-2007

Promotor: Prof. dr. Ronald Soetaert

Co-promotor: Dr. Koen De Munter

**Proef ingediend tot het verkrijgen
van de titel 'master in sociaal werk'**

***“If we are ever to move from our inegalitarian social order to
a diverse, egalitarian and democratic one,
we must speak and listen in a way that sustains and
extends the possibility of actually making sense together”***

Susan Bickford
(geciteerd in Welton, 2002: 206)

***“(...) Any attempt by the radio to give a truly public character
to public occasions is a step in the right direction.”***

Bertolt Brecht
(geciteerd in Willet, 1965)

Voorwoord

Vooraleer verslag uit te brengen van het door mij gevoerde onderzoek, zal ik in dit voorwoord kort het parcours schetsen dat vooraf ging aan de concrete onderzoeksopzet. Dergelijke schets lijkt mij relevant om een aantal keuzes en afbakeningen met betrekking tot het ‘wat’, ‘waarom’ en ‘hoe’ van dit onderzoek te verduidelijken. Het gaat hierbij niet zozeer om een psychologische *zelfanalyse*, maar om het blootleggen van een aantal affiniteiten. Het moet de lezer vervolgens helpen om de onvermijdelijke invloed van de onderzoeker –als persoon met een zekere achtergrond en gebondenheden– in en op het onderzoek, enigszins beter te begrijpen.

Eerst en vooral was er de keuze om ‘iets’ te gaan doen rond sociaal werk en ‘het culturele’. Deze keuze werd mede ingegeven door positieve ervaringen met de sociaal-artistieke en sociaal-culturele benadering in mijn eigen werksfeer. Als sociaal consulent bij de Seniorendienst (stad Gent) heb ik kunnen ervaren hoe vanuit een culturele optiek andere verhalen over ouderen –samen met de ouderen– een meer prominente plaats kunnen krijgen. Doorheen de opleiding Master Sociaal Werk probeerde ik die eigen praktijkervaringen verder uit te diepen en meer theoretisch te kaderen.

Voorts was het mijn uitdrukkelijke bedoeling om het onderzoek voor mijn scriptie niet te beperken tot literatuurstudie. Mijn voorkeur ging naar het opzetten van een eigen veldonderzoek, in het buitenland. Mijn voorliefde voor Latijns-Amerika diende als verdere, *geografische* afbakening van het terrein. Daarnaast wilde ik mijn onderzoek expliciet koppelen aan een al bestaande praktijk. Dat leek mij immers de meest geschikte manier om een concrete bijdrage te leveren aan het actuele spreken, denken en handelen over ‘ontwikkelingssamenwerking’. De case werd Radio Sucumbíos (Ecuador).

Ten slotte waren de begeleidingsgesprekken met mijn begeleider, promotor en co-promotor een andere invloed. Vanuit hun specifieke vakgebied bezorgden zij mij verdiepende en richtinggevende literatuur. Inzichten uit de literatuur koppelde ik voorts aan mijn affiniteit met het werk van Paulo Freire (1972; 1979). De discursieve benadering van Arturo Escobar (1995; 2005) en zijn pogingen om na te denken over en naar een ‘*post-development era*’, spraken mij heel erg aan. Door vele gesprekken en vanuit concrete observaties en ervaringen ter plaatse, werden voorlopige ideeën en uitgangspunten opnieuw opengetrokken. Ik had aandacht voor de diversiteit aan culturele perspectieven (meervoud) op ontwikkelingssamenwerking. Ik wou hierbij vooral ‘de case’ zélf aan het woord laten, in dialoog met de stemmen uit de verschillende theoretische referentiekaders.

Afsluitend wil ik een aantal mensen bedanken die op de één of andere manier hebben bijgedragen tot het mogelijk maken van dit onderzoek.

In de eerste plaats bedank ik An De Bisschop, Ronald Soetaert en Koen De Munter voor hun inspirerende begeleiding doorheen het onderzoek. Ik bedank ook Patricia Verbauwhede van Broederlijk Delen voor haar geloof in dit project en voor de logistieke ondersteuning ervan. Ik wil zeker ook alle medewerkers van Radio Sucumbíos bedanken voor hun medewerking aan dit onderzoek. Eigenlijk zijn zij de voornaamste hoofdrolspelers van dit onderzoek. Ik bedank Marlon voor de avondlijke salsalessen in Radio Sucumbíos. En ik bedank ook alle andere mensen die ik in Sucumbíos en Lago Agrio beter leerde kennen. Ik bedank hen voor hun vriendschap. En om mij te tonen hoe mooi ‘zich engageren’ kan zijn. Zij maakten van dit onderzoek een intense –en tegelijk plezierige– opdracht. Dat geldt zeker ook voor de medewerkers van ALER (in Quito). Zij verwelkomden mij in die nieuwe wereld van de gemeenschapsradio en waren mijn steunpunt en thuisbasis gedurende het ganse onderzoeksverloop. Voorts dank ik Iván Rodrigo-Mendizábal en Hernán Reyes van de Universidad Andina Simon Bolivar en Luis Dávila (VN) voor het samen reflecteren over het onderzoeksmateriaal. Ik bedank Nelsey Lizarazo en andere medewerkers van ALER, Martha Baquero (UNESCO) en Javier Ponce (CEP) voor de interessante gesprekken.

Ten slotte bedank ik Griet Baert, ‘*mi corazoncita*’. Mijn steun en toeverlaat. Ik verontschuldig mij meteen ook voor de gebeurlijke ongemakken van het samenleven met een student-op-leeftijd. Ik bedank mijn ouders. Ik bedank vrienden en collega’s. Marc Verpoorten, Hilde Vincke en Marcel Gonnissen bedank ik voor hun inspanningen als proeflezers en voor hun constructieve commentaren. Dax Dumont wordt bedankt voor het ultieme nalezen op taalfouten. Ik bedank ook Jan Hoozee en Sara Kooyman van Urgent FM: ‘*radio is de max*’.

Tom Deleu

April 2007

Inhoudsopgave

Voorwoord

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1. Probleemstelling en onderzoeksvragen	4
1.1. Situering en relevantie.....	4
1.2. Verantwoording.....	6
1.3. Probleemstelling en onderzoeksvragen	7
1.4. Doelstellingen.....	8
2. Theoretisch Referentiekader	9
2.1. Een meervoudig theoretisch referentiekader.....	9
2.1.1. Het kritisch-emancipatorisch perspectief	10
2.1.2. Cultural studies of een actualisering van de Kritische Theorie.....	11
2.1.3. Inzichten vanuit de antropologie	12
2.2. Naar een eigen, werkbaar en hanteerbaar perspectief	12
2.3. ‘Tools’ in de analytische gereedschapskist	14
2.3.1. Metaforen	14
2.3.2. discours- en Big D’ Discoursanalyse	15
2.3.3. Cultureel forum	16
2.4. Cultuur en culturele perspectieven op ontwikkelingssamenwerking.....	18
2.5. ‘Ontwikkeling’ – een discursieve historiek van het begrip.....	20
2.5.1. Vooraf.....	21
2.5.2. Modernisering en de inhaaltheorie	22
2.5.3. Afhankelijkheidstheorieën	23
2.5.4. Alternatieve benaderingen.....	24
2.5.5. Neoliberale globalisering	24
2.5.6. Post-development	25

3. Methodologie	27
3.1. Van probleemstelling naar onderzoeksopzet.....	27
3.1.1. Interpretatief onderzoek	27
3.1.2. Literatuurstudie en de stemmen uit die literatuur.....	28
3.1.3. Case: Radio Sucumbíos.....	29
3.1.4. Een aantal punten van methodologische aandacht	32
4. Onderzoeksresultaten	34
4.1. Inleiding	34
4.2. Radio Sucumbíos in perspectief: context	35
4.3. Radio Sucumbíos: een historische noodzaak?	37
4.4. Radio Sucumbíos: ‘je solidaire kameraad’ (‘tu compañera solidaria’).	41
4.5. Techniek en neutraliteit	49
4.6. Over spreken, aanklagen en voorstellen.....	50
4.7. Uitzendingen voor burgerschap, gemeenschapsvorming en volksorganisatie?	57
4.8. Wat met culturele diversiteit op de radio?	62
4.9. Radio Sucumbíos en Muziek.....	70
4.10. ‘Ontwikkeling is ...’	71
4.11. Impact op de zgn. ‘Dominante Openbaarheid’	78
Conclusie	82
Literatuurlijst en geraadpleegde websites	90

Bijlage 1

Inleiding

Het uitgangspunt van dit onderzoek is dat discoursen over en van ‘ontwikkeling’ in meerdere of mindere mate –al dan niet openlijk– richting en vorm geven aan concrete acties van ontwikkelingssamenwerking. Wat ‘ontwikkeling’ concreet is en wat het wil bereiken, daar lijkt men het zeer moeilijk over eens te kunnen worden. Men kan stellen dat het concept en de invulling ervan voorwerp zijn van hevige sociale strijd, die vanuit en tussen verschillende clubs wordt gevoerd.

Bewust van die verschillende visies en de strijd die zich afspeelt, ging ik op zoek naar een zekere ‘*common sense*’-definitie van ontwikkelingssamenwerking. Hiervoor raadpleegde ik het online-woordenboek Van Dale. Volgens Van Dale is ontwikkelingssamenwerking, de “*samenwerking met en ten behoeve van de ontwikkelingslanden*” (www.vandale.be).

Hoewel ook deze definitie niet echt meer duidelijkheid brengt, herkennen we volgens mij toch een aantal elementen die aangeven dat we ontwikkelingssamenwerking fundamenteel als een agogisch project moeten verstaan. We moeten het ontwikkelingsproject op zijn minst beschouwen als een interventie in het (samen-) leven van vele mensen in de ‘Derde Wereld’, of als een vorm van sociaal werk dat zich geografisch vooral in de ‘Derde Wereld’ afspeelt. Dan zouden we ontwikkelingssamenwerking ook kunnen verstaan, “*als een systematische en intentionele pedagogische interventie gericht op het ondersteunen van individuen en groepen in hun sociale en culturele ontplooiing*” (Bouverne-De Bie, 2004: 1).

Ondertussen is er echter *iets* aan de hand met dat ‘ontwikkelingsproject’. Immers, ondanks vijf decennia van ‘ontwikkeling’ is de ‘*toestand van de menselijke ontwikkeling*’ op vele plekken in de wereld nog altijd rampzalig te noemen. Ondervoeding, kindersterfte, (extreme) armoede, geweld, analfabetisme, uitbuiting en HIV/AIDS zijn op vele plekken en voor vele mensen een realiteit. Heeft ‘ontwikkeling’ gefaald als antwoord? Is het tijdperk van ‘ontwikkeling’ en ontwikkelingssamenwerking ten einde en is dat dan problematisch? In de zoektocht naar alternatieven, wordt het belang van ‘cultuur’ steeds meer erkend. De manier waarop men ‘ontwikkeling’/ontwikkelingssamenwerking en ‘cultuur’ samenbrengt, resulteert echter in verschillende perspectieven.

Dit onderzoek bestaat uit vier delen. In het eerste deel zal ik ingaan op het ‘wat’ en ‘waarom’ van de door mij gekozen onderzoeksopzet. Eerst zal ik het onderzoek in zijn ruimere context plaatsen. Ik zal daarbij ook stilstaan bij de theoretische en praktische relevantie van het voorgestelde onderzoek.

Vervolgens worden ‘wat’ en ‘waarom’ vertaald naar een eigen onderzoeksopzet. Hierbij is al enige aandacht voor de moeilijke keuzes, maar noodzakelijke afbakeningen. Ten slotte zal ik ook aangeven hoe dat voorafgaande parcours en de bijhorende denkoefening zich hebben vertaald in een centrale probleemstelling en concrete onderzoeksvragen. Daarbij zal ik ook de doelstellingen van dit onderzoek verder omschrijven.

In het tweede deel zal ik eerst stilstaan bij het voor dit onderzoek gehanteerde referentiekader. Dat is overigens geen gemakkelijke opgave. De titel –als ‘vlag’ voor dit onderzoek– geeft alvast een eerste idee over het ruime bereik van het onderzoek. Het gaat over culturele perspectieven enerzijds, ontwikkelingssamenwerking anderzijds en hun onderlinge relatie. En dat alles vanuit een concrete casestudie. Aansluitend heb ik dan ook geopteerd voor een ruime en open blik op het studieobject. Dergelijk uitgangspunt lijkt mij een noodzakelijke voorwaarde om *zinnige* uitspraken te kunnen doen. Voorts wordt in het tweede deel de analytische ‘toolbox’ in detail bekeken en becommentarieerd. Richtinggevende concepten in die ‘toolbox’ zijn de metaforen van Lakoff en Johnson (1980), de Discourses-theorie van James Paul Gee (1999; 2005) en het concept van het culturele forum. Dit laatste concept is meteen een concreet voorbeeld van een metafoor. Afsluitend worden ‘cultuur’ en ‘ontwikkeling’/ontwikkelingssamenwerking geïntroduceerd. Meteen ook een eerste concrete kennismaking met de *‘tools in actie’* en het perspectief van dit onderzoek.

In het derde deel zal ik stilstaan bij de methodologie van het onderzoek. Ik heb gekozen voor veldonderzoek. In methodologische termen is dat veldonderzoek te zien als een enkelvoudige casestudie. Participerende observatie en semi-gestructureerde interviews zijn daarbij de belangrijkste instrumenten van dataverzameling. Literatuurstudie had in eerste instantie een voorbereidende rol, vervolgens fungeerde zij als achtergrond bij het onderzoek. In verschillende paragrafen zal ik aandacht hebben voor de mogelijkheden en consequenties inherent aan deze keuzes. In een andere paragraaf zal ik kort aandacht besteden aan het concrete onderzoeksverloop. Ten slotte worden een aantal methodologische aandachtspunten opgelijst. Deze aandachtspunten zijn zowel methodologisch als deontologisch van aard.

In het vierde en laatste deel worden ten slotte de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Ik heb er voor gekozen om deze presentatie samen te laten vallen met het beantwoorden van de concrete onderzoeksvragen. Ik zal van start gaan met een korte schets van de concrete context waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden. In een volgende paragraaf is er aandacht voor de historische dimensie van Radio Sucumbíos. Vervolgens zal ik trachten om *de karakteristieken* van Radio Sucumbíos op een overzichtelijke manier samen te brengen en te becommentariëren. Dat zal grotendeels gebeuren aan de hand van metaforen. Ik zal tegelijk aandacht hebben voor wat Radio Sucumbíos zélf zegt te willen zijn en hoe zij door anderen wordt gepercipieerd. In de volgende

paragrafen komen dan een aantal specifieke, agogisch interessante *salient* en *characteristic features* van de case aan bod: over spreken en aanklagen, uitzendingen voor gemeenschapsvorming en volksorganisatie, culturele diversiteit op de radio en ‘*ontwikkeling is ...*’. Hierbij gaat de aandacht steeds naar mogelijke aanwijzingen voor het dialogische gehalte van Radio Sucumbíos. Ik zal ook stilstaan bij de impact van Radio Sucumbíos op de zgn. ‘Dominante Openbaarheid’. Ten slotte worden de besluiten van het onderzoek voorgesteld en worden mogelijke pistes voor verder onderzoek aangegeven.

Alvorens effectief van start te gaan, wil ik nog benadrukken dat dit onderzoek eveneens een antwoord wil zijn ten aanzien van de uitnodiging van Thierry Verhelst & Wendy Tyndale: “*(the) vital task ahead is to engage more systematically in a search for case studies that show how culture and spirituality can influence efforts to support people in moving out of poverty in its multiple forms, towards a state of self-fulfilment and contentment*” (2002: 1). Misschien kan het ook dienen in de actuele zoektocht van de sociaal-artistieke praktijk in Vlaanderen naar een eigen identiteit (De Bisschop, 2006)? Voor de directe betrokkenen –‘de case’ en ‘de ondersteunende NGO’– wil deze scriptie materiaal voor bezinning en reflectie leveren.

1. Probleemstelling en onderzoeksvragen

1.1. Situering en relevantie

Zoals in de inleiding al werd aangegeven, zal ik het ‘ontwikkelingsproject’ fundamenteel begrijpen als een agogisch project, als een vorm van sociaal werk.

Er is echter iets aan de hand met dat ‘ontwikkelingsproject’. Zo lijkt de wereld er vandaag –ondanks de vele goede voornemens, de plechtige beloftes en de aanzienlijke investeringen in dat ontwikkelingsproject– niet echt beter aan toe te zijn dan een aantal decennia geleden. Statistieken, indexen, pers- en nieuwsberichten uit de sector van ontwikkelingssamenwerking brengen maar heel weinig positief nieuws. De ‘toestand van de menselijke ontwikkeling’ is en blijft onrustwekkend. Zich bewust van deze situatie, kwamen de wereldleiders tijdens de Millenniumconferentie van de Verenigde Naties in 2000 tot een vergelijk om tegen 2015 acht concrete, haalbare en meetbare ontwikkelingsdoelstellingen (MDG) te realiseren. Vijf jaar later stelt men vast dat ook deze doelstellingen heel waarschijnlijk níet zullen worden gehaald:

“(...) human development advances fall short of those anticipated in Human Development Report 1990—and far short of what was possible. Viewed from the perspective of 2015, there is a growing danger that the next 10 years—like the past 10—will go down in history not as a decade of accelerated human development, but as a decade of lost opportunity, half-hearted endeavour and failed international cooperation (...) The consequences of continuing down the current path should not be underestimated (...)” (UNDP, 2005: 17-18).

Ondertussen is volgens berekeningen van 11.11.11 het reële aandeel dat België besteedt aan ontwikkelingssamenwerking in 2006 verminderd naar 0,37% van het BNP. In het licht van de federaal beloofde verhoging tot 0,7% tegen 2010, noemt Bogdan Vanden Berghe –algemeen secretaris van 11.11.11– dat een ‘zeer pijnlijke’ vaststelling (www.11.be, 3 april 2007).

Een crisis, het einde, het failliet, een louteringsmoment? Sinds de jaren ’80-’90 wordt ontwikkeling in toenemende mate en op een meer fundamentele manier geproblematiseerd. Volgens Fisher zijn er in het actuele debat over ontwikkelingssamenwerking globaal twee posities af te lijnen: “*the first views contemporary development processes as flawed but basically positive and inevitable (...) the second finds both the dominant development paradigm and the implementation of it fundamentally flawed*” (1997: 443).

De eerste positie lijkt in grote lijnen terug te voeren tot personen uit de ‘club van ontwikkeling’.¹ Dat moet bijvoorbeeld blijken uit hun ijverige verder zoeken naar hét ontwikkelingsconcept dat – eindelijk – de gestelde problemen in de ‘Derde Wereld’ op een doeltreffende manier zou aanpakken. De tweede positie is die van de culturele critici die spreken over een post-development tijdperk dat steeds meer vorm krijgt (Rahnema en Bawtree, 1997: xi). De culturele critici zijn een relatief nieuwe stem in het debat. Aan de hand van de kolonisatiemetafoor diskwalificeren zij het ontwikkelingsproject op een radicale manier. Majid Rahnema en Arturo Escobar (1995) pleiten bijvoorbeeld niet voor een alternatieve ontwikkeling, maar voor alternatieven voor ontwikkeling. Ontwikkeling is in deze kringen ‘*a toxic word*’ geworden (Verhelst, 2003: 78).

De benadering van Rahnema en Escobar wordt door Vijayendra Rao en Michael Walton meteen ook als één van de mogelijke culturele perspectieven op ‘ontwikkeling’ en ontwikkelingssamenwerking voorgesteld (2004: 9-11). Vanuit de ‘ontwikkelingsclub’ kunnen we verschillende reacties op hun radicale voorstellen waarnemen. Heel algemeen gesproken gaan die reacties van ‘onder voorbehoud’, ‘lauw enthousiast’ tot en met hevige tegenreacties.² Alleszins wordt het debat op het scherp van de snede gevoerd. Tegelijk zien we dat cultuur en culturele perspectieven een belangrijke rol in dat debat hebben verworven (Pérez de Cuéllar, 1996; Schech en Haggis, 2002; Rao en Walton, 2004).

Beide posities erkennen overigens wél het feitelijke bestaan van sociale problemen als ondervoeding, kindersterfte, (extreme) armoede, geweld, analfabetisme, uitbuiting, HIV/AIDS. Vanuit post-developmenthoek wijst men echter op het constructieproces dat plaatsvindt tussen dat bewustzijn en de maatschappelijke actie. Men wijst op de manieren waarop een sociaal probleem wordt gedefinieerd tot een geconstrueerd sociaal probleem (Bouverne-De Bie, 2004: 74-75). Het is in die stap van sociaal probleem naar geconstrueerd sociaal probleem dat post-developmentdenkers ‘ontwikkeling’ vanuit een discursieve benadering ontmaskeren en diskwalificeren. Men blijft echter wel degelijk op zoek naar noties van ‘*a good life*’ (Verhelst, 2003: 80). Hoe het ook zij, dit zoeken blijft volgens mij in wezen een agogische kwestie.

Vanuit de invalshoek van een kritisch-emanipatorische agogiek zal het welzijnsbegrip, besloten in zowel ‘ontwikkeling’ als ‘the good life’, participatief en historisch vorm te geven zijn. Daarbij gaat het niet meer louter over de manieren waarop sociale problemen worden geconstrueerd, maar ook over

¹ Gerald Graff (2003) introduceerde het club-concept in zijn onderzoek naar de cultuur van en rond academische geletterdheid. Graff spreekt over clubs, het toetreden tot een club en het proces van demystificatie dat die intrede/toenadering in gang kan zetten. Ik ben er van overtuigd dat als we de verschillende culturele perspectieven ten aanzien van ontwikkelingssamenwerking begrijpen vanuit het clubconcept en de idee van ‘entering the club’, bepaalde fenomenen beter kunnen worden verstaan. Wat Graff overigens demystificatie noemt, is eigenlijk een eigen poging tot kritische reflectie over tijdloos en universeel gedachte aannames. Omdat onze manier van kijken/denken/handelen naar en in de realiteit niet tijdloos of universeel kan zijn, moeten deze aannames kritisch worden ontleed. Graff doet dit door deze aannames te bestuderen in relatie tot de ‘club’ waarin zij worden geconstrueerd. Een eigen manier van contextualiseren.

² Zie bijvoorbeeld het debat in ‘*Third World Quarterly*’ met bijdragen van o.a. Jan Nederveen-Pieterse (2000), Frans J. Schuurman (2000), Knut Gunnar Nustad (2001), Morgan Brigg (2002) en Aram Ziai (2004).

hoe het beleid ten aanzien van die problemen wordt gevoerd (Bouverne-De Bie, 2004: 9). Of, Paulo Freire enigszins parafraserend, het gaat erover hoe de ‘gemarginaliseerden’ –als subjecten en competente agenten– eigen/alternatieve antwoorden kunnen formuleren ten aanzien van processen van marginalisering (1972). Het formuleren van deze antwoorden zal een dialogisch proces moeten zijn. Het uitgangspunt van dit onderzoek is dat de ingrijpende en vaak ongecontroleerde en unilaterale tussenkomsten van het ‘ontwikkelingsapparaat’ in het leven van vele mensen in het Zuiden vanuit een agogisch standpunt moeten worden gecodeerd. De vraag is dan: *of, en op welke manier alternatieve media –i.c. community radio– een bijdrage kunnen leveren aan dat streven van mensen om eigen discoursen van welzijn te construeren?* De actuele heropleving van het denken over alternatieve media en autonome representatie lijkt dat alvast te suggereren. Wat betreft radio, zie bijvoorbeeld de organisatie van *radiocracy*-conferenties en het recente opstarten van een *radio studies network*. Of ook, de hernieuwde aandacht en steun vanuit internationale organisaties zoals UNESCO en de FAO.

Aansluitend bij de globale agogische benadering en inzichten vanuit de cultural studies, zal het fenomeen ‘community radio’ in deze scriptie als een vorm van sociaal-cultureel werk worden behandeld. De potentiële bijdrage van gemeenschapsradio wordt voorts onderzocht aan de hand van een concrete case en *getoetst* vanuit de metafoor van het culturele forum (zie verder). Vanuit deze benadering kan ook het concept van ‘*otras practicas intelectuales*’ (Mato, 2005: 21) verder worden verduidelijkt. Daniel Mato wijst ons met dat concept op de manieren waarop in Latijns-Amerika kennisopbouw en maatschappijkritiek (-verandering) door elkaar lijken te lopen en in hoofdzaak buiten de universitaire context plaatsvinden, bijvoorbeeld in de nieuwe sociale bewegingen en in het politieke theater van o.a. Augusto Boal.

Samengevat wil dit onderzoek vanuit een concrete case en een eigen benadering, een bijdrage leveren aan het actuele debat dat momenteel op zoveel terreinen en tussen en binnen ‘betrokken clubs’, intens wordt gevoerd. De keuze voor de casestudie als onderzoeksstrategie moet daarbij expliciet de brug slaan naar het werkveld. Aan de hand van een concrete praktijk zal ik vervolgens trachten om de veelheid aan stemmen vanuit deze praktijk te laten dialogeren met stemmen uit verschillende clubs en referentiekaders.

1.2. Verantwoording

Vanuit een besef van de actuele tegengestelde posities en de beladenheid van het debat –én gebruikte concepten– zal dit onderzoek noodzakelijkerwijs (deels) bestaan uit het zoeken naar een eigen, werkbare positie. Deze zoektocht zal gestuurd worden door een zekere affiniteit met de kritisch-emancipatorische traditie binnen de agogische wetenschap en het gebruik van een aantal nieuwe

analytische tools zoals die o.a. in de cultural studies worden aangewend. Vanuit deze affiniteiten zal ik dan trachten om de stemmen aan de andere zijde/in de case op een evenwichtige en zorgvuldige manier te registreren. Doorheen het onderzoek zal vooral aandacht zijn voor narratieven, discoursen en processen van betekenisgeving en hun (ruim opgevatte) relevantie ten aanzien van de gekozen centrale probleemstelling. Een probleemstelling die overigens gezien moet worden als een dynamische zoektocht naar mogelijke aanzetten van antwoorden ten aanzien van de hierboven geschetste uitdagingen. Hierbij lijkt een casestudie alvast de meest geschikte onderzoeksstrategie om dergelijk opzet te realiseren.

Het onderzoek zal voorts gevoerd worden vanuit een besef van verdoken machtsaspecten inherent aan het opzetten van een veldonderzoek. Vanuit een antropologische benadering van veldonderzoek, zal ik hierbij o.a. aandacht hebben voor mijn eigen ‘gesitueerdheid’ –c.q. verschillende gebondenheden– en de gevaren inherent aan het gebruik van ‘eigen’ concepten –c.q. de macht inherent aan het proces van noemen en benoemd worden. Bovenstaande inzichten kunnen m.i. dan ook niet anders dan leiden tot een bescheiden opstelling. Als onderzoeker lijkt het mijn eerste opdracht om te luisteren en te leren van betrokken actoren. Anderzijds kan het stellen van vragen waarschijnlijk wel fungeren als een soort bewustmakende spiegel.

1.3. Probleemstelling en onderzoeksvragen

Hoe na dit alles een centrale probleemstelling formuleren? Of hoe het onderzoek operationaliseren? Hiertoe zal ik uit voorgaande denkoefening de verschillende aanknopingspunten en onmisbare componenten samenbrengen.

Ten eerste is er de erkenning dat het sociale probleem in ‘het Zuiden’ bestaat. Het ‘ontwikkelingsproject’, als dominant antwoord, lijkt in een crisis te verkeren. Onderzoekers, praktijkwerkers, ontwikkelingsinstituten zijn in toenemende mate overtuigd van het belang van cultuur in het zoeken naar antwoorden. De verschillende invullingen van deze overtuiging resulteren echter in diverse culturele perspectieven in en op ontwikkelingssamenwerking. Binnen het perspectief van de culturele critici wordt ‘ontwikkeling’ afgedaan als een nefaste discursieve praktijk. Ten tweede is er vanuit de idee van sociale problemen als ‘geconstrueerde sociale problemen’ aandacht voor hoe verschillende discoursen en perspectieven in die constructie ‘aan het werk zijn’. Ten slotte: Radio Sucumbíos als case. Welke lessen kan men trekken vanuit een concrete case –in de sfeer van ontwikkelingssamenwerking– voor het actuele debat over ‘cultuur en ontwikkeling’, dat zoals ik heb beargumenteerd, ook mede een agogisch debat is of toch zou moeten zijn.

De centrale probleemstelling luidt dan:

Op welke manier fungeert Radio Sucumbíos –als een vorm van sociaal-cultureel werk– al dan niet als een cultureel forum waar mensen de veelheid van waarden, normen en gebruiken in de samenleving leren ervaren en waar het debat over de grondslagen en de ordening van de maatschappij kan worden gevoerd? Of met andere woorden, hoe tracht Radio Sucumbíos –bekeken en becommentarieerd vanuit en ten aanzien van diverse (culturele) perspectieven– al dan niet een ‘plaats’ te zijn waar sociale probleemdefinities geconstrueerd en gedeconstrueerd (kunnen) worden? Draagt Radio Sucumbíos bij tot een dialogisch articulatieproces van vragen, noden en behoeften?

Om een antwoord te formuleren op deze probleemstelling stel ik mij vervolgens een aantal concrete onderzoeksvragen die richting dienen te geven aan het verdere onderzoek:

1. Wat is Radio Sucumbíos? Wat is karakteristiek en waarin verschilt Radio Sucumbíos van andere radio's/media?
2. Op welke manier probeert Radio Sucumbíos, al dan niet, een dialogische praktijk te realiseren over 'welzijn'?
3. Leiden alternatieve media louter tot een 'alternatieve openbaarheid'? Welke impact heeft Radio Sucumbíos op de 'dominante openbaarheid'?
4. Op welke manier kunnen we discursieve praktijken van ontwikkeling 'aan het werk' zien binnen en vanuit Radio Sucumbíos?
5. Op welke manier legt Radio Sucumbíos verbanden met 'grassrootsbewegingen' (een centrale focus in o.a. het post-developmentdiscours)?
6. Wat is het belang van cultuur en culturele perspectieven voor en in de praktijk van Radio Sucumbíos? Op welke manier is Radio Sucumbíos zelf een voorbeeld van een cultureel perspectief?

1.4. Doelstellingen

Met deze scriptie wil ik een constructieve bijdrage leveren aan de manieren waarop 'van hieruit' wordt gedacht over 'ontwikkeling'/welzijn in 'het Zuiden'. Vandaar ook mijn expliciete keuze voor een case die door een Vlaamse ontwikkelings-NGO wordt ondersteund. Concreet gaat het over het op een kritisch-constructieve manier in beeld brengen van de potentiële bijdrage van Radio Sucumbíos aan het formuleren van eigen plannen van mensen in hun strijd tegen armoede en onrecht (www.broederlijkdelen.be). Met Hammersley wordt dit onderzoek dan best gelezen als een vorm van 'democratic, practical research' (2000: 227). Doelstelling van dergelijk onderzoek is "to provide information that will be of use to anyone concerned with a particular, currently pressing, issue". Gezien het hier gaat om de studie van slechts één case, moet rekening gehouden worden met een aantal bekommernissen omtrent (interne en externe) validiteit.

2. Theoretisch Referentiekader

Aansluitend bij het ruime bereik van dit onderzoek wordt vooreerst geopteerd voor een ruime en een open blik op het studieobject. Dergelijk uitgangspunt lijkt mij overigens noodzakelijk om zinnige uitspraken te kunnen doen. Hiertoe zal ik analytische ‘tools’ uit verschillende disciplines samenbrengen. Anderzijds en vanuit een besef van het hoge ‘containerbegrip-gehalte’³ van de concepten in de titel van dit onderzoek, is er (opnieuw) een nood aan een ééngemaakt perspectief. Inzichten en ‘tools’ worden in lijn gebracht van een *eigen* theoretisch referentiekader. Criterium hierbij is hun kritisch-emancipatorisch gehalte. Het beoogde resultaat: een hanteerbare en werkbare ‘toolbox’. Adri Smaling (1992) zou dit wellicht het samengaan van paradigmatische en pragmatische elementen noemen.

2.1. Een meervoudig theoretisch referentiekader

Inzichten en analytische ‘tools’ voor dit onderzoek zijn grotendeels afkomstig uit de sociale agogiek, de cultural studies en de antropologie. Voor deze keuze zijn een aantal evidente redenen te noemen.

Vooreerst en aansluitend bij de algemene richtlijnen voor de masterproef, wil dit onderzoek een wetenschappelijk onderbouwde reflectie leveren over ‘ontwikkelingssamenwerking’ als een specifieke vorm van sociaal werk (Richtlijnen masterproef, 2005). Vanuit dergelijk uitgangspunt worden ‘ontwikkelingssamenwerking’ en de case als agogische interventies gedefinieerd en vanuit een agogisch referentiekader beoordeeld. Het gaat over culturele perspectieven op het ontwikkelingsproject en de link wordt gelegd met de ‘cultural turn’ in de sociale wetenschappen. Een wending die misschien het best aangetoond en verstaan kan worden vanuit het ontstaan van de cultural studies? Ten slotte wordt ‘ontwikkelingssamenwerking’ als een specifieke vorm van sociaal werk haast onmiddellijk geassocieerd met een bepaalde ruimtelijke context: de ‘Derde Wereld’. Ook Radio Sucumbíos –als case– bevindt zich in een ‘ontwikkelingsland’ (Ecuador) uit die zogenaamde ‘Derde Wereld’. Door deze geografische situering, samen met het gebruik van participerende observatie als één van de methodes voor gegevensverzameling, komen ook de antropologie en antropologische inzichten in beeld.

³ In een containerbegrip komen volgens cultuurfilosoof Tom Claes (2005) meerdere mogelijke (partiële) betekenissen samen: “*Het is een begrip dat we op een intuïtief niveau best begrijpen, maar waarvan de betekenis oplost wanneer we het trachten in een strikte definitie te gieten. Welke definitie we ook geven, toch lijkt die definitie niet ruim genoeg of nu net te breed waardoor ze nietszeggend wordt*”.

Vanuit een besef van paradigmaverscheidenheid gaat het echter niet op om zomaar te spreken over dé sociale agogiek, dé cultural studies of dé antropologie. Vooraleer iets gezegd kan worden over de constructie van een eigen perspectief moet dan ook iets gezegd worden over verschillende perspectieven binnen deze disciplines. Om niet meegesleurd te worden in de vaak felle gevechten aan het ‘paradigmafront’ of te verdwalen in het gefragmenteerde wetenschappelijke veld zal ik meteen ook actief op zoek gaan naar aanknopingspunten en overlappingsen. Het kritisch-emancipatorisch perspectief –als paradigmatisch criterium– is richtinggevend.

2.1.1. Het kritisch-emancipatorisch perspectief

Verschillende paradigma’s resulteren –ook in de sociale agogiek– in verschillende benaderingswijzen, “*zowel wat betreft opvattingen over agogisch handelen als wat betreft opvattingen over de studie ervan*” (Bouverne-De Bie, 2004: 15).

Eén van die benaderingen is het kritisch-emancipatorische perspectief en verwijst naar de kritische traditie in de sociale wetenschappen. Horkheimer introduceerde in 1937 de term ‘Kritische Theorie’ voor “*theorieën die zich op het grensvlak van sociale wetenschap en filosofie bewegen en die een bewuste relatie onderhouden met de praktijk*” (Leezenberg en De Vries, 2005: 180).

Kenmerkend is dat een kritische theorie volgens Leezenberg en De Vries (2005) steeds drie taken tegelijkertijd vervult. Ten eerste worden maatschappelijke verschijnselen in hun historisch perspectief en in het licht van maatschappelijke tegenstellingen bekeken en begrepen. Ten tweede wordt de kloof tussen pretenties en prestaties blootgelegd en bekritiseerd. Ten derde onderhoudt een kritische theorie volgens Leezenberg en De Vries een expliciete relatie tot de praktijk, “*een kritische theorie weet ook dat zij zelf (...) uit de praktijk voortkomt; de theorie probeert dan ook –reflexief– een verklaring te geven voor haar eigen ontstaan. Zij kan bovendien inzichten leveren die bij specifieke sociale groepen tot zelfreflectie kunnen aanzetten*” (Leezenberg en De Vries, 2005: 181). Naast denkbeelden uit de invloedrijke Frankfurter Schule baseert de kritisch-emancipatorische benadering zich ook sterk op het werk van Paulo Freire (1972) en zgn. bevrijdingspedagogen. De theorie van Freire over ‘dialogisch handelen’ en ‘culturele actie’ bieden interessante aanknopingspunten voor een kritische reflectie vanuit en ten aanzien van de gekozen praktijk.

Paulo Freire en de ‘Frankfurter Schule’ op deze manier begrepen is voor mij het belangrijkste motief om voor het kritisch-emancipatorische perspectief te kiezen. Doorslaggevend hierbij is de manier waarop men volgens mij in dat perspectief een gezonde verbinding tussen ‘engagement voor een

betere wereld' (actie) en wetenschappelijk onderzoek (reflectie) weet te verwoorden én verantwoorden. Kortom het is de benadering waarbij ik mij persoonlijk *het beste voel*.

2.1.2. Cultural studies of een actualisering van de Kritische Theorie

Er blijkt nogal wat discussie en verwarring te bestaan over het onderwerp, de betekenis en de kern van cultural studies. Toch lijkt er een zekere consensus te zijn over hun interdisciplinaire karakter, ontstaan uit de synthese tussen literatuurkritiek en de sociale wetenschappen. En die synthese moeten we volgens Verstraete begrijpen vanuit de onvrede van een aantal onderzoekers met de traditionele, academische omgang met cultuur, die gereduceerd was tot een vastgeroeste literaire canon en, “*die vanuit de crisis van de geesteswetenschappen voor het eerst in de vroege jaren zestig werd gearticuleerd binnen marxistische, (post)structuralistische en feministische kringen*” (2001: 11).

De oprichting van het Centre for Contemporary Cultural Studies in Birmingham (1964) wordt door velen gezien als een cruciaal moment in de ontstaansgeschiedenis van de cultural studies. Onder het leiderschap van Stuart Hall –directeur van het CCCS tussen 1969-1979– werd het politieke karakter van cultural studies explicieter. Typerend is bijvoorbeeld de manier waarop de dichotomie hoge/lage cultuur en onderliggende machtsprocessen werden ontmanteld: “*the Birmingham group re-conceptualized ‘popular culture’ as the location or site of resistance and negotiation by marginalized and disempowered groups (...) they perhaps most importantly reinterpreted culture in relation to dominant political structures and social hierarchies. The intention of this project, both implicitly and explicitly, was to give a ‘voice’ to the marginalized*” (Carnie, 2003).

Binnen cultural studies worden esthetiek, pedagogie en politiek met elkaar verbonden. Op die manier zijn cultural studies volgens René Gabriëls te zien als een eigenzinnige verderzetting van de kritische maatschappijtheorie van de Frankfurter Schule (geciteerd in Verstraete, 2001: 19). Dat eigenzinnige heeft veel te maken met wat Stuart Hall ‘*the cultural and linguistic turn*’ noemt. Door beroep te doen op het Franse post-structuralisme en een ‘culturalistisch post-Marxisme’ zijn cultural studies dan misschien ook wel te zien als een soort actualisering van de Kritische Theorie ten aanzien van de post-moderne conditie (Lyotard, 1979). Cultural studies beschikken alvast over een interessant kritisch potentieel en dat lijkt ook in andere wetenschappelijke disciplines te worden erkend. Zo ziet Ronald Soetaert hoe een aantal leidinggevende cultural studies-‘beoefenaars’ “*move cultural studies into critical pedagogy (or vice versa) as a tool in the struggle for radical democracy*” (Soetaert e.a., 2005: 516).

2.1.3. Inzichten vanuit de antropologie

De etnografische methode is in sociaal-agogisch onderzoek geen onbekende meer. Joe Tobin deed bijvoorbeeld beroep op de antropologische blik voor zijn onderzoek naar kinderopvang in verschillende culturele tradities en wou hiermee *taken for granted assumptions* in vraag stellen (1989, in: Vandenbroeck, 2005). In de cultural studies pleit Barker voor een meer etnografische aanpak als correctie op het ‘obscure textualisme’ van een aantal cultural studies onderzoekers (2002 in: Soetaert e.a., 2005: 517). Ook in dit onderzoek speelt veldonderzoek een cruciale rol (zie methodologie).

Maar er is nog een andere, meer conceptuele link tussen het onderwerp van dit onderzoek – ‘ontwikkelingssamenwerking’ – en de antropologie als wetenschappelijke discipline. Zo toont Johan Pottier met James Ferguson dat antropologen tot ‘de crisis’ van de antropologie vaak gezien werden als “(...) *the appointed experts on ‘backward peoples’ who as individual entities, needed guidance in taking up the challenge of development*” (2000: 340). ‘Ontwikkeling’ was een vorm van toegepaste antropologie en ‘*science of the less developed*’ (Arnaut, 2005: 8). Na ‘de crisis’ en vooral sinds de jaren ’80-’90 wordt het ontwikkelingsproject vanuit de Critical Anthropology op een heel andere manier benaderd. James Ferguson noemt ‘ontwikkeling’ nu onomwonden de ‘*evil twin*’ van de antropologie (geciteerd in Pottier, 2000: 340). James Ferguson, Arturo Escobar en anderen zijn actueel prominente stemmen in de ‘*post-development-club*’. Aram Ziai noemt de benadering van Escobar en Ferguson –c.q. hun antropologie/archeologie van ‘ontwikkeling’ – overigens het sceptische perspectief in post-development (2004: 1049). “*The aim of this perspective is to transfer the power of defining the problems and goals of a society from the hands of outside experts to the members of the society itself – first of all by rejecting the dominant view of certain societies as underdeveloped and in need of development*” (2004: 1054). In de voorkeur voor ‘maatschappelijk engagement’ (samenlevingsopbouw) versus ‘maatschappelijk observatie’ (vanuit een externe probleemdefinitie), kunnen we opnieuw een link met de kritisch-emancipatorische agogiek opmerken (Bouverne-De Bie, 2005: 18).

2.2. Naar een eigen, werkbaar en hanteerbaar perspectief

Na het voorgaande vallen een aantal gelijklopende elementen op. Ten eerste is er de keuze om binnen de verschillende disciplines vooral aansluiting te zoeken bij hun kritische tradities. Ik heb duidelijk gemaakt dat dit een persoonlijke keuze is. Een keuze die een goed referentiekader biedt en volgens mij ook moet toelaten om in alle openheid te luisteren naar de stemmen uit de case – vb. vanuit de dialogale benadering van Paulo Freire. Tegelijk is er een voortdurend besef van moeilijk te vermijden ‘gebondenheden’.

Voorts is ook gebleken dat precies vanuit die kritische tradities op het terrein al wordt geëxperimenteerd met benaderingen (conceptueel en methodisch) uit de betrokken disciplines. Experimenten die in zekere zin leiden tot toenadering. Het besef van het belang van ‘cultuur’ in het begrijpen van sociale en economische processen lijkt hierbij een belangrijke stimulans en verklaart bijvoorbeeld de actuele populariteit van etnografisch onderzoek in verschillende disciplines. Of ook de *hype* rond discoursanalyse. Anderzijds is het samenbrengen van inzichten uit deze verschillende disciplines misschien ook wel te verantwoorden vanuit een gezamenlijk ‘schuldbesef’? Ontwikkeling is volgens Johan Pottier immers niet alleen de ‘evil twin’ van de antropologie. Zo moet er volgens Pottier sinds *The Invention of Africa* (Mudimbe, 1988) en ‘*the resulting call for introspection*’ bij alle sociale wetenschappers een besef zijn dat “*development is a concept at the heart of all academic social science research*” (2000: 340).

Samengevat is de leidraad voor dit onderzoek de cultureel-agogische reflectie ten aanzien van ‘ontwikkelingssamenwerking’ aan de hand van één concrete case. En dat vanuit een kritisch-sceptisch, niet-reductionistisch perspectief.⁴ Het concretiseren van dit onderzoek aan de hand van één concrete case moet er toe bijdragen dat het hier niet bij al te abstract gegoochel met allerlei termen en concepten blijft. Anderzijds wijst het opnieuw op die noodzakelijke openheid. Uitgangspunt blijven de oorspronkelijke stemmen uit de case: ‘*the participants viewpoint*’ en de manier waarop ze hun rechtmatige plaats krijgen binnen dat referentiekader. Om dat uitgangspunt waar te kunnen maken kan het volgens mij geen kwaad om kort nog even stil te staan bij het sociaal-politieke belang van luisteren. Immers, volgens Michael Welton is “*listening a seriously neglected side of communicative action (...) but if everyone talks and no one listens, or the powerful and privileged remain deaf, talk falls into dead space*” (2002: 198).

Tot slot, de bovenstaande bespreking van ingepaste referentiekaders en de verduidelijking van de eigen positie moeten volgens mij gelezen worden vanuit een besef van onvermijdelijk perspectivisme en gebondenheden. In die zin heb ik getracht om de mogelijke rol van dat eigen perspectief als instrument én medevormgever van het onderzoek beter te situeren. Perspectief wordt hierbij vooral verstaan in de betekenis die Smaling (1992) daar aan verleent. Methode en paradigma bieden volgens Smaling steeds slechts toegang tot één facet –perspectief– van het studieobject en nooit tot alle mogelijke gezichtspunten (1992: 170-171). De constructie van een eigen perspectief moet met andere woorden zeker niet verstaan worden als een poging om tot een ultiem referentiekader te komen. Het besef van een onontkoombaar ‘perspectivisme’ moet volgens mij overigens niet leiden tot

⁴ Zo zal bijvoorbeeld de radicale kritiek vanuit de post-development-‘club’ vooral gehanteerd worden als een ontmaskerende inspiratiebron en vanuit een soort ‘achtergrondweten’. De essentialistische neiging ten aanzien van ontwikkeling wordt echter gecorrigeerd vanuit een besef van welzijn/ontwikkeling als kristalpatroon (Kristensen, 1992).

wetenschappelijk en/of moreel relativisme, maar kan bijvoorbeeld helpen wanneer onverwachte en onuitgesproken ‘*waarheidsclaims*’ zouden opduiken of op de achtergrond spelen. In een volgende rubriek worden de analytische ‘tools’ van dit onderzoek kort besproken.

2.3. ‘Tools’ in de analytische gereedschapskist

Na het voorgaande is een inventaris van de *toolbox* aan de orde. Belangrijkste ‘tools’ in die analytische gereedschapskist zijn: metaforen, discours- en Big D’ Discoursanalyse en cultureel forum. Overigens moeten deze tools begrepen worden in de zin die James Paul Gee er aan geeft: ‘*thinking devices*’ (2005: 7). Instrumenten die in de context van een concrete onderzoeksopzet worden ingezet. Ze bestaan met andere woorden niet zomaar op zich, maar moeten in relatie tot de probleemstelling en het concrete theoretische referentiekader van dit onderzoek worden verstaan. Conform het interpretatieve karakter van dit onderzoek bieden ze vervolgens een leidraad –c.q. een kader– voor de analyse en de interpretatie van betekenisvolle passages in de door mij verzamelde narratieven.

2.3.1. Metaforen

Metaforen spelen een belangrijke rol in ons ervaren, denken en handelen. Volgens Lakoff en Johnson (1980) leven wij onvermijdelijk in en met metaforen. Lakoff en Johnson hebben voorts aangetoond dat metaforen een belangrijke cognitieve functie vervullen en fungeren als ‘*vehicles of understanding*’ (1980: 160). Metaforen laten ons bijvoorbeeld toe om onbekende, abstracte of complexe dingen te begrijpen en te ervaren ‘*in terms of another*’ (1980: 5). Lakoff en Johnson noemen dat ook wel het indirecte begrijpen (1980: 177).

Ook Stefan Hertmans heeft het over de mogelijkheid om via metaforen tot nieuwe inzichten te komen en dat door het –nog– onbekende met het al bekende te verbinden (2002: 94). Volgens Hertmans kan men via metaforen soms ook greep krijgen op verzwegen discoursen (2002: 89). Voor Lakoff en Johnson is er echter niet alleen die onthullende kant. Immers, “*new metaphors, by virtue of their entailments, pick out a range of experiences by highlighting, downplaying and hiding*” (1980: 152). Een besef van dat selectieve oplichten en verbergen is nodig.

Tot slot onderscheiden Lakoff en Johnson verschillende soorten metaforen, o.a. afhankelijk van de manier waarop zij worden gebruikt. Belangrijk voor dit onderzoek zijn structurele en ontologische metaforen. Bij structurele metaforen wordt een concept metaforisch gestructureerd in termen van een ander concept; vb. ‘*time is money*’ (1980: 7 en 14). Ontologische metaforen zijn gebaseerd op onze

ervaring met fysieke objecten en worden vooral gebruikt om activiteiten, gebeurtenissen e.d. af te bakenen en te begrijpen; vb. *'the mind is a machine'* (1980: 25 en 27), of ook door personificatie (1980: 33).

2.3.2. discours- en Big D' Discoursanalyse

Een tweede belangrijk concept in de analytische toolbox is 'discours'. Wat discoursen zijn en doen is echter niet zo gemakkelijk te zeggen. Er zijn heel wat verschillende benaderingen, vaak ook met hun eigen terminologie.

Voor het gebruik van 'discours' en 'discoursanalyse' in de sociale wetenschappen en in cultural studies wijst men veelal naar het werk van Michel Foucault. Discours betekent bij Foucault "*het geheel van waarheids- en machtheffecten dat de taal in actu –in het 'spreken'– kenmerkt (...), de taal voor zover zij zich als werkelijkheid oplegt aan de mens*" (2004: 225). Denken in termen van discoursen moet ons volgens Foucault toelaten om aandacht te hebben voor de context waarin wij steeds spreken. Wat gezegd wordt en hoe het gezegd wordt, kan volgens Foucault immers niet zonder die –historische, politieke, sociale en culturele– context worden begrepen. Voorts wordt die context onvermijdelijk door relaties van macht gekenmerkt. Maar ook discoursen produceren volgens Foucault effecten van macht. Ze fungeren bijvoorbeeld als *waarheidsregimes* met eigen uitsluitingsmechanismen die 'waar en onwaar' of 'normaal en abnormaal' van elkaar scheiden (2004: 42).

Dat is niet zo onschuldig, want via discoursen geven wij ook sociaal en cultureel betekenis aan de wereld rondom ons (Blommaert, 2004: 11). Overigens zijn specifieke discoursen vaak in zodanige mate genaturaliseerd dat wij geen besef meer lijken te hebben van hun constructieproces. In die zin lijken ze ook op *metaforen*. Dat is meteen ook hun belangrijkste functie volgens Francine Mestrum. Discoursen streven er volgens Mestrum naar om een '*common sense*'-status te verwerven en moeten ons een verhaal of een perspectief als dé waarheid doen aanvaarden (2005b: 20). In die zin trachten discoursen ons denken en handelen in het dagelijkse leven te sturen. Vaak sluiten ze bij aanvang al nauw aan bij de dominante beeldvorming op het concrete thema en verbinden zij zich op die manier met bestaande machtsverhoudingen (Foucault, 2004: 201). Volgens Norman Fairclough bevatten discoursen hiertoe tegelijk "*representations of how things are and have been, as well as imaginaries – representations of how things might or could or should be*" (2001: 233). Francine Mestrum noemt dat hun *performatieve* rol (2005b: 20). Discoursen zijn aldus *discursieve praktijken*.

Discoursanalyse moet volgens Foucault dan ook steeds kritisch en genealogisch van aard zijn. Het kritische deel moet de procedures die het spreken controleren, blootleggen. Het genealogische gedeelte moet de daadwerkelijke formatie –c.q. constructie– van het spreken onderzoeken (2004: 72). Overigens zijn mensen niet louter het slachtoffer van waarheidsspelen en machtspraktijken van discoursen. Er bestaan ook steeds verschillende discoursen en discoursen kunnen ook plots een plaats van verzet worden. Eén van de doelstellingen van kritische discoursanalyse is precies om die mogelijkheden van verzet tegen de overheersingseffecten van dominante –of naar dominantie strevende– discoursen aan te tonen. Dat lijkt ook de bedoeling van Francine Mestrum (2005b: 23) in haar analyse van het armoedediscours van de Wereldbank of van Arturo Escobar (1995; 2005) en andere post-developmentdenkers ten aanzien van het ontwikkelingsproject. Meer dan louter taalfilosofie wordt het denken van Foucault dan ook vaak gebruikt als een soort filosofie voor sociale actie.

James Paul Gee (1996; 2005) heeft het discours-begrip van Foucault in de richting van *Big D' Discourses* verruimd. Hiermee wil Gee het belang van ‘*non-language stuff*’ een plaats geven in discoursanalyse. Big D' Discourses ontstaan volgens Gee in het samengaan van ‘*language-in-use*’ (discours) met “*clothes, gestures, actions, interactions, symbols, tools, technologies, values, attitudes, beliefs, and emotions (...) and all at the ‘right’ places and times*” (2005: 7). Vervolgens heeft Gee vooral aandacht voor de manieren waarop wij steeds in verschillende Big D' Discourses participeren en onze activiteiten en identiteiten zodoende onvermijdelijk sociaal gesitueerd zijn (2005: 22). Maar Gee kijkt ook naar de manieren waarop dergelijke Discoursen –als sociale praktijken– altijd insiders én outsiders creëren. Als wij en wat we doen niet wordt herkend, dan zijn we niet ‘*in*’ *the Discourse* (2005: 27). Graff (2003) zou deze Discoursen waarschijnlijk ‘clubs’ noemen?

Hoewel Discoursen vaak ook werken via prototypische simulaties –*Discourse models* (2005: 73-74)– wijst Gee er op dat deze Discoursen niet onveranderlijk zijn. Mensen kunnen de grenzen van Discoursen doen opschuiven, Discoursen tegenspreken, nieuwe Discoursen vormen, e.d. Discoursen kunnen ook hybridiseren met andere Discoursen (2005: 29-31). Anderzijds houden Discoursen steeds verband met machtsverhoudingen en zijn ze inherent politiek van aard.

2.3.3. Cultureel forum

Het *forum-concept* verwijst historisch naar het centrale plein dat in het oude Rome dienst deed als ontmoetingsplaats voor het volk om er zaken van algemeen belang te bespreken (www.vandale.be). In die zin is het forum te vergelijken met de functie van het agora bij de klassieke Grieken.

Het concept cultureel forum wordt hier in haar metaforische betekenis gebruikt en refereert naar kenmerken als een open en toegankelijke plek en een vorm van (publieke) dienstverlening. Een forum is echter niet alleen open en toegankelijk, maar ook dynamisch en interactief. Een forum stimuleert deelnemers om beurtelings *spreker* en *luisteraar* te zijn over concrete en relevante onderwerpen. Op het forum gelden geen voorafgaande verplichtingen en/of beperkingen, wel heeft men respect voor de persoon en de mening van anderen.⁵ Een forum wordt gekenmerkt door een diversiteit aan meningen en betekenissen. Men hoeft op het einde van een forumdiscussie ook niet per se tot een consensus te zijn gekomen, “(...) *what is important about a cultural forum is that questions are raised, which is as important as answering them*” (Newcomb en Hirsch, 1994: 565).

Concreet wordt de metafoer van het cultureel forum in dit onderzoek gebruikt als een soort toets ten aanzien van Radio Sucumbíos als een vorm van sociaal-cultureel werk, als een Discours en als een sociale praktijk. Hiertoe wordt ‘cultureel forum’ in twee specifieke betekenissen gebruikt. Een eerste sluit aan bij het cultureel forum-analysemodel zoals bijvoorbeeld door Newcomb en Hirsch (1994) aangewend in hun onderzoek naar de multidirectionele invloed van televisie op kijkers.

In een tweede betekenis gaat het over een sociaal werk dat functioneert als een forum waar meningen en ervaringen van mensen een publiek en tegensprekelijk karakter kunnen krijgen, een plek waar mensen de veelheid van waarden, normen en gebruiken in de samenleving leren ervaren en het debat over de grondslagen en de ordening van de maatschappij kan worden gevoerd, “*derwijze dat de onderliggende premissen onderwerp worden van reflectie en dialoog*” (Bouverne-De Bie, 2004: 191). In het sociaal werk –als cultureel forum– worden met andere woorden niet alleen de concrete leef- en probleemsituaties van mensen in het gesprek betrokken, maar ook de ruimere context. Dus ook de –impliciete en expliciete– uitgangspunten van het eigen functioneren en van concrete interventies. Vanuit een historisch besef is er voorts aandacht voor het dubbelkarakter van sociaal werk en agogische interventies –i.c.: tussen beheersing en emancipatie (2004: 21-22). Functioneren als een cultureel forum betekent dan dat sociaal werk niet langer instrumenteel wordt ingezet voor het bereiken van ‘*belangrijke samenlevingsdoeleinden*’, maar meewerkt aan het realiseren van een maatschappelijk draagvlak voor culturele actie en sociale verandering (Bouverne-De Bie en De Droogh, 2005). Op die manier moet het sociaal werk volgens Bouverne-De Bie begrepen worden als een basisvoorziening en is de toegankelijkheid ervan een cruciale kwestie (2004: 89).

⁵ Het is in die zin dat vele internetfora vaak werken met een soort moderator. Deze persoon heeft dan als taak om toe te zien op de naleving van een aantal basisregels –of beter: spelregels– die de goede werking van het forum moeten garanderen. Vaak gaat het over het beperken van laster, schelden, ‘schreeuwen’ e.d. Zie bijvoorbeeld de spelregels van het internetforum van Het Nieuwsblad: http://www.nieuwsblad.be/GT/Index.aspx?genericId=19&articleID=DMA26072005_009

2.4. Cultuur en culturele perspectieven op ontwikkelingssamenwerking

Spreeken over ‘cultuur’ en culturele perspectieven is geen gemakkelijke opgave. Velen lijken zich de afgelopen decennia aan het opstellen van een eigen definitie over ‘cultuur’ te hebben gewaagd. Steeds opnieuw werden deze definities echter tegengesproken, bijgestuurd en geherformuleerd. Kroeber en Kluckhohn inventariseerden in 1952 al vele honderden definities van en theorieën over ‘cultuur’. De problematische aard van het cultuurbegrip heeft volgens Tom Claes ook te maken met de culturele bepaaldheid van het begrip zelf (2005: 12). Volgens Raymond Williams is ‘cultuur’ dan ook “*one of the two or three most complicated words in the English language*” (1983: 87).

Het belang van ‘cultuur’ in de sociale wetenschappen is sinds de jaren ’50-’60 fors toegenomen. Sommigen spreken in deze context over een heuse ‘*cultural turn*’. Tegelijkertijd is de omvang van het cultuurconcept steeds verder uitgedeid. Koen De Munter spreekt zelfs over een explosie van het begrip.

Voor Vijayendra Rao en Michael Walton heeft ‘cultuur’ te maken met “*relationality – the relationships among individuals within groups, among groups and between ideas and perspectives. Culture is concerned with identity, aspiration, symbolic exchange and structures and practices that serve relational ends (...) a set of contested attributes, constantly in flux, both shaping and being shaped by social and economic aspects of human interaction*” (2004: 4).

Voor Raymond Williams (1961) is ‘cultuur’ dan weer ‘*a whole way of life*’. En volgens Frow en Morris is ‘cultuur’ een netwerk van representaties dat vorm geeft aan elk aspect van het sociale leven (geciteerd in Schech en Haggis, 2000: 26). Zowel Williams als Frow en Morris verbinden ‘cultuur’ met sociale groepen, identiteiten en machtsverhoudingen. In die zin lijkt ‘cultuur’ in cultural studies ook op de Discourseen bij Gee (2005). ‘Cultuur’ wordt hierbij niet meer als een louter integratief concept gezien. Er wordt bijvoorbeeld gewezen op de onderliggende, subtiele machtsmechanismen die afwijkende culturele praktijken deviant noemen en marginaliseren. ‘Cultuur’ is volgens Schech en Haggis dan ook evenzeer een ‘*site of contestation*’ (2000: 27). Paulo Freire wijst hierbij op de noodzaak tot ‘culturele actie’ versus ‘culturele invasie’ (1972: 158).

Ten slotte definieert Clifford Geertz ‘cultuur’ vanuit een antropologische kijk als “*the ensemble of stories we tell ourselves about ourselves*” (1973: 448). In zijn antropologisch onderzoek gaat Geertz op zoek naar deze verhalen, de manieren waarop ze geconstrueerd en gereconstrueerd worden en de manieren waarop ze betekenis krijgen en geven aan het denken en handelen van mensen. Dergelijk onderzoek is volgens Geertz bovenal een interpretatieve bezigheid en is nooit ‘*af*’.

Drie verschillende definities, die echter gemeen hebben dat zij ‘cultuur’ niet meer in haar *Arnoldiaanse* variant begrijpen, i.c. *“het beste en het hoogste wat in een samenleving is voortgebracht”* (geciteerd in Verstraete, 2001: 9). Alle wijzen zij op het dynamische, interactionistische en holistische karakter van ‘cultuur’. Zo lijken zij –elk op hun manier– ‘cultuur’ inderdaad als een knooppunt in het netwerk van sociale, politieke en economische praktijken te beschouwen, waardoor die praktijken er volgens Verstraete *“anders –meer cultureel– uit komen te zien”* (2001: 17). Keesing stelt dan ook voor om voortaan te spreken over ‘the cultural’ (geciteerd in Schech en Haggis, 2000: 28-29): van ‘cultuur’ naar culturele perspectieven?

Ondertussen wordt het belang van ‘cultuur’ en culturele perspectieven ook steeds meer ingezien door personen en organisaties die behoren tot de ‘club van ontwikkeling’. In het rapport ‘Our Creative Diversity’ dat werd gepubliceerd naar aanleiding van het *Decade for Cultural Development* lezen we alvast dat *“the time has come to build a paradigm in which society’s different actors together mould paths of human development that are sensitive to cultural issues and fully recognize them as such”* (Pérez de Cuéllar, 1996: 40). Voor een aantal vertegenwoordigers van die club is de vraag al lang niet meer ‘why’, maar ‘how culture matters’ (Rao en Walton, 2004: 3). Vanuit het besef van verschillende ‘points of contact’ (Schech en Haggis, 2000: xii) en afhankelijk van de manier waarop men ‘cultuur’ en ‘ontwikkeling’ definieert, lijkt de ‘hoe-vraag’ echter vertaald te worden in verschillende culturele perspectieven. Rao en Walton spreken over een continuüm. Aan de uiteinden van dat continuüm situeren Rao en Walton enerzijds het ‘hypermoderne perspectief’ van o.a. Samuel Huntington en anderzijds de ‘cultural critics’ zoals James Ferguson en Arturo Escobar (2004: 10). Rao en Walton gaan zelf echter op zoek naar ‘a middle ground’, *“(…) thinking constructively about how to integrate notions of cultural and economic change to design more effective public action”* (2004: 11). De ‘constructieve’ aanpak waarvoor Rao en Walton pleiten, concretiseren zij uiteindelijk in het pleidooi voor de aanname van een culturele lens. Dit moet dan resulteren in een beleid dat ‘the capacity to aspire’ actiever gaat ondersteunen, *“[this] is a forward-looking cultural capacity”* (Rao en Walton, 2004: 361). Hoewel een meer positieve benadering van het belang van ‘cultuur’ moet deze oefening volgens mij verstaan worden als een instrumentele visie op ‘cultuur’ ten aanzien van een bepaald soort ‘ontwikkeling’. Vijayendra Rao en Michael Walton zijn overigens beiden econoom in dienst van de Wereldbank.⁶

Nog een ander perspectief is dat van de community arts dat pleit voor ‘community cultural development’. Hier wordt ‘cultuur’ opnieuw in zijn ruimste betekenis benaderd, maar men heeft het

⁶ Een niet onbelangrijk gegeven vanuit de idee van dominante en ‘subordinated’ clubs/Discoursen. Francine Mestrum illustreert in haar onderzoek naar het vertoog van de Wereldbank bijvoorbeeld de manieren waarop de Wereldbank er in slaagt om concepten van de Derde Wereld-beweging te recupereren voor haar eigen neo-liberale agenda. *“(De Wereldbank) werkt op die manier als een rattenvanger van Hameln. Ze fluit ogenschijnlijk in de taal van de sociale bewegingen, ze neuriet de concepten van de NGO’s en van de vakbonden, maar haar deuntjes horen in een geheel andere muziek thuis”* (2005: 23).

uitdrukkelijk ook over de verzameling *'tools and forms in use in the field'* (Adams en Goldbard, 2001: 18). 'Tools' zijn dan o.a. podiumkunsten en 'oral history'. En dat alles "(...) *at the service of the emancipation and development of an identified community (...) community cultural-development work embodies a critical awareness of their own power as culture makers and employs that power to solve problems and address issues of deep concern to themselves and their communities*" (2001: 61). Volgens Cristina Losita (2000) zijn culturele vrijheid, respect voor culturele diversiteit en het belang van creatieve processen als middel voor sociale en culturele ontwikkeling centrale noties in community arts. Daarbij wordt creativiteit begrepen "*as a problem-solving ability and as a vital social force, [this] highlights a shift of the perception of what art is, marking the end of the long-standing distinction between 'high' and 'popular' arts*" (Losita, 2000). In navolging van de cultural studies wordt dus ook in community arts de historische opdeling tussen hoge en lage cultuur geproblematiseerd.

Na dergelijk overzicht is het volgens mij nodig om culturele perspectieven vanuit hun meervoudigheid te begrijpen. *Interessante* perspectieven voor dit onderzoek zijn: de notie 'post-development' ~ the cultural critics, 'community cultural development' en sociaal-cultureel werk en 'culture as a site of contestation'. Met deze perspectieven wil ik dan tegemoetkomen aan de idee van gemeenschapsradio als een sociaal-culturele praktijk, de plaats van culturele diversiteit in die praktijk en het denken in termen van zenden en ontvangen van discoursen. Vanuit het besef van een onvermijdelijk perspectivisme wil ik opnieuw benadrukken dat ook dit onderzoek als één (cultureel) perspectief op het 'studieobject' kan worden gelezen (Smaling, 1992: 170-171).

2.5. 'Ontwikkeling' – een discursieve historiek van het begrip

Wat is ontwikkeling? "*Ask the question what is meant by 'development' and you will receive a great variety of answers. Despite, or perhaps because of, the voluminous literature on development that has accumulated over the past 50 years, the concept seems to be impossible to pin down in a neat definition*" (Schech en Haggis, 2000: 2).

De moeilijkheid om tot één definitie van 'ontwikkeling' te komen, heeft waarschijnlijk ook te maken met het feit dat verschillende groepen –c.q. 'clubs'– het begrip in verschillende betekenissen gebruiken. In die zin spreekt men ook over paradigma's van ontwikkeling. 'Ontwikkeling' is dan ook geen objectief gegeven en zeker geen neutraal begrip. Men kan zelfs stellen dat het begrip en de manier waarop men het concretiseert en operationaliseert, onderwerp is van hevige sociale strijd. Deze sociale strijd is voorts te begrijpen als een streven van paradigma's en discoursen naar dominantie.

Als we ontwikkelingssamenwerking vervolgens beschouwen als de praktijk gericht op het realiseren en/of ondersteunen van ‘ontwikkeling’, dan lijkt het mij interessant om –vanuit de performatieve idee of de idee dat discoursen kunnen ‘materialiseren in een bepaalde realiteit’ (Mestrum, 2005b: 20)– hier kort stil te staan bij een discursieve historiek van dat richtinggevende concept. Door discoursen in hun bredere historische context te plaatsen en hun karakteristieken te duiden, zal duidelijk worden hoe ‘ontwikkeling’ op verschillende manieren begrepen kan worden. Verschillende interpretaties die op hun beurt kunnen leiden tot verschillende manieren van aanpak op het terrein –c.q. manieren van ‘ontwikkelingssamenwerking’.

*Foto 1: Regeringsmededeling langs de weg Lago Agrio – Sucumbíos Alto:
“Una sola vía, un solo camino... el desarrollo del país!”*

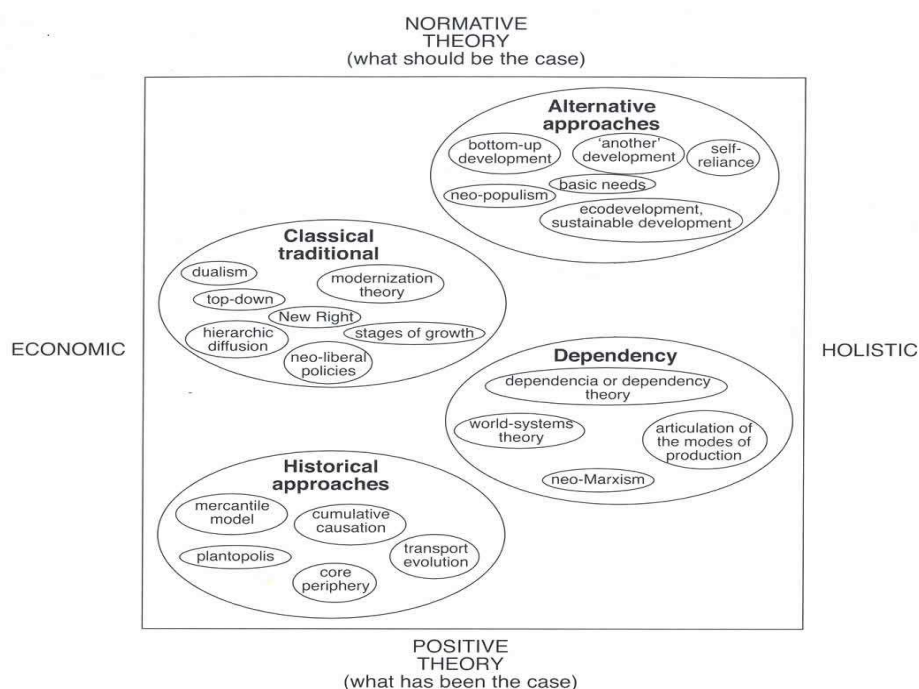
Na het voorgaande lijkt het enthousiasme van de Ecuadoraanse overheid over de ene weg die naar de ontwikkeling van het land zou leiden (foto 1) mij alvast enigszins naïef en/of misleidend. De plakkaten met hun hoopvolle boodschap staan ondertussen echter volop te verkommeren en te verbleken langs de provinciale wegen.

2.5.1. Vooraf

Hoewel een chronologische benadering een zekere lineariteit lijkt te suggereren waarbij paradigma’s elkaar zouden verdringen, is dat zeker niet de pretentie van deze rubriek. Ook worden de hiernavolgende discoursen als ‘typologieën’ gepresenteerd en dat om de verschillen tussen de onderscheiden benaderingen beter te kunnen duiden. De realiteit is eerder dat zij op elkaar ingrijpen en

elkaar beïnvloeden op eigen en vaak onverwachte manieren. Zie ook de idee van demystificatie bij Graff (2003), of het begrijpen van welzijn en ontwikkeling als een kristalpatroon (Kristensen, 1992).

Voorts wordt conceptueel een onderscheid gemaakt tussen discoursen die grotendeels ‘binnen’ de club van ontwikkelingssamenwerking functioneren of circuleren en discoursen die zich ‘buiten, aan de rand of diametraal tegenover’ deze club positioneren (Fisher, 1997: 443). Figuur 1 geeft ons een overzicht van de situatie ‘in de club’ en toont hoe de verschillende theorieën zich tot elkaar verhouden. De figuur leert ons over verschillende perspectieven, af te lezen aan de hand van een assenstelsel. En de verschillende benaderingen binnen die perspectieven.

A framework for considering development theories
Source: Potter et al., 1999, Figure 3.2

Figuur 1: Ontwikkelingstheorieën die functioneren/circuleren in de ‘club van ontwikkeling’.
Overgenomen uit: “A short history of Aid” (Potter e.a., 1999 in: Walraet, 2005).

2.5.2. Modernisering en de inhaaltheorie

Centraal in de moderniseringstheorie staat het geloof in de wetenschap en de manieren waarop wetenschap de mens in staat stelt om zijn natuurlijke omgeving te controleren en in te richten volgens zijn/haar eigen noden (Schech en Haggis, 2000: 4).

De aankondiging van ‘a fair deal for the entire world’ door Harry Truman in 1949 wordt door velen als het officiële begin van het ontwikkelingsproject gezien: “(...) a new era in the understanding and management of world affairs” (Escobar, 1995: 3). In zijn redevoering construeert Truman armoede en

‘onderontwikkeling’ voor het eerst als sociale problemen met een mondiale dimensie, geografisch preciezer af te bakenen tot: de ‘Derde Wereld’. Sociale problemen die moeten én kunnen aangepakt worden en waarbij “(...) *capital, science and technology were the main ingredients that would make this massive revolution possible*” (Escobar, 1995: 4).

Ook wordt het moderniseringsparadigma gekenmerkt door een sterk vooruitgangsoptimisme. In het moderniseringsparadigma neemt men voorts aan dat vooruitgang volgens universele groeifasen verloopt en het ‘ontwikkelde Westen’ het na te volgen voorbeeld is. Dat uitgangspunt stond bijvoorbeeld centraal in de inhaaltheorie van Rostow (Verhelst, 2003: 22).

2.5.3. Afhankelijkheidstheorieën

Vanaf de jaren '70 komt er in toenemende mate kritiek en verzet tegenover ‘*the ideological premises of modernization theory*’ (Schech en Haggis, 2000: 15) en de vaak onaangepaste en megalomane plannen die vanuit het ‘Westen’ werden opgelegd. Men spreekt in deze context soms smalend over de ‘witte olifanten’.⁷

Tijdens het Tweede Ontwikkelingsdecennium (1970-1980) lanceren een aantal progressieve economen een nieuw perspectief op de oorzaken van de achterstand in de ‘Derde Wereld’ en de noodzakelijke manieren van aanpak (Verhelst, 2003: 25-26). Het nieuwe perspectief leidde tot de theorie van afhankelijkheid, ‘*dependencia*’. De afhankelijkheidstheorie verklaart de achterstand en ‘onderontwikkeling’ van de ‘Derde Wereld’ vanuit de opdeling tussen ‘perifere landen’ en ‘landen in de (kapitalistische) centra’. Een opdeling die volgens haar aanhangers haar oorsprong vindt in het koloniale tijdperk. Afhankelijkheidseconomen spreken dan niet zozeer over achterstand, maar over structurele processen van achterstelling. Landen in de ‘periferie’ worden volgens deze theorie overigens niet alleen door het mondiale imperialisme overheerst, maar eveneens bestaat er een ‘sub-imperialisme’ binnen landen en tussen perifere landen (Galeano, 1986).

De afhankelijkheidstheorie ontstond in een tijdperk van dekolonisering en Koude Oorlog en besteedde heel wat aandacht aan het vraagstuk welke weg de nieuw onafhankelijke landen zouden volgen. Tegenover de situatie van externe en interne afhankelijkheid werd gekozen voor een politiek van onafhankelijke, autonome ontwikkeling. Deze eigen ontwikkeling zou zich dan vooral richten op het vervullen van de eigen behoeften, een soort ‘*collectieve self-reliance*’ (Verhelst, 2003: 26). Beïnvloed door Marxistische kritieken op het kapitalisme, blijft de focus van hun analyse sterk gericht op

⁷ De term ‘witte olifanten’ werd volgens onderzoeksjournalist Douglas De Coninck bedacht door Afrikanen om de grote en nutteloze bouwwerken aan te duiden die onder het mom van ontwikkelingshulp door het Westen werden aangeleverd (1996: 24).

economische processen en structuren (Schech en Haggis, 2000: 15). De afhankelijkheidtheorie kreeg ook een politieke vertaling in het project van de *'Beweging van Ongebonden Landen'*.

2.5.4. Alternatieve benaderingen

Vanaf de jaren '80 en '90 zien we verschillende alternatieve benaderingen ontstaan ten aanzien van en in reactie op eerdere concepten over 'ontwikkeling'. Kenmerkend is dat alternatieve benaderingen het actuele falen van 'ontwikkeling' toeschrijven aan een (voorlopig) methodisch falen. Maar, *"alternative development (...) retains belief in and accordingly redefines development"* (Neederveen-Pieterse, 2000: 181). In alternatieve benaderingen van 'ontwikkeling' heeft men vooral aandacht voor lokale en kleinschalige projecten. Participatie en medezeggenschap zijn nieuwe kernwoorden. Het alternatieve lijkt in de eerste plaats te verwijzen naar het gegeven dat ook niet-economische aspecten meer plaats krijgen in het ontwikkelingsverhaal.

Het concept duurzame ontwikkeling is tot nu waarschijnlijk de meest succesvolle van alle alternatieve benaderingen en lijkt ook steeds meer als een synoniem te gelden voor alternatieve ontwikkeling. Duurzame ontwikkeling is *"development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs"* (Brundtlandrapport, 1987). Nieuw in het concept duurzame ontwikkeling is de idee van absolute schaarste –vb. de uitputbaarheid van grondstoffen en de draagkracht van de aarde (Doom, 1999: 87). De oplossing van het armoedeprobleem is dan ook niet méér economische groei, maar een rechtvaardige herverdeling van de bestaande welvaart. In haar radicale vorm spreken aanhangers van duurzame ontwikkeling over de noodzaak tot rijkdombestrijding.

Andere voorbeelden van alternatieve benaderingen van ontwikkeling zijn: 'integrated rural development', 'Gender and Development' (GAD), 'human development', 'mensenrechtenbenadering van ontwikkeling', enz.

2.5.5. Neoliberale globalisering

Volgens Francis Fukuyama (1989) was de val van de Berlijnse Muur het ultieme bewijs voor de suprematie van het liberale politieke en economische model. En omdat het liberale model voortaan zonder enige tegenstand of alternatief kon regeren, was de geschiedenis volgens Fukuyama meteen ook op een eindpunt aanbeland. 'The Washington Consensus' werd het overheersende discours.⁸

⁸ De Washington Consensus verwijst naar het gegeven dat het mondiale economische beleid voortaan eenzijdig werd bepaald door de Wereldbank, het Internationaal Munt Fonds (IMF) en het Ministerie van Financiën van de Verenigde Staten. Alle zijn in Washington gevestigd.

Doom (1999) noemt dat ook de nieuwe *pensée unique* van de mondiale vrije markt en het ‘*laissez faire*’-kapitalisme. ‘*There is no alternative*’, aldus (*iron*) Margaret Thatcher.

Kenmerkend in het neoliberale discours is dat ‘ontwikkeling’ wordt gereduceerd tot het bestrijden van extreme armoede en, “(...) *armoede wordt in wezen toegeschreven aan het gebrekkig functioneren van de markt en aan het feit dat arme mensen om allerlei redenen -onderwijs, gezondheid, discriminatie- geen toegang hadden tot de markt (...) doelgerichte armoedebestrijding moet in de plaats komen van een universele sociale ontwikkeling*” (Mestrum, 2005a).

2.5.6. Post-development

Aan de hand van een aantal nieuwe analytische tools worden ‘ontwikkeling’ en ontwikkelings-samenwerking sinds de jaren ’80 ook op een meer radicale manier geproblematiseerd. Typerend in deze benadering is de manier waarop ‘ontwikkeling’ wordt benaderd en ontleed als een discursieve praktijk en *een culturele constructie* (Schech & Haggis, 2000: 1).

“*Focusing on representation, power and discourse, a number of scholars have now convincingly demonstrated how “development” operates as a discourse of power/knowledge within which the global relations between the so-called First and Third Worlds are constructed, imagined and operationalized*” (Schech & Haggis, 2000: 29). Volgens Escobar koloniseert het ontwikkelingsdiscours onze manier van kijken naar en handelen in de realiteit (1995: 5) en heeft het bijgedragen tot de constructie van een “*extremely efficient apparatus for producing knowledge about, and the exercise of power over, the Third World*” (1995: 9).

Terwijl de vorige benaderingen zich nog binnen de –weliswaar ruim opgevatte– ‘club van ontwikkeling’ bevinden, presenteert het post-developmentdiscours zichzelf duidelijk vanuit een eigen, oppositionele ‘club’. Vanuit de post-development-‘club’ wordt niet gepleit voor alternatieve ontwikkeling, maar voor alternatieven voor ontwikkeling.

*Foto 2: Graffiti op een muur in Quito (kruispunt Av. Francisco de Orellana en Amazonas).
De tekst roept op voor een beter georganiseerde boerenbeweging en minder NGO's.
Post-development, alternatieve ontwikkeling of toch eerder een teruggrijpen naar het dependencia-discours?*

3. Methodologie

3.1. Van probleemstelling naar onderzoeksopzet

“Bij de keuze tussen onderzoeksmethoden, met name tussen kwalitatieve en kwantificerende methoden, spelen verscheidene factoren een rol (...) Het zal blijken dat er voor de methodenkeus binnen de diverse paradigmatische determinanten altijd een pragmatische ruimte bestaat” (Smaling, 1992: 164).

Meerdere factoren spelen een rol in de uiteindelijke voorkeur voor en keuze van bepaalde onderzoeksmethoden. Dat is zeker ook zo voor dit onderzoek. Voor Bouverne-De Bie is de keuze voor een bepaalde methode ingegeven door het theoretische referentiekader, *“dit keuzeprocess is de methodiek (...) dat aangeeft welke concrete aanpak al dan niet passend is” (2004: 151).*

In het kader van deze scriptie wordt alvast uitgegaan van een legerichte methodiekbenadering. Maria Bouverne-De Bie enigszins parafraserend, betekent dit het streven naar een continue reflectie en terugkoppeling tijdens het onderzoeksproces –als een vorm van sociaal handelen– naar de initiële probleemstelling en het theoretische referentiekader. Bouverne-De Bie noemt dit de ‘dubbele leerlus’ (2004: 152). Een verwijzing naar tegelijk het cyclische verloop van het onderzoeksproces in deze scriptie en een uitgangspunt ervan: *“learning from people, rather than studying people” (Spradley, 1980: 3).*

3.1.1. Interpretatief onderzoek

Deze scriptie plaatst zich resoluut binnen het interpretatieve paradigma. Gezien het *onderzoeksobject* en de manier waarop ik dat object wens te benaderen, is die keuze volgens mij in zekere zin ‘logisch’ te noemen.

Ten eerste sluit het aan bij de gekozen probleemstelling en de globale focus van dit onderzoek, waar ik in de eerste plaats op zoek ga naar betekenissen en processen van betekenisverlening. Hiertoe zal ik trachten om gedragingen, uitspraken en interacties van mensen te *lezen* en te begrijpen, eerder dan op zoek te gaan naar causale verklaringen. In navolging van Clifford Geertz (1973) gaat het over de verhalen die mensen maken en vertellen over Radio Sucumbíos. Wat betekent Radio Sucumbíos voor hen en wat wil Radio Sucumbíos zelf voor deze mensen betekenen? En hoe construeert men (nieuwe) verhalen rond deze betekenissen? Het inventariseren en interpreteren van deze verhalen zal deels

vanuit de idee van metaforen gebeuren (Lakoff en Johnson, 1980). Tegelijk moet de zoektocht naar verhalen en betekenis gezien worden als het reconstrueren van die verhalen tot een nieuw verhaal – deze scriptie. Dat reconstrueren is wezenlijk een proces van co-constructie. En, “*omdat de onderzoeker de betekenissen die onderzochten toekennen goed [moet] kennen, moet de onderzoeker deelnemen aan het leven van de onderzochten*” (Swanborn geciteerd in Schuyten, 2006a: 22).

Vanuit verschillende –c.q. ‘positieve’– overwegingen lijkt de casestudie dan de meest aangewezen onderzoeksstrategie, immers “*we wensen gedetailleerde kennis over het te bestuderen verschijnsel en het op elkaar betrekken van sociale relaties en percepties*” (Schuyten, 2006b: 3). Bovendien, “*gaat de onderzoeksvraag meer om ‘hoe’ en ‘waarom’ dan komt een casestudy zeer zeker in aanmerking (...) In de tweede plaats is de casestudy het aangewezen onderzoekstype wanneer de vraagstelling van het onderzoek gericht is op het beschrijven of begrijpen van sociale processen*” (Peters, 1995: 588). De keuze voor een casestudie waarbij gegevens vooral aan de hand van participerende observatie en semi-structureerde interviews zullen worden verzameld, wordt ook als evident of ‘passend’ beschouwd binnen het interpretatieve paradigma. Het zegt ons ook iets over de rol die literatuurstudie kan of moet spelen in dat geheel.

3.1.2. Literatuurstudie en de stemmen uit die literatuur

De rol van literatuurstudie kan in de loop van dit onderzoek volgens mij op twee manieren worden gezien. Ten eerste is er de rol van literatuur als ‘afbakener’ (1). Tijdens de voorbereidende fase was de literatuurstudie vooral nuttig voor het aangeven van een aantal eerste mogelijke richtingen van onderzoek. Al snel kwam ik zo bijvoorbeeld op het spoor van het actuele debat tussen praktijkwerkers en academici *binnen* de ‘club van ontwikkeling en ontwikkelingssamenwerking’ en denkers uit de ‘post-developmentclub’. Verder onderzoek leerde over het bestaan van meerdere, diverse culturele perspectieven op ontwikkelingssamenwerking en de discursieve benadering van dat project. In een tweede fase werd de literatuurstudie meer gericht op de verdere concretisering en verdieping van het oorspronkelijke onderzoeksopzet. Zo is er bijvoorbeeld de literatuur uit methodologische hoek. Ik ging ook voormeld debat in *Third World Quarterly* napluizen, en de concrete documenten over en van de case. Literatuur werd ‘begeleider’ (2) van het verdere onderzoek.

De ‘traditionele bibliotheek’, *Google Scholar* en *ISI-web* waren de belangrijkste hulpinstrumenten in mijn zoektocht naar relevante literatuur. Om mijn zoektocht beter te richten ben ik uitgegaan van het onderzoek van Schech en Haggis (2000) dat als een introductie tot de discursieve benadering van ontwikkeling wordt beschouwd. Ik leerde Arturo Escobar en het concept ‘post-development’ beter kennen en kwam plots in een heel specifiek debat over ‘ontwikkeling’ terecht. Tref- en zoekwoorden waren aanvankelijk: ‘*culture + development*’ en werden gedurende de zoektocht verder verfijnd naar:

'post-development', 'cultural development' en 'community radio + development'. Gezien de Latijns-Amerikaanse context werden deze termen ook in hun Spaanstalige variant gebruikt.

3.1.3. Case: Radio Sucumbíos

Het veldonderzoek vond plaats tussen 5 augustus en 2 oktober 2006. Hoewel het verloop van het onderzoek fundamenteel cyclisch van aard was, kunnen veralgemenend drie stadia worden onderscheiden:

Tijdens de eerste fase van het veldonderzoek was het de bedoeling om een zo ruim mogelijke indruk te krijgen van wat Radio Sucumbíos is en doet. Het was een fase van kennismaking en verkenning. In de praktijk was ik in deze eerste periode vaak op stap met de medewerkers van de nieuwsdienst. Elke weekdag trekken de journalisten na het ochtend- en het middagnieuws de stad in om getuigenissen en reacties bij gebeurtenissen te verzamelen. Dat waren interessante gelegenheden om een zicht te krijgen op de eigen aanpak van de nieuwsdienst. Na een week kreeg ik een eigen plek in de productieruimte (*sala de productores*) waardoor ik in het kloppende hart van de programmatie terechtkwam. Hier zag ik de producers van alle programma's in hun dagelijkse bezigheden. Daarnaast probeerde ik elke dag en op afwisselende tijdstippen in de studio's binnen te lopen en concrete uitzendingen live mee te maken. In die eerste fase heb ik vooral getracht om zoveel mogelijke nieuwe dingen mee te maken en alles wat rondom mij gebeurde met een open blik te registreren. Eerste indrukken uit participerende observaties werden via informele gesprekken getoetst en verdiept. De kern van deze informele gesprekken vatte ik achteraf samen aan de hand van een aantal kernwoorden in een apart notitieboekje. In de marge noteerde ik steeds bijkomende vragen en bedenkingen. Ik hield nauwgezet een dagboek bij met een relaas van gebeurtenissen en observaties. Het notitieboekje en het dagboek bleven gedurende het verdere verloop van het onderzoek belangrijke onderzoeksinstrumenten en functioneerden als een brug tussen observatie en analyse (Spradley, 1980: 33). Analytisch probeerde ik Radio Sucumbíos in deze eerste fase beter te begrijpen als een sociale institutie waarbinnen steeds meerdere sociale situaties tegelijk plaatsvinden. *Sociale situaties* worden volgens Spradley afgebakend door plaats, actoren en handelingen (1980: 39). Ik selecteerde een aantal specifieke praktijken die ik in een tweede fase diepgaander wou bestuderen (zie onderstaand kaderstuk).

Als exemplarisch gekozen praktijken/sociale situaties.

- La Vida de los Pueblos (LVP). Format waarbij Radio Sucumbíos elke week ingaat op een uitnodiging van een dorp in de provincie. Reporters blijven de ganse dag ter plaatse en verzamelen reacties van mensen. Audiomateriaal dient om vele radioprogramma's te stofferen. Met de dorpsoudste en dorpsverantwoordelijken wordt telkens een

documentatiefiche over het dorp ingevuld. Als het bereik het toelaat, worden geregeld live-interventies gedaan. Het concept van LVP speelt een centrale rol in de programmatie van Radio Sucumbíos en wordt als cruciaal ervaren voor het realiseren van haar opdracht als gemeenschapsradio.

- Het geval 'La Victoria' (kanton Shushufindi) waarin Radio Sucumbíos *kant kiest* voor de bewoners-in-actie en de ondersteunende milieu- en mensenrechtengroepen tegenover het vervuilende Petroecuador. 'La Victoria' wordt op de voet gevolgd door de nieuwsdienst van Radio Sucumbíos.
- De vele convenanten die Radio Sucumbíos heeft gesloten met sociale organisaties en ontwikkelingsorganisaties. Die convenanten hebben grotendeels betrekking op het mogen invullen van een segment in het radioprogramma bedoeld voor de plattelandsbevolking van Sucumbíos (*Machetes y Garabatos*).
- Matricúlate en la radio: kinderen en jongeren worden opgeleid tot reporter/radiomaker. Een participatieproject van Radio Sucumbíos in het kader van haar jongerenprogramma *100% Jóven*.

In de terminologie van Spradley kreeg het onderzoek in deze fase aldus de vorm van een micro-etnografie (1980: 30). De keuze en verantwoording van waarom net deze situaties, werd geëxpliciteerd en vervolgens voorgelegd aan en becommentarieerd door diverse medewerkers van Radio Sucumbíos. Binnen deze afbakening ging ik dan '*salient and characteristic features*' inventariseren (Gall e.a., 2002: 439). Terugkerende thema's en concepten die vanuit agogisch perspectief en vanuit de idee van culturele perspectieven op ontwikkelingssamenwerking relevant waren. De gemaakte afbakening gaf eveneens een verhelderend zicht op een aantal netwerken waarbinnen Radio Sucumbíos opereert en haar complexe rol in die netwerken. Oorspronkelijke inzichten vanuit het concept *sociale situatie(s)* werden in deze tweede fase verder aangevuld en bijgestuurd met nieuwe gegevens verkregen uit bijkomende participerende observaties en gesprekken. Methodisch kregen gesprekken in deze fase steeds meer het karakter van semi-gestructureerde interviews en werden zij explicieter gericht op het verzamelen van narratieven. Voor het selecteren van gesprekspartners (c.q. respondenten) waren er in eerste instantie de journalisten en medewerkers van Radio Sucumbíos die in de afgebakende sociale situatie(s) een rol speelden. Na iedere nieuwe aflevering in één van deze sociale situaties hield ik een nabespreking. Drie medewerkers van Radio Sucumbíos werden meer dan één keer geïnterviewd. Daarnaast zorgde ik er voor dat ook de andere actoren die Radio Sucumbíos *mee-maken* voldoende in het onderzoeksmateriaal aanwezig waren: sociale organisaties, dorpsverantwoordelijken, autoriteiten en ontwikkelingsagentschappen.⁹ Uiteindelijk maken *externe stemmen* ongeveer de helft van het totale

⁹ Tijdens uitstappen in het kader van *La Vida de los Pueblos* sprak ik bijvoorbeeld steeds met de mensen die net voor dat programma door een journalist van Radio Sucumbíos werden geïnterviewd. Ik vroeg hen dan onder andere wat de aanwezigheid van Radio Sucumbíos op dat eigenste moment voor hen persoonlijk en het dorp betekende. Welke

aantal afgenomen interviews uit (n = 31). De visie van buitenaf moest een zicht geven op hoe Radio Sucumbíos door relevante derden wordt ervaren. Gemiddeld duren interviews met deze externen veel korter. Eenmaal tot het besef gekomen dat nieuwe gesprekken niet langer leidden tot nieuwe thema's en een zeker patroon van samenhang in de onderzoeksgegevens werd ontdekt, ging ik niet langer actief op zoek naar dat externe perspectief. Gezamenlijk resulteren de interviews in meer dan twaalf uur geluidsmateriaal. Overigens noemde ik interviews zelf steevast '*conversaciones*'. Hiermee wou ik het ongedwongen en open karakter van deze gesprekken benadrukken. Echter, het gegeven dat ik die gesprekken voortaan opnam en daarbij gebruik maakte van een digitale voicerecorder betekende voor een aantal mensen een andere situatie.¹⁰ Anderzijds bleven er de vele informele *praatjes*. Vaak waren dit uitverkoren momenten om groeiende inzichten voorzichtig af te toetsen, uit te diepen en/of te heroriënteren. Nilmanat en Street noemen gesprekken waarbij vanuit de onderzoeker een meer informele sturing van richting en inhoud uitgaat, '*focused conversations*' (2004: 1004). Door de ondertussen ontstane vertrouwensrelatie was het mogelijk om in dergelijke gesprekken tot meer persoonlijke reflecties te komen van betrokkenen ten aanzien van Radio Sucumbíos als sociale en culturele praktijk. In een aantal gevallen evolueerden deze gesprekken tot '*mutual dialogues*'. Ik stimuleerde hierbij vooral het vertellen van het eigen verhaal als radiomaker, als lid van een familie, als inwoner van Sucumbíos. In dergelijke gesprekken, "*personal stories were used as a tool to lead the dialogic and reciprocal exchange (...)*" (Nilmanat en Street, 2004: 1004). In een aantal gevallen waren dit momenten van verrassende ontdekkingen. Deze gesprekken werden niet opgenomen en verkregen informatie diende eerder als een soort achtergrondweten. Data uit die gesprekken zijn met andere woorden niet rechtstreeks terug te vinden in het onderzoek. Bij observaties had ik vooral aandacht voor de manier waarop medewerkers van Radio Sucumbíos in concrete sociale situaties daadwerkelijk gemeenschapsradio maken. Wat doen ze? Hoe gedragen zij zich? Waar en ten aanzien van wie?

In de afsluitende fase van het veldonderzoek werd nagegaan in welke mate bevindingen ten aanzien van de afgebakende sociale situaties al dan niet opgingen voor de volledige case. In die zin werd "*de case beschouwd als een eenheid op zich*" (Peters, 1995: 592). Hiertoe werden bevindingen gesystematiseerd en geëxpliciteerd ten aanzien van sleutelfiguren binnen de case. Op zoek naar bevestiging, bijsturing of verwerping met andere woorden. Gezien hun –institutioneel– bepalende rol ging ik in deze laatste fase ook expliciet bij de *kopstukken* van Radio Sucumbíos te rade. Ten slotte werden de onderzoeksgegevens nog vervolledigd met ander bronnenmateriaal: officiële documenten

verwachtingen men had ten aanzien van Radio Sucumbíos na het interview e.d. Bepalen met welke sociale organisaties en ontwikkelingsagentschappen ik zou spreken, deed ik aan de hand van hun concrete relatie ten aanzien van Radio Sucumbíos en wat zij te vertellen zouden kunnen hebben over Radio Sucumbíos als cultureel forum.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld uitspraken als: "*vas a grabarme?*" ("*ga je mij opnemen?*"), "*es una entrevista por la radio?*" ("*is dit een interview voor de radio?*"). Deze laatste opmerking heb ik een aantal keren gehoord wanneer ik mensen uit het maatschappelijke middenveld wou interviewen. Dat was vaak ook heel duidelijk in de manier waarop men mijn vragen beantwoordde, vb. wanneer men de luisteraars groet en mij bedankt voor het interview.

(convenanten, visieteksten, luisteronderzoek) en uitgezonden radioprogramma's. Voor die uitgezonden radioprogramma's was hét selectie criterium hun band met het door mij meegemaakte en geobserveerde en wat zij konden zeggen over *opgedoken thema's*. Eenmaal terug in Quito legde ik mijn bevindingen voor aan een aantal academici en andere goedgeplaatste personen die op de een of andere manier met datzelfde onderwerp bezig zijn.

Het veldonderzoek bij Radio Sucumbíos duurde twee maanden. In de loop van het onderzoek werd het onderzoeksmateriaal steeds *rijker*. Dit is te verklaren door enerzijds het meer geïntegreerd raken in de concrete onderzoekssituatie en anderzijds het verwerven van een zekere maturiteit in het gebruik van de onderzoeksmethoden. Natuurlijk is er ook het gegeven dat mijn kennis van de Spaanse taal en van het concrete taalgebruik in de 'case' steeds beter werd. Het opbouwen van een vertrouwensrelatie was van cruciaal belang.

Tot slot. Globaal evolueerde de vraagstelling in het onderzoek van eerder beschrijvend naar meer structurele en contrasterende vragen (Spradley, 1980: 32). Echter, de onderscheiden fasen werden niet zo keurig en lineair doorlopen als hier misschien wordt gesuggereerd. Spreken over drie fasen mag niet verhullen dat het onderzoek fundamenteel door een cyclisch verloop werd gekenmerkt. Het verzamelen en analyseren van data gebeurde tegelijk en in wisselwerking doorheen het ganse onderzoeksverloop. Dit resulteerde in voorlopige inzichten en ideeën die daarna steeds zorgvuldig werden getoetst met nieuw feitenmateriaal. In een volgend moment konden bevestigde inzichten echter al zijn tegengesproken. Inderdaad, "*the design of each casestudy is specific to the phenomenon being studied and to the researcher conducting the study (...) In this view, too, casestudy design is not an event, but a process that occurs throughout the casestudy*" (Gall, e.a., 2002: 441). Het onderzoek was in die zin vaak een oefening in zin tot relativeren en flexibiliteit. Door de relatief korte duur was er zeker in de eerste fase van het onderzoek een vrees om 'op het eind niets te hebben bereikt'. Een vrees die maar langzaam, gedurende het onderzoek kon worden overwonnen.

3.1.4. Een aantal punten van methodologische aandacht

"Centrale probleem bij een casestudie: het aantal analyse-eenheden is kleiner dan het aantal variabelen" (Schuyten, 2006: 8). In deze context wijst men vaak op het probleem van veralgemening, de moeilijkheid om op basis van één geval uitspraken te doen die ook zouden gelden voor andere cases. Nisbet en Watt onderkennen dat probleem, "*except where other readers/researchers see their application*" (geciteerd in Cohen et al, 2000: 184).

Daarnaast is ook de rol van de onderzoeker een punt van aandacht in de methodologische literatuur over het casestudieonderzoek: "*(...) het kleinschalige karakter van de casestudie en de doelstelling om*

een object in zijn brede context te bestuderen, leidt er doorgaans toe dat de onderzoeker het verschijnsel van zeer nabij bestudeert. Dat houdt in dat men zeer nadrukkelijk aanwezig is in het onderzoeksveld (...) en dat deze aanwezigheid (van de onderzoeker) verstoring kan inwerken op het proces dat plaatsvindt” (Peters, 1995: 598). Anderzijds heeft die aanwezigheid volgens Peters als voordeel dat men beter in staat is om te begrijpen wat er gebeurt (1995: 598). Volgens Bailey zijn resultaten uit casestudieonderzoek en participerende observatie alvast minder reactief dan in andere vormen van onderzoek (geciteerd in Cohen et al, 2000: 188). Immers, de onderzoeker voert geen opzettelijke manipulaties uit in de onderzoekssetting. Wat de betrouwbaarheid –c.q. de herhaalbaarheid– van de onderzoekresultaten betreft, stelt Peters ten slotte voor om uitvoerig over het onderzoeksproces te rapporteren. “Op die manier kan iedereen nagaan hoe de onderzoeker tewerk is gegaan, hoe zijn interpretaties zijn en hoe hij tot de conclusies is gekomen” (Peters, 1995: 602).¹¹

Er zijn echter niet alleen methodologische punten van aandacht. In de literatuur over casestudie, veldonderzoek en participerende observatie wordt steevast heel wat aandacht besteed aan het ethische vraagstuk. Inderdaad, “*participant observation represents a powerful tool for invading other people’s way of life*” (Spradley, 1980: 22). Volgens James Spradley is participerende observatie in essentie een rol die men aanneemt, en dat ‘*for research purposes*’ (1980: 53). Een rol die volgens Gall et al wezenlijk complex is te noemen (2002: 445). Voor de ethiek van dit onderzoek is het belangrijk te wijzen op het dialogische opzet ervan. Met Mikkel Funder is er echter het besef dat de ‘*strategy of intimacy*’ vaak op een subtiele en onuitgesproken machtsrelatie rust, “*it is only through power that we are able to pursue intimacy as a data collection strategy (...) designed first and foremost to generate ‘good’ information for my research purposes*” (2005: 5). De bedenkingen van Funder werden in dit onderzoek vertaald in een besef van het functionele element in de onderzoeksrelatie. Een besef dat steeds aandacht heeft voor het expliciteren van deze functionele dimensie. Vervolgens werd gepoogd om die functionaliteit zoveel mogelijk om te zetten in een gezond tweerichtingsverkeer, de idee van ‘*fair return*’ (Spradley, 1980: 24).¹² Het verduidelijken van het wat en waarom van mijn verblijf bij Radio Sucumbíos was hierbij een constante zorg.

¹¹ Robert Yin geeft nog een aantal bijkomende opmerkingen vanuit een meer positivistische benadering van de casestudie (geciteerd in Gall, et al, 2002: 460-466). Het is dan ook goed om nogmaals op te merken dat op dit vlak de paradigmatische determinant speelt, i.c. de interpretatie van de casestudiemethodologie vanuit het interpretatieve paradigma. Cf. de eerdere ‘situering’ van dit onderzoek. De “*praktijk van de casestudie laat [overigens] zien, dat men doorgaans te maken heeft met kwalitatieve gegevens (...) Daarom zal de analyse in een casestudie voor een belangrijk deel bestaan uit een kwalitatieve analyse van de beschikbare materialen*” (Peters, 1995: 599).

¹² Het is bijvoorbeeld in het licht van die ‘fair return’ dat dit onderzoek naar het Spaans zal worden vertaald waarbij het dan eventueel kan dienen als dat reflectiedocument ten aanzien van de eigen praktijk dat men zo graag wenst te hebben. Misschien kan ook het (her-) formuleren van de eigen ‘*Proyecto Político Comunicacional*’ hierdoor nieuwe impulsen krijgen. Deze twee concrete mogelijkheden werden in samenspraak gedefinieerd.

4. Onderzoeksresultaten

4.1. Inleiding

In dit vierde en laatste deel wil ik ten slotte de resultaten van het onderzoek presenteren. Op deze manier wil ik meteen ook trachten een aanzet tot antwoord te formuleren op de gekozen centrale probleemstelling. Ik heb er voor gekozen om de structuur van dit antwoord samen te laten vallen met het beantwoorden van de vooropgestelde, meer concrete onderzoeksvragen.

Ik zal van start gaan met een korte schets van de geografische en sociale, culturele, politieke en economische *context* waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden. In een volgende paragraaf zal ik ingaan op de historische dimensie en de *historische noodzaak* van Radio Sucumbíos. Vervolgens zal ik trachten om *de karakteristieken* van Radio Sucumbíos op een overzichtelijke manier samen te brengen en te becommentariëren. Dat zal grotendeels gebeuren aan de hand van metaforen. Ik zal tegelijk aandacht hebben voor wat Radio Sucumbíos zélf zegt te willen zijn en hoe zij door anderen wordt gepercipieerd. In de volgende paragrafen komen dan een aantal specifieke, agogisch interessante *salient* en *characteristic features* van de case aan bod: over spreken en aanklagen, uitzendingen voor gemeenschapsvorming en volksorganisatie, culturele diversiteit op de radio en ‘*ontwikkeling is ...*’. Hierbij gaat de aandacht steeds naar mogelijke aanwijzingen voor het dialogische gehalte van Radio Sucumbíos. Ten slotte zal ik ook stilstaan bij de impact van Radio Sucumbíos op de zgn. Dominante Openbaarheid. Afsluitend worden de besluiten van het onderzoek voorgesteld.

Om de anonimiteit van de deelnemers te garanderen, worden enkel de initialen van de geïnterviewde personen bij de citaten vermeld. Deze anonimiteit hoeft geen probleem te zijn gezien het concrete object van onderzoek: Radio Sucumbíos als sociale institutie, *als geheel* (cf. holistische case). Het gaat met andere woorden niet zozeer over de individuele opinies van mensen. Citaten zijn voor de verstaanbaarheid vertaald naar het Nederlands. Om de leesbaarheid en ‘de sfeer’ van de originele citaten zoveel mogelijk te bewaren, kan dat echter onmogelijk een letterlijke vertaling zijn. Hierdoor bestaat echter een kans dat specifieke nuances of betekenissen ietwat minder duidelijk zouden zijn dan oorspronkelijk. Voor diegenen die het Spaans machtig zijn, heb ik de originele citaten dan ook in bijlage opgenomen (bijlage 1).

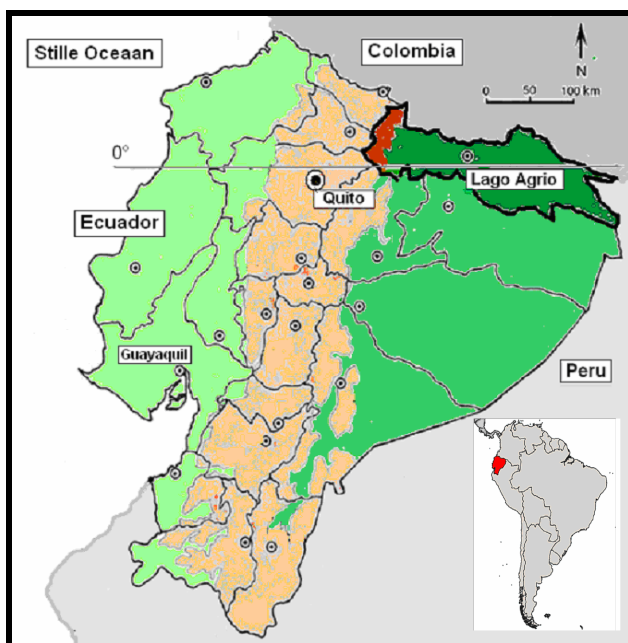
4.2. Radio Sucumbíos in perspectief: context

De provincie Sucumbíos ligt in het uiterste noordoosten van Ecuador en telt 128.995 inwoners op een totale oppervlakte van 17.947 km². In het noorden grenst de provincie aan Colombia en in het oosten aan Peru. De grens met beide buurlanden wordt gevormd door de Putumayo rivier. In het westen grenst Sucumbíos aan de Ecuadoraanse hooglandprovincies Carchi, Imbabura en Pichincha. Aan de zuidelijke kant zijn er de provincies Orellana en Napo. De hoofdplaats van Sucumbíos is Lago Agrio/Nueva Loja. Lago Agrio telt 34.106 inwoners en is het belangrijkste stedelijke gebied van de provincie, het commerciële en administratieve hart van de regio. Vanuit Lago Agrio vertrekken – grotendeels geasfalteerde– wegen in de vier windstreken: vía Colombia, vía Coca (provincie Orellana), vía Tarapoa en vía Quito. Lago Agrio is een busreis van acht uren van Quito verwijderd.

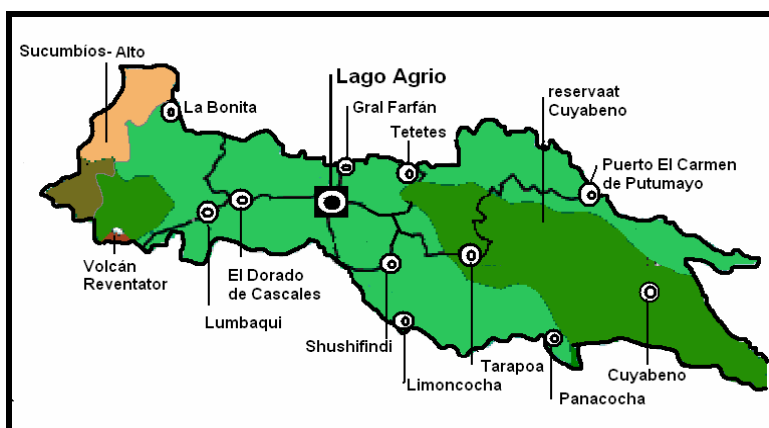
Het klimaat van het grootste gedeelte van de provincie wordt getypeerd als tropisch. Met een gemiddelde temperatuur van 24°C en een gemiddelde jaarlijkse neerslag tussen 3 en 4 meter is het klimaat heet en vochtig te noemen. Het regenseizoen duurt van maart tot september. Een buitenbeentje in de provincie is misschien wel het kanton Sucumbíos Alto. Door zijn geografische ligging –tussen de 820 en 3.600 meter boven zeeniveau– vertoont Sucumbíos Alto klimatologisch eerder gelijkenissen met de hooglandprovincies waaraan het grenst. Sucumbíos Alto telt 3.315 inwoners.

Siona's, Cofanes, Secoya's, Shuaras en Kichwa's zijn de oorspronkelijke bewoners van de regio. Vandaag maken zij samen nog slechts 10% van de totale bevolking van Sucumbíos uit. Bevolkingsgroei en de actuele bevolkingssamenstelling zijn in sterke mate bepaald door opeenvolgende migratiestromen. Wanneer Texaco op 16 februari 1967 zijn eerste olieboorput in werking stelt, worden de eerste wegen gekapt doorheen het regenwoud en komt in het zog van de beginnende petroleumontginning een heuse (interne) volksverhuizing op gang. Om het regenwoud te bedwingen, schenkt de regering in die beginjaren langs de eerder vermelde hoofdwegen aan elke 'colono'-familie 50 hectaren grond om te bewerken. Sindsdien zijn steeds meer blokken en linies in het regenwoud aangesneden voor landbouw. Momenteel telt Sucumbíos ongeveer 300 olieboorputten die dagelijks 167.000 olievaten oppompen. Hoewel het dagelijkse leven in de provincie sterk door die olieontginning wordt bepaald, is voor het overgrote deel van de bevolking landbouw de belangrijkste bron van overleven. Koffie en cacao zijn –economisch gezien– de belangrijkste gewassen. Daarnaast worden ook rijst, yucca, maïs, bonen, bananen en bakbananen verbouwd. Als erkenning van haar groeiend economisch belang en de explosieve bevolkingstoename sinds de jaren '70, kreeg Sucumbíos in 1989 de status van een aparte provincie.

Hoewel Sucumbíos een ‘olieprovincie’ is, wordt het tot één van de armste provincies van het land gerekend. Er zijn belangrijke problemen op het vlak van gezondheid, drinkbaar water, onderwijs en schoolinfrastructuur. Er zijn onvoldoende ziekenhuizen en eerste hulpdiensten. Er zijn voortdurend elektriciteitspannes en zelfs benzinetekorten. Bijna de helft van de bevolking in Sucumbíos is ondervoed. De kindersterfte onder de één jaar bedraagt 54%. En voor bijna 70% van de huishoudens volstaat het beschikbare inkomen niet om in hun basisbehoeften te voorzien (ISAMIS, 2004). Andere factoren die een impact hebben op het leven in de regio zijn het gewapende conflict in het naburige Colombiaanse departement Putumayo en de cocaïnehandel en -smokkel in het grensgebied. De uitvoering van het Plan Colombia sinds 2000 heeft voor een opflakking van het geweld tussen paramilitairen en de FARC-guerilla’s gezorgd. Tevens werd gestart met chemische gewasbesproeiing van de cocavelden. Resultaat was een vluchtelingenstroom vanuit Colombia en Ecuadoraanse grensdorpen, vooral naar Lago Agrio, waardoor het conflict dreigde over te waaien naar Sucumbíos. De –vaak sensationele– berichtgeving over deze gebeurtenissen heeft de provincie in het land een zeer slechte reputatie opgeleverd. Sucumbíos is in de ogen van velen een soort Far West.

*Figuur 2:
Sucumbíos, provincie in
het noordoosten van Ecuador.*

*Figuur 3:
De provincie Sucumbíos.*

ISAMIS –de lokale kerk– nam in 1988 het besluit om een radio *ten dienste van het volk* te starten. Officieel startte Radio Sucumbíos in 1992 met haar uitzendingen, eerst nog met enkel een AM-frequentie waardoor het bereik tot Lago Agrio en de meest nabij gelegen kantons beperkt bleef. In 1994 nam Radio Sucumbíos haar zendmast in Lumbaqui in gebruik en startte met uitzendingen via FM. Met haar FM-frequentie bereikt Radio Sucumbíos het grote deel van de provincies Sucumbíos en Orellana en een gedeelte van het departement Putumayo (Colombia). Vandaag zendt de radio grotendeels uit via FM en heeft zij nog slechts een beperkte AM-programmatie. Radio Sucumbíos telt meer dan 20 vaste medewerkers en heeft haar operationele basis en studio's in Lago Agrio.

Uit een vorig jaar afgenomen luisteronderzoek, blijkt dat in Sucumbíos meer dan 70% van de luisteraars geregeld afstemt op Radio Sucumbíos (Sondeo_rs, 2006). Voor 55% van de radioluisteraars is Radio Sucumbíos de voorkeuzender. Daarmee is Radio Sucumbíos veruit de meest populaire radio in de provincie. Wanneer we de luisterfrequentie bekijken in stedelijke gebieden en op het platteland, blijkt dat de zender relatief meer potentiële luisteraars heeft op het platteland (74% versus 51%). Wanneer we de leeftijdsgroepen bekijken, lijkt Radio Sucumbíos populairder te zijn bij 25+. Als we beide criteria combineren, blijkt Radio Sucumbíos enkel concurrentie te moeten vrezen ten aanzien van de stedelijke jeugd (-25 jaar). Vooral ten aanzien van dit segment lijkt Lago Agrio de voorbije jaren inderdaad een zeer concurrentiële omgeving voor radiozenders te zijn geworden.

4.3. Radio Sucumbíos: een historische noodzaak?

Om beter te begrijpen wat Radio Sucumbíos vandaag *betekent*, is het belangrijk om Radio Sucumbíos in haar historische dimensie te begrijpen. Wanneer hiernaar wordt gevraagd, verbinden respondenten het specifieke ontstaansmoment van Radio Sucumbíos steevast met de ruimere maatschappelijke dynamiek en de specifieke geografische context van de provincie.

“(…) we zijn met de radio begonnen omdat deze regio zeer uitgestrekt is. Deze provincie heeft een oppervlakte van meer dan 18.000km². Dat is zeer uitgestrekt. In die jaren, voordat de radio er was, waren we erg afgesloten van de buitenwereld. We begrepen dat voor het maken van een compacte gemeenschap, een nabije gemeenschap we één of ander medium nodig hadden (...) Dat was na 15 jaar van rondkijken en van de ene kant naar de andere kant gaan en de eenzaamheid van de mensen aan de lijve te ondervinden (...) En ook, met al die mensen die naar hier kwamen, van verschillende streken, naar aanleiding van het probleem, de petroleum-‘boom’ (...) Iedereen kwam van een andere plek, elk met verschillende gewoontes. En men kwam elkaar tegen in een nieuwe wereld, een onbekende wereld. Dus de uitdaging was, hoe kunnen wij een bijdrage leveren zodat deze mensen een bewustzijn ontwikkelen van een groep te zijn, een gemeenschap. Een gevoel van samenleven, van complementair zijn. Voor die reden en om al die processen te ondersteunen (...) hebben we de idee van een radio naar voren geschoven (...) De radio is er op een moment gekomen dat we die processen verder moesten ontwikkelen. Dat we ze meer open moesten maken. En dat heeft de radio ook gedaan.”

–G.L.M.–

“(…) onze missie loopt samen met het leveren van een sociale dienstverlening. Werken met onze achterban. Vanuit de gemeenschappen. Met de armsten. Ons land is zeer rijk aan mineralen, aan olie. Onze provincie draagt meer dan 50% bij aan de staatsinkomsten. En toch is dit een zeer arme provincie, één van de armste van het land. We hebben geen scholen, geen klinieken. Een half wegennet. Dat alles maakt dat de radio er voor gekozen heeft om zich met die mensen te verbinden.” –A.B.–

Radio Sucumbíos ontstaat binnen een gegeven maatschappelijke context en krijgt van meet af een specifieke opdracht mee ten aanzien van die maatschappelijke context. Voor goed begrip is ook een besef van de institutionele context nodig. Radio Sucumbíos werd opgericht in de schoot van ISAMIS en moest een kwalitatieve sprong betekenen in haar werk van evangelisering en sociale dienstverlening aan de gemeenschap. Als het ware een stap naar **schaalvergroting**.

“ISAMIS wou een eigen communicatiemiddel dat in de eerste plaats de christelijke boodschap van de kerk en de bevrijdingsboodschap die men nastreeft in de kerk, veel meer zou uitvergroten. Voor de ganse provincie, via radio.” –P.G.–

De idee van schaalvergroting is in de narratieven van vele sprekers terug te vinden: ‘overal aanwezig zijn’, ‘tot in de kleinste en de meest afgelegen dorpen komen en hen verbinden met de rest’, ‘weerklink vinden’. Anderzijds maakt Radio Sucumbíos door haar lidmaatschap van ALER¹³ ook deel uit van een specifieke Latijns-Amerikaanse scène van alternatieve radio’s, met een eigen discours over alternatieve radio. Geplaatst binnen de dynamische discursieve geschiedenis van deze scène, valt de conceptie van Radio Sucumbíos tussen *volksradio* en *gemeenschapsradio* te situeren. Radio voor educatie (*alfabetisatie*) werd in de tweede helft van de jaren ’70 volksradio. Deze evolutie was nauw verbonden met de opkomst van talrijke volksorganisaties en revolutionaire bewegingen op het continent. Alfabetisatie moest bevrijdende volksopvoeding worden. In El Salvador en Nicaragua kreeg alternatieve radio de notie van *radio insurgente*. Vanaf de jaren ’90 spreekt men eerder over gemeenschapsradio. Met deze nieuwe term lijkt men vooral het toenemende belang van de nieuwe sociale bewegingen te willen erkennen. Belangrijke thema’s zijn: culturele diversiteit, mensenrechten en burgerschap (Geerts en Van Oeyen, 2001: 29-43).

Het besef van geen gewone radio maar een soort **instrument voor verandering** te (willen) zijn, is sterk aanwezig in het discours van en over Radio Sucumbíos. In gesprekken komt dat vaak ook tot uiting in haar positionering ten aanzien van commerciële radio’s en haar houding tegenover muziek en entertainment op de radio.

“(…) er waren hier twee lokale radio’s die uiteindelijk enkel muziek speelden en niets meer dan dat. Wat wij wilden was een radio die zich ten dienste van de gemeenschappen zou stellen. Ten dienste van de samenleving. En dat het een andere radio zou zijn dan die commerciële radiozenders.” –A.Co.–

¹³ ALER = Asociación Latinoamericana de Educación Radiofónica (www.aler.org).

“(…) Wel, wat voor ons duidelijk is. Wat voor mij persoonlijk duidelijk is, is dat wij, wat Radio Sucumbíos doet, wat Radio Sucumbíos zou moeten doen, dat moet tot iets dienen. En het moet de mensen dienen. Dat we geen werk doen dat geen vruchten oplevert, niets. Nee, het moet de mensen van nut zijn, dat het een hulp kan zijn voor beterschap. Dat de mogelijkheden wat verbeteren, dat men uitwegen kan tegenkomen (…) Dat het niet enkel een plek voor ontspanning zou zijn. Dat is ook belangrijk, maar die andere elementen mogen ook niet ontbreken zodat we méér burger en betere personen zouden worden. Dat we als individu kunnen groeien, maar ook als collectief.” –P.G.–

“De radio was hier aanwezig, maar niet uit eigenbelang. Nee! Het is omdat de radio altijd juiste en concrete informatie geeft over de gemeenschappen die het slachtoffer zijn van de oliemaatschappijen die in Amazonas actief zijn (…) En dat is ook haar plicht. De plicht om duidelijke informatie te verstrekken en ook dat zij de vrije meningsuiting mogelijk maakt, zodat men naar hen kan gaan en informeren over wat zich in onze gemeenschappen afspeelt.”
–J.L.M.–

De verdere ontwikkeling van Radio Sucumbíos moet vervolgens begrepen worden vanuit de eigen plaats die Radio Sucumbíos binnen de maatschappelijke dynamiek van Sucumbíos weet te verwerven. Als communicatieve vertaling van ISAMIS, maar ook steeds meer als **spreekbuis** (*portavoz*) van de gemeenschap en de provincie.

“(…) de radio heeft bijgedragen in het construeren van dat bewustzijn één volk te zijn, dat zijn toekomst moet zoeken en verdedigen. En in die zin is de radio zeer belangrijk geweest en nog altijd. Vooral wanneer er, wat ze hier ‘paros’ [stakingen/blokkades] noemen, plaatsvonden. De ‘paros’ zijn een soort maatregelen waarbij men de regeringen en de oliemaatschappijen tot stilstand brengt. Wanneer dat gebeurt, gaat dat meestal gepaard met spanningen tussen de bevolking en de staat, tussen de bevolking en de oliemaatschappijen. In dergelijke momenten gebruiken de staat en de oliemaatschappijen de politie en het leger, als middel voor confrontatie. Voor repressie. In die momenten van hoogspanning, van burgerschap en mobilisatie is de radio nooit afwezig geweest (…) En de radio was een soort bewaker en getuige die nooit ontbrak op die afspraken, en ook iemand die wijst op en doet herinneren aan die processen die zich ontwikkelden en de compromissen die men heeft binnen gehaald. Op die manier dat de radio (…) de radio is de stem van dat bewustzijn, van die gevoeligheid.” –G.L.M.–

In dergelijke grote momenten van strijd, maar ook in de talrijke kleine momenten heeft Radio Sucumbíos doorheen de jaren een hoge mate van vertrouwen en geloofwaardigheid verworven bij het publiek.

“De radio staat op de eerste plek bij de mensen. En de mensen houden van de radio. Omdat de radio bij hen is in de moeilijke momenten, maar ook op momenten van feest.” –A.C.–

“De mensen, de bevolking gelooft in de radio. Precies omwille van het werk dat de radio doet. Het is ook al meer dan een enkel ogenblik, het zijn 15 jaren waarin de radio de toon aangeeft. De radio heeft het vertrouwen en haar geloofwaardigheid verdiend.” –P.G.–

En samen met dat vertrouwen en geloofwaardigheid is ook de impact van Radio Sucumbíos sterk toegenomen. Doorheen vele gesprekken worden beide vaak rechtstreeks met elkaar in verband gebracht. Beide zouden elkaar in wisselwerking versterken. Anderzijds is er een sterk besef dat men zichzelf elke dag opnieuw moet waarmaken in de praktijk:

“Dag per dag moet je dat opbouwen, moet je het waarmaken. Moet je het verdienen. Een plaats verdienen (...)” –A.B.–

“Een radio leiden, is een grote verantwoordelijkheid. Het is een taai werk, dat niet vergeeft. Elke dag opnieuw. In een radio kan je niet zeggen, ‘ik ga even uitrusten’. In de radio? Nee.”
–G.L.M.–

Dat gegeven om zich elke dag opnieuw te moeten waarmaken, is volgens Crisell overigens zeer eigen aan het medium radio. Aangezien, “(...) *its primary code is that of words* [en] *since speech exists in time, [it is] therefore always evanescent*” (1986: 219). Radio maken als een dagelijks gevecht tegen haar eigen, natuurlijke vergankelijkheid. Maar meer dan het overleven van de waan van de dag, gaat het over de aandacht voor het gewone, dagelijkse leven van mensen en de manier waarop dat dagelijkse leven al dan niet een plaats krijgt in de radio en haar programmatie. Het gaat om de dagelijkse bekommernissen; om problemen, maar ook om vreugdes van mensen: **la cotidianidad**.

De tijdsdimensie speelt ook nog op andere manieren. Naast het heden, wordt in narratieven gewezen op de rol van Radio Sucumbíos als **historisch geheugen** (*memoria histórica*) enerzijds en haar **oriënterende rol** ten aanzien van toekomstige veranderingen anderzijds.

“Het materiaal dat we verzamelen, archiveren we. We wissen dat niet. We nemen het op en we zenden uit wat we denken dat nodig is. De rest is reserve en wordt gearchiveerd als getuigenissen (...) Van elke gemeenschap die we bezoeken, hebben we verschillende getuigenissen, geluidsmateriaal.” –A.C.–

“(…) Het is een radio met mensen die een bepaalde weg hebben afgelegd. Ze [de radio] heeft haar vorming en ze kijkt naar het goede voor de maatschappij. En voor de kerk is ze een middel dat de weg moet uitstippelen naar een steeds betere dienstverlening aan het volk. Dat is iets dagelijks, in het leven van de mensen. Dat is de geest van de radio. En ondertussen zal zij, terwijl zij een radio zou zijn zoals we haar gedroomd hebben, dezelfde gevoeligheid moeten hebben die de kerk zelf ontwikkelt. Van zich in de tijd te weten plaatsen. En naar de toekomst te kijken. Dat is toch de idee. Dat betekent ook dat dit werk geen einde kent.” –G.L.M.–

Radio Sucumbíos is ontstaan en bestaat binnen een duidelijke historische en maatschappelijke context. Beide zijn niet los van elkaar te denken en in die zin is het ‘*saberse ubicar en el tiempo*’ ook steeds een zich in de maatschappelijke dynamiek weten situeren. In dat proces krijgt Radio Sucumbíos te maken met de spanning van tegelijk sociaal product van haar context te zijn en die context te willen beïnvloeden. Sterk veralgemenend vinden we deze spanning in narratieven terug als Radio Sucumbíos als een louter –als het ware leeg– instrument ten dienste van versus Radio Sucumbíos als autonoom actor. In de marge van deze spanning is er ook het thema van het eigenaarschap van Radio Sucumbíos.

4.4. Radio Sucumbíos: ‘je solidaire kameraad’ (*‘tu compañera solidaria’*).

Wat Radio Sucumbíos is en wat zij betekent voor mensen, zijn evidente eerste vragen. Het antwoord op die vragen is echter minder evident. In deze rubriek worden de stukjes van wat wezenlijk een complexe puzzel is, bijeengezocht. Dat zal grotendeels gebeuren aan de hand van metaforen (Lakoff en Johnson, 1980). Denken in metaforen biedt hier interessante, verduidelijkende mogelijkheden.

Gevraagd naar de betekenis die Radio Sucumbíos heeft voor mensen, groepen en instituties gaat het in de eerste plaats meestal over een radio die **helpt informeren** ten aanzien van de achterban en/of de lokale autoriteiten.

“Zodat de boodschap, langs de radio, zou aankomen en de autoriteiten zouden luisteren. Dat men in die gemeenschap nood heeft aan dergelijk project, dat men die behoeftes heeft. Omdat met enkel in de gemeenschap te spreken, en als de radio niet tot hier komt, wanneer komen wij dan aan de beurt? Hoe zullen zij anders weten wat er gebeurt op het platteland?” –A.G.–

Verschillende respondenten benadrukken dat Radio Sucumbíos voor hen de meest toegankelijke, of zelfs enige, mogelijkheid tot informeren is. In dat laatste geval gaat het bijvoorbeeld over inheemse gemeenschappen en hun organisaties.

“(…) Radio Sucumbíos heeft het meeste plekken geopend voor onze mensen, de verschillende nationaliteiten. Zodat ze zich zouden kunnen uitdrukken. Dat is zeer belangrijk omdat hier geen enkel ander communicatiemiddel zoiets doet (…). Nu, met de radio is er die mogelijkheid dat wij, via die plek, communiceren met de mensen en de mensen weten dat ondertussen.”
–M.Alv.–

Maar ook voor andere gemeenschappen, organisaties en instituties die respectievelijk leven en werken in gebieden die zeer moeilijk te bereiken zijn, functioneert Radio Sucumbíos als een soort **versterker**. Een versterker die letterlijk het signaal versterkt, die het verzenden én beluisteren van boodschappen mogelijk maakt. Overigens is het dan misschien niet toevallig dat net *Línea Directa* met haar boodschappendienst (*comunicados*), één van de meest beluisterde en gewaardeerde programma’s is van Radio Sucumbíos?

“(…) zodat uiteindelijk berichten zouden kunnen toekomen tot bij de mensen, is Radio Sucumbíos volgens mij ongetwijfeld de meest krachtige instelling omdat ze werkelijk iedereen bereikt (…). vaak is zij zelfs het enige middel om te kunnen communiceren met gemeenschappen die zo veraf gelegen zijn, waar geen telefoons zijn. Ja, sommigen hebben televisie, in het geval het ontvangstsignaal voor televisie zover reikt. Maar soms is er geen electriciteit. Misschien hebben ze zonnepanelen, maar dan nog kunnen ze de televisie niet laten aanstaan. Dus, de enige echte mogelijkheid is een klein radiootje met batterijen (…).” –A.Ci.–

Foto 3: AM-zendmast van Radio Sucumbíos.

Tegelijk wordt in deze vaak ook de rol van Radio Sucumbíos als **getuige** (*testigo*) benadrukt: een getuige van lokale realiteiten en lokale noden, een actief soort getuige, een getuige die autoriteiten doet herinneren aan de leefsituatie van veraf gelegen dorpen en confronteert met haar verantwoordelijkheden ter zake. Men spreekt over het ‘*uitzenden van de behoeftes*’ (*difundir las necesidades*). Van een plek van waaruit noden en behoeften louter worden verzonden, functioneert Radio Sucumbíos in een aantal gevallen als **een brug tussen** alle betrokken partijen. Een medium dat wederzijdse communicatie mogelijk moet maken.

“Er zijn een aantal programma’s die het volgens mij mogelijk maken om toenadering te zoeken tot de gemeenschap (...) voor autoriteiten laten ze het toe om de realiteit van die gemeenschappen beter te begrijpen. Vanuit die plek heeft men ook toestanden kunnen aanklagen en men kan er ook de voorstellen van de plattelandsbevolking beluisteren.” –E.V.–

“Luisteren helpt soms om ons te informeren wat te doen als organisatie. Door te informeren wat de gemeenschap nodig heeft. Het is een belangrijke verbindingschakel, omdat ik via de radio de mensen leer kennen en weet, bijvoorbeeld in ‘Machetes y Garabatos’, wat de mensen nodig hebben.” –N.C.–

“In een aantal gevallen heeft het programma ‘La Vida’ mogelijk gemaakt dat tot een vergelijk te komen. Tussen gemeenschap en burgemeester. Bijvoorbeeld in Cascales, of ook hier in Lago Agrío. De mensen hadden de radio uitgenodigd zonder de burgemeester hiervan op de hoogte te brengen. Zo komen beide partijen toe en als men in vergadering is, zegt men: ‘goed, we willen dat u zich publiekelijk, via de radio, ertoe verbindt om ons te helpen’ (...).” –A.C.–

In narratieven wordt vaak naar de metafoor van Radio Sucumbíos **als plek** gewezen, een virtuele plek (haar frequentie). En Radio Sucumbíos stelt die plek vervolgens ter beschikking aan groepen en organisaties die steeds uitgesloten waren van het communicatieproces, als een vorm van sociale dienstverlening. Soms wordt hierbij expliciet verwezen naar de doelstelling om een democratische communicatie te willen realiseren (*democratizar la palabra*). Vervolgens wordt in gesprekken veelal gesuggereerd dat het vormgeven aan en invullen van die plek essentieel door mensen en organisaties zelf gebeurt of toch zou moeten gebeuren.

“Bijvoorbeeld, wie spreekt op Radio Sucumbíos? Wie geven hun opinie op Radio Sucumbíos? (...) op Radio Sucumbíos spreken de mensen uit de straat. Van het platteland, van de stad. De autoriteiten spreken, maar ook de sociale basis spreekt.” –M.A.E.–

“Wij zijn niet de protagonisten, wij informeren enkel. We zijn een middel voor communicatie. We geven de microfoon aan hen.” –M.T.–

“(...) wij geven zelfs niet onze eigen mening. We brengen het nieuws. Geen enkele vorm van opinie. De mensen, diegenen die luisteren, zij moeten de opinie maken. Wij niet. Wij informeren over wat gebeurd is. Wij detailleren. Een samenvatting van de feiten. En het zijn de mensen die zullen oordelen of datgene wat gebeurd is, goed is of slecht. Wij niet.” –M.T.–

Men zou nu misschien kunnen besluiten dat Radio Sucumbíos een fundamenteel *leeg* en *neutraal iets* zou zijn? Een instrument, in haar wezen gedepoliteerd. Dat lijkt mij voorbarig. Wel is het thema van de veronderstelde neutraliteit van Radio Sucumbíos een interessant gegeven om wat van naderbij te bekijken. In gesprekken wordt immers meermaals het belang ervan benadrukt. De vraag moet echter gesteld worden over welk soort neutraliteit men het dan heeft? Volgens Van Dale (www.vandale.be) verwijst neutraliteit naar: het neutraal zijn, een onpartijdige houding m.n. ten opzichte van twee (oorlogvoerende) partijen. Desgevraagd gaat het bij mensen eerder over: een correcte weergave van de feiten, informeren over de reële situatie, de échte noden en problemen. Het gaat over *niet liegen*. Of met anderen woorden, het gaat over de *Waarheid*.

“Zij laten niet toe dat wij liegen. Zij informeren over de realiteit die hier heerst (...).” –J.L.R.–

“Radio Sucumbíos is een radio die geen schrik heeft om iets te zeggen (...) de meerderheid van de mensen hier aanwezig, wij sympathiseren met hen, omdat ze neutraal zijn, zonder omwegen en correct. Ze zijn standvastig en spreken de waarheid, om het even wie er onder zou kunnen lijden of er een afkeer van zou kunnen hebben. Maar zij staan altijd aan de kant van de waarheid.” –Y.S.–

Na deze uitspraken past het misschien om af te vragen of het hier niet eerder gaat over een spraakverwarring met *objectiviteit*, als journalistiek principe?¹⁴ Niettemin is het interessant om verder

¹⁴ Objectiviteit in de media lijkt ‘*bij ons*’ misschien een zekere evidentie te zijn, maar dat is het zeker niet in Latijns-Amerika. Nog maar kort geleden waren er de vele rechtse dictaturen en de veiligheidspolitiek ten aanzien van het communistische gevaar. Het herstel van de formele democratische instellingen in de meeste landen betekende volgens Hernán Reyes –professor communicatiewetenschappen aan de Universiteit Simon Bolívar in Quito– niet overal een einde aan de gestuurde media. Reyes wijst op de voortdurende verwevenheid van officiële media, politieke partijen en oligarchische belangen in Latijns-Amerika (2006).

te gaan op het thema. Immers in het spreken over die neutrale positie, lijken twee kernthema's –cf. Van Dale– verborgen te liggen met betrekking tot de praktijk van Radio Sucumbíos.

- (1) Vooreerst lijkt die praktijk inderdaad sterk te zijn bepaald vanuit een analyse van bestaande antagonistische krachten in de samenleving: de gemeenschap versus lokale autoriteiten en oliemaatschappijen; de periferie versus centrum; de provincie versus centrale regering. Concreter: diegenen die bepaalde behoeften en noden hebben versus diegenen die er een antwoord op kunnen of moeten geven.

“Beide partijen samenbrengen. De mensen die eisen, die vragen en diegenen die de antwoorden hebben, samenbrengen. Vanuit die optiek en steeds streven dat burgers hieraan participeren.”
–P.G.–

- (2) Binnen deze oppositionele ruimtes speelt Radio Sucumbíos **een intermediaire rol**.

Echter, die intermediaire rol van Radio Sucumbíos is zeker niet zomaar onpartijdig of zelfs éénduidig te noemen. Het is een rol die verschillende invullingen kent afhankelijk van concrete omstandigheden en betrokken actoren. Hoe die rol wordt ingevuld, blijkt met andere woorden een variabel gegeven: doorgeven van informatie, een brug tussen, een steun voor, woordvoerder van. En onpartijdigheid is maar één van de mogelijke houdingen ten aanzien van die veelheid aan rollen.

Prominenter is overigens het spreken over *kant kiezen*. De veronderstelde tegenstrijdigheid tussen beide posities wordt overbrugd door te stellen dat men niet zozeer sympathiseert met de gemeenschap an sich, maar met haar moeilijke leefsituatie. Onpartijdig zijn, wordt in deze context dan geconcretiseerd als zijnde objectief –c.q. de reële noden– en zich baserend op de Ecuadoraanse grondwet en de universele mensenrechtenverdragen.

“Als radio, als journalisten, moeten wij aan de kant staan van de waarheid, aan de kant van de rechten van de mensen. In dit geval aan de kant van de mensen van een gemeenschap die te maken heeft met de vervuiling door een oliemaatschappij, dat een staatsbedrijf is, maar de wetten overtreedt. Daar staan wij aan de kant van de zwaksten, van de armsten. Omdat het duidelijk is dat zij ingaan tegen de rechten van die mensen, zoals het recht op een proper leefmilieu en het recht op inspraak vooraleer een oliebedrijf een exploitatievergunning kan krijgen voor een plek in haar nabijheid. In dit geval zijn de zaken overduidelijk (...) In dergelijk geval kiest de radio kant voor de gemeenschap. Tegenover onrechtvaardigheid, tegenover het respect voor het leven en voor de rechten van mensen, kunnen we niet onpartijdig blijven. Niemand kan dan onpartijdig zijn. Dan kunnen we niet louter observatoren zijn.” –V.G.–

Laat ons nu verder aandacht hebben voor dat aspect van *kant kiezen*. Radio Sucumbíos vertrekt vanuit de noden en de moeilijke leefsituatie van de armste, de zwakste inwoners van de provincie. Dat uit zich onder andere in het zichzelf profileren onder de slogan (én metafoor): *jouw solidaire kameraad*. In narratieven vind ik twee dominante interpretaties van dat *kameraad zijn*. Ten eerste Radio Sucumbíos als een partner in het streven naar een objectieve verbetering van de levensomstandigheden. Betrokken

worden in het openbare debat is één aspect in dat streven. Radio Sucumbíos als een instrument of vorm van dienstverlening waar men beroep op kan doen (zie eerder). En ten tweede Radio Sucumbíos als een soort vriend of gezelschap in moeilijke tijden.

“Van in het begin hadden we een aantal persberichten verspreid (...) dat we de pompinstallaties werkelijk tot stilstand zouden brengen (...) vanaf die eerste dag is de radio hier altijd samen met ons geweest (...) Met de hulp van hen zijn we er in geslaagd om onze verzoeken te laten horen, onze acties beter bekend te maken. Elke keer dat men dreigde om het leger te sturen was ook Radio Sucumbíos hier aanwezig. (...)” –J.L.R.–

“(...) we hebben op de radio bijvoorbeeld een personage, de clown Coquito die men soms uitnodigt om zijn show te komen doen voor de kinderen in de gemeenschap. En ze wachten tot hij komt. Iets wat geen enkele andere radio doet. Omdat die andere radio's enkel die meer serieuze berichten brengen. Ze gaan op zoek naar nieuws en gaan terug weg. Wij niet. Als we de mogelijkheid hebben om Coquito mee te nemen zodat hij zijn show kan doen, dan doen we dat ook. Als we mogelijkheid hebben om een wedstrijdje minivoetbal of volleybal met hen te spelen, dan doen we dat ook. We integreren ons in de gemeenschap zodat men voelt dat de radio met hen is (...) Soms vergeet men op dat ogenblik ook een beetje de moeilijke levensomstandigheden, de moeilijke economische situatie, de ziektes, dat men soms al die basisvoorzieningen niet heeft. Maar als de radio langskomt en wij helpen een beetje om die situatie te verzachten. Dat we toch minstens uitzenden over hun behoeften. En dat men zingt, dat men danst” –A.C.–

Dit alles maakt dat de gemeenschap zich gaat identificeren met wat op de radio wordt gezegd –in zekere zin hoort zij zichzelf spreken– en uiteindelijk met de radio zelf. Dat uit zich bijvoorbeeld in de steeds hartelijke ontvangst door mensen, de uitnodigingen om samen te eten en samen te feesten. Of het samen *chicha* drinken in inheemse gemeenschappen. Of ook de zondagse bezoeken van mensen aan de radio. Radio Sucumbíos wordt door velen als een deel van de gemeenschap erkend. Sommigen beschouwen haar zelfs als een deel van hun eigen familie.

“(...) En als men naar hun dorp gaat, zij zien ons als vrienden. Ik ken die mensen niet, maar ze roepen mij allemaal (...) Ik ken hen niet. Maar zij kennen mij. Ik zeg ‘hallo, hoe gaat het’, tegen iedereen. Maar wie zijn zij? Zij beschouwen ons als hun vriend. Dus als je naar hen toegaat, denken zij dat wij al ons hele leven vrienden zijn van elkaar (...) Ze kennen je al (...) Dat is omdat zij naar ons luisteren. Wij komen in hun huis binnen (...) En dus, in zekere zin, zijn we al een deel van hun familie. Wij zijn een deel van de bevolking. En dus voelen zij zich, komen zij naar ons toe als waren wij ons hele leven al vrienden van elkaar.” –M.T.–

In het verlengde van Radio Sucumbíos als kameraad, is er ook de kwestie van het eigenaarschap van Radio Sucumbíos. Van wie is Radio Sucumbíos eigenlijk? Feitelijk is Radio Sucumbíos **een afdeling van ISAMIS**. In de praktijk lijkt zij vanuit verschillende hoeken tegelijk te worden geclaimd: door de gemeenschap, door het middenveld.

“(...) gedurende al die jaren heeft Radio Sucumbíos een plek verworven. De mensen respecteren haar. De mensen weten ondertussen wat Radio Sucumbíos is. De radio, zonder te willen, engageert zich. Ze engageert zich in al die problematieken. Voor de mensen. De mensen. Een mijnheer belde eens naar de radio en zei dat de radio niet meer van het bisdom was. Ze is niet van de geestelijken. Omdat ze weten dat de radio geleid wordt door geestelijken. Dat zij achter Radio Sucumbíos zitten. Dat zij de eigenaars zijn. En dus, die man belde en zei: ‘Nee, de radio

is niet meer van het bisdom. Nee. De radio is van het volk. Het is de radio van Amazonía. De mensen, zij voelen zich eigenaar van de radio'." –M.T.–

De volgende citaten tonen alvast de moeilijke situatie wanneer men met tegengestelde belangen in de gemeenschap wordt geconfronteerd. Of de vele vragen van verschillende groepen in de lokale samenleving om hun eigen ruimte –programma– te mogen hebben en het gevoel van andere groepen dat men (daardoor) minder aan bod komt.

“(...) zie je hoe moeilijk het is als alle sectoren de radio beschouwen als de hare. Men wil dat wij deelnemen aan hun strijd, aan hun eisen. In dergelijke situaties moeten we zeer voorzichtig optreden, informeren (...) voldoen aan onze opdracht om te informeren over de gebeurtenissen die zich afspelen rond dergelijk soort protesten, omdat het sectoren van dezelfde gemeenschap zijn. Het is anders wanneer de hele provincie in het verzet gaat tegen de staat bijvoorbeeld. Daar nemen wij positie aan de zijde van de provincie omdat wij allemaal deel uitmaken van de provincie.” –V.G.–

“(...) soms denken wij dat de programmatie een beetje verzadigd is. En ze krijgen veel aanvragen. Langs alle kanten vraagt men om een plekje op de radio te kunnen krijgen. Het is moeilijk voor ons om binnen te kunnen, om te kunnen praten over een bepaald onderwerp. Het is zeer moeilijk om nog binnen te geraken op Radio Sucumbíos. Daarom laten wij de zaken vaak passeren zonder echt via de radio te gaan (...).” –PACO–

“Het project van de radio, wat ik er van weet, is dat het werd gecreëerd om te kunnen werken met de inheemse gemeenschappen. Natuurlijk kunnen we niet zeggen dat wij de enige eigenaars moeten zijn van de radio. Omdat er in de provincie een grote diversiteit bestaat (...) Maar we voelen toch dat er voor de inheemse wereld plek tekort is. Ik, als Quichwa, kan iets doen op de radio. Maar wat met de andere nationaliteiten? Bijvoorbeeld de Shuaras, de Cofanes en de Secoyas. Zij kunnen maar heel weinig hun stem laten horen. Omdat er geen plek genoeg is voor hen om langs te komen, om te praten.” –J.A.–

Wat het georganiseerde middenveld betreft, is het opvallend hoe sterk dat middenveld aanwezig is in de werkwijze en de programmatie van Radio Sucumbíos: via het systeem van *comunicadores*, via de nauwe inhoudelijke samenwerking ten aanzien van concrete programma's –een aantal organisaties hebben hun eigen rubriek of hun eigen programma– of ook via het aanbrengen van mensen die een bepaalde situatie willen aanklagen. Formeel wordt de samenwerking vaak vastgelegd in een convenant. Maar anderzijds is ook opvallend hoe sterk Radio Sucumbíos in dat middenveld aanwezig is. Bijvoorbeeld via die opleidingen tot *comunicador*. Dergelijke opleidingen worden zeer regelmatig georganiseerd en over de jaren moeten ondertussen heel wat mensen in de provincie een dergelijke opleiding –al dan niet volledig– hebben gevolgd. Op een bepaald ogenblik had ik overigens de indruk dat iedereen uit dat middenveld ooit wel eens iets had gedaan voor of met Radio Sucumbíos. Voor veel mensen die ik aansprak, was dat ook effectief het geval. Bovendien lijkt Radio Sucumbíos als institutie en werkgever in een zelfde jobcircuit te zitten als de sociale organisaties? Zou men een schema maken van het wederzijdse personeelsverloop gedurende de voorbije jaren, het zou volgens mij een interessant spinnenweb opleveren. Ten slotte geldt bij Radio Sucumbíos een ongeschreven regel dat elke medewerker van de radio tijdens zijn vrije tijd in een sociale organisatie of in een kerkelijke basisorganisatie moet participeren. En natuurlijk is Lago Agrio ook gewoon een kleine stad

waar iedereen elkaar constant lijkt tegen te komen. Al deze elementen verklaren de zeer nauwe banden tussen Radio Sucumbíos en het middenveld.

Op het gebied van communicatie is Radio Sucumbíos voor het middenveld zonder enige twijfel de eerste –enige?– partner. Stuk voor stuk beschouwen medewerkers van sociale organisaties Radio Sucumbíos als een interessant hulpmiddel en instrument.

Echter hier komt de tweede betekenis van Radio Sucumbíos als versterker te pas. Voor ISAMIS was Radio Sucumbíos immers een welgekomen medium om de processen van bewustmaking te stimuleren en vervolgens mede om te zetten in organisatievorming. Eerste doel was en is het creëren en ondersteunen van een actief middenveld.

“(…) de radio moet een plek zijn, ten eerste om te motiveren. Ten tweede om te organiseren. En ten derde om aan te zetten tot actie (…) Ik bedoel, in die gehele sociale machinerie is de radio het vet, de olie die ze moet toelaten om te bewegen.” –M.A.E.–

We hebben eerder gezien hoe de onpartijdigheid van Radio Sucumbíos wel op een heel eigen manier moet worden geïnterpreteerd. Dat is ook nu opnieuw het geval. Als we er ten slotte de zgn. oriënterende rol van Radio Sucumbíos bijhalen, wordt het m.i. nog gecompliceerder: van een zender/versterker, een getuige en een kameraad, naar **een autonome actor** die actief mee op zoek gaat naar antwoorden, uitwegen en alternatieven. Als deel van ISAMIS wordt deze zoektocht mede geïnspireerd en gelegitimeerd vanuit de Bevrijdingstheologie en de Bisschoppenconferentie van Medellín (1968).

“(…) de gedachten, de ideologie van de radio? Radio Sucumbíos is een deel van het bisdom, van de kerk. En de kerk van Sucumbíos wordt gekenmerkt door haar sociaal werk met de armsten. Religieus werk en sociaal werk. Binnen ISAMIS noemen we dat de twee benen (…) We werken dus omtrent het spirituele, maar ook omtrent het sociale binnen de gemeenschappen, in de sociale organisaties. En binnen die optiek van de kerk, verschijnt de radio. De radio is dus geboren met diezelfde ideologie, met diezelfde maatstaf.” –A.B.–

“(…) Onze projecten zijn geen verlamde projecten. Het zijn dynamische projecten. En ze variëren met de tijd. Nu zijn we echter op een moment van zoeken aanbeland (…) in het sociale, in het spirituele, in het culturele, in het solidaire, zonder beperkingen. Wij zijn hier een beetje als Don Quijote. Don Quijote, die rare dingen droomde, een beetje irreëel. Dat laat ons ook toe om de utopie te bewaren. Niet? Zich niet beperkt weten tot een gesloten wereld. Maar haar een beetje terug te geven aan de poëzie en aan de dromen.” –G.L.M.–

Met andere woorden de praktijk van Radio Sucumbíos vertrekt overduidelijk vanuit een bepaalde visie op mens en maatschappij. En net als bij elke ideologie moet het streven van ISAMIS/Radio Sucumbíos in het licht van een bepaalde, wervende utopie worden gezien. M.n.: het realiseren van het Rijk Gods op aarde (*el Reino de Dios*). In die zin moet de educatieve en oriënterende opdracht van

Radio Sucumbíos natuurlijk mede begrepen worden vanuit dat utopische element, als ware het een soort **kompas**.

“(…) De interne politiek van de radio is duidelijk omljnd. En wanneer we een convenant sluiten, proberen we dat de andere partij, de tegenpartij, zich herkent in onze institutionele richtlijnen. Niet dezelfde als van de radio, maar toch ermee gelijk lopend. Parallel (...) We zouden slecht bezig zijn moesten we meewerken aan een project dat niet strookt met wie wij zijn, dat niet strookt met wat we doen. Niet? (...) Wij. Radio Sucumbíos bepaalt of iets doorgaat of niet. Omdat wij gericht zijn op het leveren van een sociaal werk en een verantwoordelijke communicatie. We denken dat het niet past om, om het even wat te verspreiden. Maar dat wat verspreid wordt in de ether, moet vooraf worden geanalyseerd, moet worden nagekeken (...) omdat we anders de zaken misschien door elkaar gaan halen. En dat is niet onze opdracht.”

–A.B.–

Een totaal andere kwestie is Radio Sucumbíos en haar entertainende functie. De esthetiek of de vorm waarin zij zichzelf presenteert aan haar luisteraars. Er lijkt weliswaar een toenemend besef omtrent het belang van deze dimensie bij medewerkers van Radio Sucumbíos, maar de manier waarop blijft in zekere zin dubbelzinnig.

“Natuurlijk is het niet zoals een commerciële radio waar men naar muziek kan luisteren. Op de radio kan men muziek beluisteren, maar men kan er ook de problemen van de provincie leren kennen.” –A.Ci. –

Op zijn minst lijkt de aandacht voor de esthetische kant mede ingegeven door de concurrentie met commerciële radiostations. Als het meest beluisterde radiostation, lijkt men er voorlopig niet in te slagen om ten volle ook dat louter consumerende te verstaan. Zo luisteren jongeren in inheemse gemeenschappen waarschijnlijk ook naar ‘*Jatarishuntchik*’, louter om de nieuwste *Quichwa-cumbia* - hitjes te leren kennen?

Tot slot. Hoewel Radio Sucumbíos zeker door bepaalde groepen en organisaties in de samenleving op een instrumentele manier wordt aangewend en zij zichzelf precies daarvoor ter beschikking stelt, is Radio Sucumbíos veel meer dan een louter instrument. Radio Sucumbíos is ook een autonome actor, met een eigen identiteit en eigen doelstellingen. Op hun beurt kunnen die identiteit en doelstellingen niet los gezien worden van de context waarin Radio Sucumbíos opereert en de overige actoren. De verwevenheid van al deze gegevens, van taken en rollen, maakt dat het niet altijd even gemakkelijk is om Radio Sucumbíos in een totaalbeeld te vatten.

“Ik denk dat er daar, het zijn een aantal zaken waarbij we op bepaalde momenten zelf zijn opgetreden als een actor, dat we samen waren met, dat we ook participeerden aan het middenveld. Maar er zijn ook momenten waarop de radio zich simpelweg opstelt als een communicatiemiddel. Weliswaar als een alternatief communicatiemiddel. Als een medium dat de participatie van burgers promoot. Daar ontbreken ons toch nog een aantal dingetjes (...) hoe bijvoorbeeld onszelf meer accentueren in die richting. Vooral omdat op bepaalde ogenblikken, tijdens cruciale, pijnlijke momenten... Tijdens momenten van sociale strijd, heeft de radio actief deelgenomen. Dan speelden we een rol die veel verder ging dan louter een communicatiemiddel

zijn. Maar toch een medium dat enkel informeert, zonder een concreet idee te hebben van waar we naartoe willen. Wat het is dat we willen bereiken; een communicatiemiddel zijn dat zoekt, dat informeert maar veel verder gaat dan enkel dat verspreiden van informatie. En vooral helpen om tot een uitkomst te komen (...) Misschien zijn wij geen actoren, zoals iemand die een organisatie leidt. Op die manier, nee. Maar ik denk dat de rol die de radio speelt ook voor de sociale organisaties een steun is om na te denken wat ze willen bereiken en waar ze naartoe willen. De mensen, ook de sociale organisaties, beschouwen Radio Sucumbios als een instrument, als iemand die daar moet zijn. Als er een vergadering is, een samenkomst, dan moet de radio daar ook zijn. Haar rol vervullen. De radio moet daar zijn (...) als communicatiemiddel vervullen wij onze rol met een grote zin voor verantwoordelijkheid. Goed gedefinieerd waar we naartoe willen en aan de zijde van de organisaties. Omdat de radio altijd probeert om te helpen, we helpen die ruimtes tot organiseren te creëren. Maar ook in die ruimtes moet men weten waar men naartoe gaat en wat men wil.” –P.G.–

De praktijk van Radio Sucumbíos is alleszins meerduidig te verstaan. Vanuit een besef van verspreide loyaliteiten ook. Het resulteert volgens mij in een aantal gevallen in het moeten balanceren op een slap koord. En volgens mij is het net deze evenwichtsoefening die als een zeker spanningsveld doorheen het discours en de praktijk van Radio Sucumbíos loopt. Die spanning is niet op te lossen. Een oplossing zou m.i. ook niet wenselijk zijn, want leidt onvermijdelijk tot *verliezers*. Dat inzicht is m.i. wel belangrijk om actuele problemen of onduidelijkheden in haar praktijk te kunnen plaatsen.

4.5. Techniek en neutraliteit

Opvallend. Jan Van Biesen –de nieuwe baas van Studio Brussel– gebruikt ook de kameraad-metafoor als hij spreekt over het overleven van zijn radio in een internetomgeving met duizenden radiozenders (DS, 7/2/2007).

Volgens Luis Dávila is die aanleg tot kameraadschap gedeeltelijk te verstaan vanuit een aantal karakteristieken van het medium. Zo werkt radio via het gehoor, het zintuig van de intimiteit (2001: 463). Een andere reden is dat radio goedkoop te produceren en dus goedkoop aan te schaffen is. Radio is een medium dat men gemakkelijk overal mee kan nemen en beluisteren, waardoor radio –meer dan andere media– aanwezig is in en tijdens de dagelijkse bezigheden van mensen. In die zin is radio volgens Crisell voor velen inderdaad een metgezel –c.q. een kameraad (1986: 221). Mede hierdoor is radio in grote mate van haar mystiek ontdaan en zeer gewoon geworden (Dávila, 2001: 464). Dat gewone mag echter niet verhullen dat de praktijk van *gemeenschapsradio maken* precies ook vanuit die (technische) karakteristieken van het medium moet worden verstaan. Voor Radio Sucumbíos lijkt dat ook impliciet zo erkend te worden:

“(…) het leek ons dat voor wat wij nodig hadden, radio het meest praktische was (...) in die tijd was dat ook een medium dat zeer volks was van aard. Het eenvoudigste. Televisie is op zich al veel gecompliceerder. En beperkter (...) Radio is een medium dat volkser is [más popular]. Bescheidener. Gemakkelijker om aan te schaffen. Iedereen kan zich een radio aanschaffen. En

als er geen elektriciteit is, kan je er batterijen insteken (...) Het leek ons ook dat je via radio een directere relatie kon hebben. Met je apparaat kan je in elke hoek luisteren naar de radio.”
–G.L.M.–

Volgens Stefan Hertmans bevat de techniek van een bepaald medium overigens onvermijdelijk al een visie op de inhoudelijke aspecten, zelfs op mens en samenleving (2002: 23). Zo is de utopische wensdroom van Bertolt Brecht uit 1932, over de technische mogelijkheden van radio voor wederzijdse en een meer democratische communicatie bijvoorbeeld (nog) niet uitgekomen (geciteerd in Willet, 1965). Technisch is radio een middel voor uitzenden gebleven. Die beperkingen –inherent aan de techniek van het medium– overstijgen, is dan ook een continue betrachting (zie verder). Een menselijke betrachting. Ingegeven en geïnspireerd door de utopie van de Bevrijdingtheologie.

4.6. Over spreken, aanklagen en voorstellen

Radio is een *blind* medium: niet beelden, maar woorden en zinnen –en ook stiltes, geluiden en muziek– maken de inhoud van elk radioprogramma (Crisell, 1986).

Voor Hannah Arendt behoort het openbaar spreken –de kernact in radio– tot één van de belangrijkste daden van de hedendaagse mens: woorden *zijn* daden. Met andere woorden, de taal-act moet als een volwaardige daad worden erkend. “*Spreken is een performative act, een spreek-daad, die aanleiding geeft tot andere daden, eventueel veel reëler en met een directe impact*” (Hertmans, 2002: 29-30). Ook voor Freire bestaat er geen echt woord dat niet tegelijkertijd praktisch is (1972: 72). Dergelijk besef is –op zijn minst impliciet– sterk aanwezig in het denken over en conceptualiseren van Radio Sucumbíos. Radio Sucumbíos wil niet *zomaar* radio maken. Men wil iets doen, iets betekenen voor anderen. Men wil een actieve bijdrage leveren aan de oplossing van probleemsituaties en een motor voor gemeenschapsvorming zijn. En spreken wordt hierbij inderdaad gezien als een eerste stap of daad. Waarbij men in concreto steeds een volgende daad tracht uit te lokken.

“(…) onze meest fundamentele doelstelling is om informatie te geven over de situatie zoals zij zich werkelijk voordoet: wat gebeurt er. Daarbij ook altijd trachten om aanklachten, opinies, voorstellen, alternatieven uit te lokken. Dat proberen we altijd te doen vanuit verschillende plekken.” –P.G.–

“We proberen zaken te realiseren, niet alleen woorden. Daarom ook trachten we er voor te zorgen dat de woorden en wat gezegd wordt, diepgang hebben. Zodat ze kunnen aankomen waar ze moeten aankomen. Dat ze als zaadjes kunnen dienen die daarna vruchten opleveren (…).” –A.B.–

“(…) het is te zeggen, we plaatsen ons niet enkel aan de zijde van diegene die zegt: ‘dat hebben ze mij niet gegeven’. Ik bedoel, de radio is er niet alleen om te tonen dat de mensen klagen omdat er iets tekort is. Maar, wat doet u als persoon? Heeft u zich georganiseerd? Heeft u er al aan gedacht om zich te organiseren? (...) In die zin is de radio er ook om te zeggen: ‘dit kan je

doen'. Dat we niet alleen zouden vragen, maar dat we ook iets geven zodat we gezamenlijk vooruit zouden kunnen komen." –A.C.–

Vanuit dergelijke optiek is *niet spreken (zwijgen)* natuurlijk uitermate problematisch. Praktisch heeft dat te maken met de technische karakteristieken van het medium. Maar, in tweede instantie betekent *niet spreken* natuurlijk ook hetzelfde als niet reageren ten aanzien van een gegeven realiteit. Daden blijven uit, er worden geen vorderingen/veranderingen gerealiseerd. Het komt er op neer dat mensen hun situatie stilzwijgend zouden aanvaarden. Freire zou spreken over de 'cultuur van het zwijgen' (1972: 6-10).

"Een van de beperkingen die het participeren bemoeilijkt: de schrik om te spreken. Het eerste deel van die schrik is niet het niet spreken in de microfoon, maar de schrik voor het spreken zelf, en om de dingen te zeggen zoals ze zijn (...) En het andere is dat ze schrik hebben voor de radio, voor de microfoon [wat we daar aan kunnen doen?] (...) Aandringen. En we zeggen hen dat het altijd zo is de eerste keer. Schrik hebben, maar er zal hen niets raar overkomen. Ze zullen het plezant vinden om te spreken voor de radio. Ja, zo is het (...)." –P.G.–

Men maakt een onderscheid tussen de schrik om te spreken en de schrik voor het medium. Durven spreken op en via de radio wijst dan op het al bereikt hebben van een zeker niveau van bewustzijn. In die zin verbindt men de taal-act ook expliciet met het realiseren van burgerschap. *Durven spreken* behoort als het ware tot de plichten van elk verantwoordelijk burger. Dat verklaart volgens mij ook in grote mate de klemtoon op spreken in het discours en in het handelen van Radio Sucumbíos. Spreken –c.q. het laten horen van haar/zijn stem– moet ten zeerste worden aangemoedigd.

Foto 4: Amado (rechts) interviewt de voorzitter van de Coöperatieve '26 juni', in het kader van *La Vida de los Pueblos*

“Soms geloven de mensen niet dat ze de kracht hebben om iets te zeggen, dat ze ook iets kunnen aanklagen. Dat ze ook iets kunnen aanklagen. En dat het ook hun verantwoordelijkheid is. Het is niet enkel het communicatiemiddel, wij streven er niet naar dat wij (...) diegenen zouden zijn die praten op de radio. Neen, wij geven het woord aan de mensen zodat zij zelf zouden spreken. En als ze dat niet zouden kunnen, wel dan moet de journalist zijn verantwoordelijkheid opnemen. Niet enkel als journalist, maar als mens. Er zijn daar wel een aantal aandachtspunten die zich misschien kunnen voordoen. Het is de schrik om één van zijn verantwoordelijkheden als burger niet te zullen opnemen. Als burger (...) dat men ten minste, hier in onze werkelijkheid en via de radio tot het vormen van een aanklacht kan komen. Wat al een grote stap is (...) als een eerste stap. Omdat men heel vaak, omdat de bevolking altijd zwijgt en niets opeist. En de autoriteiten, die doen hun goesting. ‘We hebben 3 dagen geen water, wel ik zwijg’ (...) Zo gaat het, maar weinigen brengen er zichzelf toe om te spreken, om iets te zeggen, om te eisen. Daarom is het één van de eerste stappen om via de radio die kans te bieden. En daarna het zoeken naar alternatieven, construeren van voorstellen, zodat we ook tot oplossingen zouden kunnen komen.” –P.G.–

Als spreken op/via de radio zo belangrijk is, dan moeten mensen natuurlijk ook de mogelijkheid daartoe krijgen. Of, in welke mate is Radio Sucumbíos beschikbaar voor alle potentiële sprekers? En ook, in welke mate is Radio Sucumbíos als plek voor iedereen toegankelijk? In het sociaal werk wordt het thema van de **toegankelijkheid** vaak geconcretiseerd in **de 5B's**.¹⁵ Deze gelden dan als minimumvoorwaarden voor een toegankelijke dienstverlening. Gezien de geografische context en de beoogde doelgroep lijken mij voor Radio Sucumbíos eerst en vooral de kwesties van de *bereikbaarheid* en *beschikbaarheid* zeer pertinent.

“Onze radio is een gemeenschapsradio, een participatieve radio. Wij willen dat de mensen die deel uitmaken van de gemeenschap, aanwezig zijn op de radio. Dat is waarom wij denken dat we geen radio vanuit ons kantoor kunnen maken (...) Dat betekent dat wij naar ginder moeten gaan. Niet wachten tot de mensen naar ons komen om radio te kunnen maken.” –A.C.–

“(…) Wij zitten in de stad. Maar als we naar een gemeenschap gaan, dan zien we het met onze eigen ogen en kunnen we over die realiteit spreken op de radio (...) We verzamelen ook getuigenissen van de mensen. We laten hen reageren en ook de autoriteiten, om na te gaan wat er misgelopen is (...) zij kunnen niet naar de radio komen. Omdat sommige gemeenschappen, als je ze wil bezoeken, ben je uren of dagen onderweg (...) En dus, als wij hen bezoeken, dan praten we met jongeren, met... Dan praten we” –J.A.–

Rekening houden met *bereikbaarheid* en *beschikbaarheid* maakt dat Radio Sucumbíos inderdaad niet louter vanuit de centrale studio's in Lago Agrio kan worden gerealiseerd. In 1998 werd het programma La Vida de los Pueblos (LVP) in het leven geroepen om verder gelegen en moeilijker bereikbare gemeenschappen een rechtstreekse kans tot spreken aan te bieden. Centraal in het concept van LVP staan: komen waar anderen niet geraken en samen met de gemeenschap een dag radio maken.

Vandaag fungeert LVP als een soort transversaal gegeven dat vele andere programma's inhoudelijk moet voeden en de realiteitszin van Radio Sucumbíos en haar medewerkers moet levendig houden. Zie

¹⁵ De 5B's: bereikbaarheid, beschikbaarheid, betaalbaarheid, bruikbaarheid en begrijpbaarheid.

bijvoorbeeld de nadruk op kennismaken, het met eigen ogen zien en het beleven van de concrete omstandigheden in een bepaalde gemeenschap.

Foto 5: Víctor installeert de mobiele antenne. Een krachtige antenne waardoor men ook vanuit veraf gelegen en moeilijk bereikbare zones, rechtstreekse uitzendingen kan maken.

Door de geografische context blijft het echter moeilijk om ook effectief overal te komen, waardoor de rechtstreekse *bereikbaarheid* en *beschikbaarheid* misschien nog te veel een ad hoc-karakter hebben.

“Voor mij is het nieuw. Het is de eerste keer dat ik hen hier heb gezien. En ik werk hier bijna 4 jaar. Nee, het is de eerste keer dat ik de heren heb gezien. Vandaag hebben we elkaar leren kennen.” –Y.S.–

“Mocht alle noodzakelijke infrastructuur hier zijn (...) ik denk dat het werk veel beter zou zijn. Omdat we er op het precieze moment kunnen zijn, op het moment dat het nieuws voorvalt. Op datzelfde ogenblik. Bijvoorbeeld wat vorige week is gebeurd in Pacayacu, de politie was toegekomen en ze hebben de mensen ginder zeer gewelddadig aangepakt. Met hun traangasbommen. Eén iemand was erg gewond aan zijn oog (...) Wij konden er niet op tijd geraken wegens de slechte weg. Moest de weg in orde zijn geweest, dan konden we er op het juiste ogenblik zijn. En dan zouden wij van ginder, rechtstreeks uitzenden over de gebeurtenissen. Over wat de ordetroepen doen met de bevolking van hier, van Sucumbíos.”
–M.T.–

Bij Radio Sucumbíos beseft men de eigen beperkingen ter zake en de ernst ervan. In die zin spelen de comunicadores populares in de gemeenschappen en de correspondenten in de kantons, een cruciale rol. Voor velen –buiten Lago Agio– zijn zij hét gezicht van een toegankelijke Radio Sucumbíos.

“Wij denken dat er sommige zaken zijn die de radio niet kan, waar we niet kunnen geraken. Of niet geraakt. Ik weet het niet, misschien omdat het te moeilijk is omwille van financiële redenen, om technische redenen, personeel. En daarom vonden wij het nuttig om die ‘comunicadores populares’ te hebben, zij leven in hun gemeenschap en zijn de verbindingsschakel tussen de gemeenschap en de radio. Zij komen naar hier en, of ze brengen de zorgen hun gemeenschap mee en zij brengen het op de radio (...) Het zou heel mooi zijn om in elke drukker bewoonde woonplaats een mini radiostationnetje te hebben. Dat men er zou kunnen naartoe gaan, in elk kanton bijvoorbeeld, en er zijn programmaatje maken, zijn productie doen en dan doorsturen naar ons. Dat is één van onze dromen. Maar het is een droom die nog altijd heel veraf is. Maar men moet er al aan beginnen werken om er uiteindelijk ook te geraken.” –A.B.–

Ook de telefoon blijft een belangrijk hulpmiddel om voor iedereen de mogelijkheid tot participeren te kunnen garanderen. En de *open deuren-politiek* waardoor mensen weten dat zij altijd ook langs kunnen komen met hun boodschappen, zorgen, klachten. Door een sfeer van vertrouwen en nabijheid te creëren tracht men tegelijk de (sociale en persoonlijke) *betaalbaarheid* van het aanbod te garanderen. Dat lijkt ook aardig te lukken gezien het veelvuldige gebruik dat mensen van Radio Sucumbíos maken. Zeker bij ernstige gevallen en wanneer niemand van Radio Sucumbíos ter plaatse kan gaan, komen mensen zelf naar de studio’s van Radio Sucumbíos in Lago Agrio. Elke dag kan men mensen zien zitten aan het onthaal, elk met hun verhaal.

Iets anders. Zoals het niet gaat over *zomaar* radio maken, gaat het ook niet over *zomaar* spreken. Het is opvallend hoe in het alledaagse taalgebruik van Radio Sucumbíos (zie ook eerdere citaten), spreken vaak bij voorbaat wordt gelijkgesteld met: **aanklagen** (*denunciar; hacer una denuncia*). Het gaat met andere woorden om een heel specifieke manier van spreken. Impliciet lijkt de overtuiging te zijn dat een klacht al een meer concrete opstap zou zijn tot die andere, meer reële daden die tot actie en verandering zullen moeten leiden. In die zin definieert Radio Sucumbíos zichzelf soms ook als een plek waar mensen in de eerste plaats met hun klachten terecht moeten kunnen. Alle medewerkers worden bijvoorbeeld gestimuleerd om in hun radioprogramma hiervoor aandacht te hebben. Of zie ook de prioritaire bezorgdheid van journalisten voor de noden en behoeften (de problemen) van gemeenschappen. Dat alles uit zich in een bepaald soort vragen stellen en programma’s maken. De objectieve leefomstandigheden in de provincie zijn natuurlijk moeilijk en er lijkt inderdaad vooral desinteresse te bestaan bij de autoriteiten voor die leefomstandigheden. En als er beloften ter verbetering worden gedaan, worden deze heel vaak niet gehouden. De praktijk van Radio Sucumbíos is zeer doordrongen van dat besef.

Men stelt echter vast dat het vaak bij aanklagen en klagen blijft. En dat terwijl men ondertussen de tijd gekomen acht om ook meer aandacht te hebben voor constructieve voorstellen, alternatieven. Dat lijkt

voorlopig echter niet zo evident te zijn. Dat men daar voorlopig niet toe komt, wordt door sommige gesprekspartners dan maar verklaard vanuit de volksaard. Achterliggend in deze redenering is een soort lineair voortgangdenken van spreken naar aanklagen en ten slotte **voorstellen doen** (*proponer*).

“(…) Dat is iets waar wij als land zelf in tekortschieten. En als bevolking. Dat we niet alleen zouden (aan-) klagen of dat we ten minste toch niet zouden zwijgen. Niet aanklagen. Veel mensen zwijgen en klagen niet, ze willen niet spreken. Ze willen het niet zeggen. Er zijn er die ten minste aan het aanklagen toekomen, maar dan blijft die klacht misschien teveel steken in het loutere klagen. Ik bedoel, wel vragen maar te weinig naar antwoorden op zoek gaan. Te weinig op zoek gaan naar uitwegen. Of voorstellen doen (...) dat ontbreek ons nog een beetje, veel meer opbouwend zijn. Veel meer opbouwend zijn.” –P.G.–

Maar misschien verhindert precies de klemtoon op het *moeten* aanklagen van wantoestanden, het komen tot een meer opbouwende positie? Is Radio Sucumbíos in die zin niet een slachtoffer van haar eigen imago? Zou het niet kunnen dat iedereen Radio Sucumbíos ondertussen zodanig associeert met onrecht aanklagen, dat het publiek in die zin is geconditioneerd? Het was voor mij alleszins opvallend hoe de stemming plots kon omslaan, wanneer de micro werd bovengehaald. Of was dat enkel bij de interviews met dorpsverantwoordelijken, die het dan als hun plicht zagen om die unieke gelegenheid aan te grijpen om meteen alle tekortkomingen aan te klagen? Hoe het ook zij, terwijl men in actuele discoursen over ontwikkeling meer vanuit de mogelijkheden wenst te vertrekken –en ook Radio Sucumbíos wil zich daarop toelekken– lijkt men daar toch niet zo gemakkelijk in te slagen. Hoewel een interessante format, dreigt LVP op die manier eerder gezien te worden als een plek tot (louter) aanklagen. Weliswaar meer beschikbaar en bereikbaar. Waarbij vooral de klemtoon ligt op de noden, de behoeften, de eenzaamheid, de ziektes: de *miserie*.

“Dus, daarom spreken wij met verschillende mensen (...) Men beseft op die manier ook dat elke verantwoordelijke, elke organisatie zijn eigen problemen heeft (...) Omwille van die verschillende problemen interviewen we dan ook alle betrokkenen en dan maken we één reportage met drie onderdelen. Waarbij de klemtoon op die ene situatie ligt: de basisbehoeften die bestaan in die dorpen (...) En dat is wat de mensen verenigt. Door één bezoek komt men tot drie verschillende reportages. Van de drie verschillende behoeften. Waarbij men uiteindelijk tot de conclusie komt dat het om één, gezamenlijke behoefte gaat.”

T.D.: Altijd maar over behoeften praten, leidt dat niet tot pessimisme?

“Kijk, eerlijk gezegd, ons land is zo. De behoeften zijn oneindig. Ons land is zodanig onderontwikkeld (...) Het is toch onmogelijk om te begrijpen dat men in de 21ste eeuw geen telefoon heeft, geen televisie. Dat is toch onbegrijpelijk (...) Het is iets absurd. Daarop is de missie van Radio Sucumbíos gericht. Het gaat niet over al dan niet pessimistisch zijn. Het gaat er over om de autoriteiten te tonen wat ze verkeerd doen. En dat het niet alleen de grote steden, waar veel mensen wonen, zijn die tellen.” –M.T. –

Bij het voorgaande zouden critici uit post-developmenthoek waarschijnlijk weinig verbaasd zijn en er op wijzen dat het ontwikkelingsdiscours nu eenmaal op die manier werkt. Bij voorbaat worden vooral afwijkingen en probleemsituaties gezien en geïnventariseerd en doorheen regimes van macht en representatie ter versterking van het dominante discours opnieuw in circulatie gebracht: “*once a*

problem [is] incorporated into the discourse, it [has] to be categorised and further specified (...) these refined specifications [do] not seek so much to illuminate possible solutions as to give problems a visible reality” (Escobar, 1995: 42). In de terminologie van Graff (2003) opereert Radio Sucumbíos op haar eigen manier inderdaad binnen de ‘club van ontwikkeling’. En met Gee weten we dat “*discourses are resistant to internal criticism*” en als iemand standpunten verkondigt die het *discours* (van de eigen club) ernstig ondermijnt, zichzelf buiten die *discours* plaatst (1996: 132). En dus buiten de club. Zover zou ik niet gaan. Ik heb immers ook andere *salidas* en reportages meegemaakt. Het mag echter niet verbergen dat elk spreken –c.q. aanklagen– onvermijdelijk sociaal gesitueerd is en met macht gepaard gaat.

Spreken is voor Michel Foucault een machtsfunctie waarvan de draagwijdte op de agora –of beter: het forum– wordt uitgevochten (geciteerd in Hertmans, 2002: 131). Dergelijke notie ligt ook verborgen in het hele denken over ‘voice’ in het sociaal-cultureel werk. En dan komen we opnieuw in een veld van spanningen terecht. Moet Radio Sucumbíos bijvoorbeeld louter de stem van het al bereikte bewustzijn zijn, een ruimte waar dat bewustzijn geuit kan worden of moet Radio Sucumbíos net ruimte bieden aan de stemmen die moeten leiden tot bewustzijn? En dreigt men in dat laatste geval uiteindelijk niet zgn. ‘communiquéés tot bevrijding’ te gaan uitzenden en een instrument van culturele invasie te worden (Freire, 1972: 112)? Een eenzijdige klemtoon op voice (spreken/aanklagen) zou volgens Welton hier alvast toe kunnen leiden. Michael Welton erkent dat de ‘voice-metafoor’ de voorbije decennia voor veel dynamiek in het publieke debat heeft gezorgd en *de machtigen* heeft uitgedaagd om te luisteren naar *de stillen* die spreken in andere accenten, toonaarden en woordklanken (2002: 197). Welton vreest echter dat er binnenkort alleen nog aandacht zal zijn voor praten binnen onze eigen omgeving, praten tot onszelf en waarschuwt met Freire “*about the oppressed becoming like their oppressors: dogmatic, monologic and unheeding*” (2002: 203).

“(…) de idee is dat de radio als communicatiemiddel, natuurlijk moet ze vragen stellen. Maar ze moet de mensen ook stimuleren om na te denken. Dat een bepaald idee dat zij hebben, misschien niet zó belangrijk zou zijn. Het is niet de taak van de radio en van ons, om ideeën op te leggen. Maar stimuleren tot reflectie, dat moet ze doen. Anders zal er nooit iets veranderen (...) Maar misschien ben ik totaal verkeerd?” –A.Ci.–

Welton pleit voor het ontwikkelen en koesteren van een **politiek luisteren**. In de lijn van de redenering van Welton, moet de nadruk op spreken, claimen en aanklagen ook bij Radio Sucumbíos dan misschien ietwat gerelativeerd worden (of beter: in perspectief gezet) en aangevuld worden met een explicieter streven naar het ontwikkelen en ondersteunen van een actief en politiek luisteren.¹⁶

¹⁶ “*We listen, if we listen well, with our whole selves (body, spirit, intellect, eye, imagination) and respond, in conversational form, in a way that indicates to the person (...) that we have really heard*” (Marshall Clark in: Adams & Golbard, 2002: 87).

4.7. Uitzendingen voor burgerschap, gemeenschapsvorming en volksorganisatie?

Tot nu werden begrippen als burgerschap en gemeenschap op een vrij abstracte, als het ware probleemloze manier gebruikt. Dit is in eerste instantie een weergave van de manier waarop beide concepten het meest werden gebruikt. In meer diepgaande gesprekken wijst men vervolgens meestal wel op het belang om deze concepten binnen de context van een cultureel diverse provincie te begrijpen.

Zonder enige twijfel is gemeenschap (*comunidad*) het meest voorkomende woord in de door mij geregistreerde interviews (n = 372). Het is een aanwijzing voor het belang van dat concept in het discours en in de praktijk van Radio Sucumbíos. Wat die gemeenschap is en wie er deel van uitmaakt, is echter niet altijd even gemakkelijk uit te maken. Overwegend lijkt gemeenschap in twee betekenissen te worden gebruikt.

Ten eerste wordt gemeenschap gebruikt als een term –c.q. **label**– ter afbakening van een bepaalde groep met één of meerdere gedeelde kenmerken. Binnen deze betekenis zien we opnieuw twee onderverdelingen. Enerzijds kan gemeenschap verwijzen naar de totale groep inwoners van een gegeven coöperatieve, parochie, dorp. Iets was er al is, bepaald door de localiteit. Anderzijds gebruikt men de benaming gemeenschap ook voor een groep met een gegeven gedeeld kenmerk: de Quichwa-gemeenschap, de boerengemeenschap, de *transporteurs* e.d. In deze betekenis vervangt men gemeenschap soms ook door bevolkingssectoren. Maar soms worden beide –localiteit en gedeeld kenmerk– ook door elkaar gebruikt.

“Bijvoorbeeld, men vraagt ons hier om op treden als spreekbuis van de ontevredenheid die leeft in de gemeenschap, in de parochie (...) Wat wij hier als radio doen, is informeren over die ontevredenheid van de gemeenschap ‘El Eno’ ten aanzien van de staking door de transporteurs. En ook informeren over die staking zelf. En over de eisen van de transporteurs en waarom ze hun acties ondernemen (...) Hier zijn het gemeenschappen die een intern conflict hebben.”
–V.G.–

“Daarom bezoeken wij elke week, na een mondelinge uitnodiging of via een brief. Of het kan zijn dat wij zelf beslissen om een bepaalde gemeenschap te gaan bezoeken. Als we geen uitnodigingen hebben gekregen, dan zeggen wij: ‘die dag gaan we naar die gemeenschap’ (...) Verschillende dingen. Er zijn verschillende realiteiten in elkeen van de gemeenschappen. Een dorp van inheemsen is niet hetzelfde als een dorp van kolonisten. Ze hebben verschillende gewoontes. Ik bedoel, hun tradities zijn zeer verschillend.” –A.C.–

Ten tweede, wordt gemeenschap ook gebruikt als **iets wat moet worden verworven**. Gemeenschap als een gevoel, als een besef van samen-horen en samen-zijn. Kortom, gemeenschap als een richtinggevend en mobiliserend concept. In die betekenis gaat het over het verwerven van een bewustzijn nodig voor het collectief kunnen aanpakken van armoede en onrecht.

De impliciete opdeling tussen beide betekenissen, doet denken aan het klassenbegrip bij Marx. Met Marx zouden we dan kunnen spreken over: *gemeenschap an sich* en *gemeenschap für sich*.

“De bevolking is hier eerder van plattelandsafkomst. En die plattelandsbevolking moet zich heel hard inspannen om te kunnen overleven op het platteland. De armoede is er zeer groot. Er is veel armoede hier. Dat maakt ook dat er een soort conformisme bestaat, een je m’er foutisme tegenover alles wat gebeurt (...) dat is één van de grootste uitdagingen van de radio, vechten tegen dat systeem dat ons elke dag opnieuw en steeds meer, tot meer individualisme dwingt (...) We denken dat de dingen niet meer veranderd kunnen worden en altijd zo zullen blijven. Op dezelfde manier. En dat we, ondanks al onze inspanningen, dat systeem nu niet meer zouden kunnen veranderen. Dat de dingen zo zullen blijven. Dat de rijken profiteren van de armen. En de sterkste van de zwakste. We zien dat die manier van denken zich steeds meer uit en dat op alle terreinen. Dat de dingen niet meer kunnen veranderen (...) En we verliezen een beetje die hoop op verandering. Ik denk dat de radio op dat vlak nog veel uitdagingen heeft. En we moeten die uitdagingen aangaan en blijven aangaan. We zullen die uitdagingen ook blijven beschouwen als een permanente opdracht. En bijdragen tot een samenleving die nog hoop heeft. En dat die hoop er voor zou zorgen dat men handelt, dat men zoekt, dat men de dingen probeert te veranderen. En die hoop zal maken dat men ook aan dat collectieve, het gedeelde zal denken (...) Als *gemeenschap*, als organisatie (...)” –P.G.–

“Wel, dat heeft er voor gezorgd dat wij de laatste jaren, ondertussen toch al zo’n 6 jaar, dat er een nauw verwantschap bestaat van burgerschap en radio. En dat heeft er voor gezorgd dat we nu, beetje bij beetje, die sociale verworvenheden zien opduiken. En ze zorgen voor vertrouwen in de bevolking en dat zal dienen als een waarborg van hoop op een toekomst.” –G.L.M.–

Eén van de opgaven van Radio Sucumbíos is dan dat de objectieve *gemeenschap* ook een ‘*gemeenschap voor zichzelf*’ zou worden en zodanig een volwaardige (tegen-) speler. In narratieven wordt dat proces ‘**bewustwording**’ (*concienciar*) genoemd. Eén bouwsteen hiertoe is het realiseren van burgerschap. Het spreken over burgerschap wordt in de praktijk vaak vergezeld door de bijvoeglijke naamwoorden: actief en/of verantwoord. Overigens is de positie van de (lokale) autoriteiten in het spreken over *gemeenschap* veel duidelijker. De autoriteiten zijn de tegenspeler van de *gemeenschap* (zie eerder).

“(…) als Radio Sucumbíos zien wij het bevorderen van die oefening tot participatie door burgers, we zien dat vanuit de betrachtting dat mensen veel kritischer zouden worden. Veel opbouwender. En dat men tot voorstellen komt. Dat men zich niet zomaar aanpast. Dat men niet blijft zwijgen. Dat men spreekt. En dat men spreekt om aan te klagen. Maar dat men ook spreekt om dingen voor te stellen. Dat men zich interesseert voor wat zich afspeelt in zijn/haar omgeving. Op die manier denken wij over participatie (...) dat opwekken van het spreken. Van het participeren. Van het gaan naar de vergaderingen van de *gemeenschap*, van de *volksorganisatie*. En dat met de verschillende sectoren, vanuit de verschillende plekken [programma’s] (...) Op die manier begrijpen we dat participeren van burgers en het bevorderen van die participatie. Wij willen mensen die veel actiever zijn. Die veel reflexiever zijn. Die begrijpen wat er gebeurt, of die zich ten minste informeren over wat er gebeurt. En dat ze optreden als aanklagers, maar dat ze ook eigen voorstellen doen. Dat men zich niet aanpast aan wat er gebeurt (...) Dat men niet onopgemerkt blijft en afgezonderd van de realiteit. Dat men zich niet opsluit in zichzelf. Als we daarin zouden slagen, dan zouden veel dingen veranderen.” –P.G.–

“De radio heeft de mensen willen wakker maken. Om hen te zeggen dat alle mensen gelijk zijn en hun waardigheid hebben (...) We hebben getracht om de mensen, de *gemeenschap*, hiervan bewust te maken. Dat zijn ook die processen van zich te organiseren, van sociale strijd die we hier gehad hebben. We hebben al zeer veel bereikt. Sucumbíos is een provincie met een zeer

hoog niveau van organisatorische ontwikkeling. Dat is juist ook een gevolg van die ideologische processen die we hier gehad hebben (...) het gaat dus vooral over dat willen bewustmaken van mensen, of het geven van instrumenten daartoe aan die mensen die daarover nooit hebben beschikt. Die niet goed weten wat hun eigen rechten zijn (...) Dat wilden we doen met de radio.”
–A.B.–

Parallellen met de aanpak in het ‘Theatre of the Oppressed’ zijn gemakkelijk te trekken. Bárbara Santos wijst er bijvoorbeeld op dat als de gemeenschap geschiedenis wil maken, zij moet bestaan als een collectieve gemeenschap. En, “*for a collective community to exist, its members must see themselves as people. The development of a ‘we’ depends on the existence and the strengthening of the individual ‘I’ (...)*” (geciteerd in Adams & Goldbard, 2002: 230). In die zin speelt theater voor Santos tegelijkertijd een stimulerende rol ten aanzien van het ‘ik’ en de ‘wij’. De expliciete link met sociale organisatievorming maakt zij echter niet. Dat is wel het geval bij Radio Sucumbíos. Meer zelfs, het **zich organiseren** wordt er gezien als een tweede noodzakelijke bouwsteen in het proces van bewustwording. De organisatiegraad wordt tegelijk gezien als een graadmeter voor het reeds bereikte niveau van bewustzijn.

De expliciete relatie tussen burgerschap, gemeenschap en sociale organisatie is niet toevallig. Onderhuids lijkt er inderdaad steeds een verwachting of *vooronderstelling* te bestaan dat de burger – éénmaal bewust geworden– zich met zijn/haar medeburgers zal organiseren in buurtgenootschappen, coalities voor natuurbescherming, verenigingen van *olielek-gedupeerden*, etc. En dat lijkt in de praktijk ook veelal zo te zijn. Achterliggend is er de strategie van de lokale kerk (ISAMIS) die als eerste optie had gesteld het proces van bewustzijnsvorming van de armen (*desde los pobres*) te stimuleren en te ondersteunen en vervolgens te institutionaliseren in de vorming van sociale organisaties. Voor vele sociale organisaties in Lago Agrio en Sucumbíos is dit inderdaad een getrouwe –beknopte– weergave van hun ontstaansgeschiedenis.

“(…) in het geval van Radio Sucumbíos, van in het begin heeft zij zich laten opmerken als een radio die solidair is met de noden van de bevolking. En via Radio Sucumbíos zijn we er in geslaagd om collectieve successen te boeken, collectieve overwinningen. Bijvoorbeeld in het organiseren van de samenleving zelf (...) ook in het versterken van de participatie door het middenveld. Die feiten hebben er ook voor gezorgd dat burgers zich bewust zijn van hun taken, van hun plichten. En dat maakt dat we die collectieve successen hebben kunnen boeken. Tot zo’n 5-6 jaar geleden waren er hier geen wegen, geen geasfalteerde wegen.” –Darwin Lozada, prefect van Sucumbíos–

Darwin Lozada erkent dat Radio Sucumbíos de voorbije jaren een versterkende rol ten aanzien van de sociale organisaties heeft gespeeld. Vervolgens worden *de behaalde resultaten* expliciet teruggekoppeld naar dat proces van bewustwording en organisatie. Rao en Walton wijzen met het voorbeeld van de Maya-beweging in Guatemala op het belang van sociale organisaties in een omgeving die vijandig staat tegenover ‘the capacities to aspire’ van mensen. Volgens Rao en Walton kan het stimuleren van louter ‘*voice-related capacities*’ in dergelijke context immers niet tot een groter

medezeggenschap leiden (2004: 25). Het zich organiseren –c.q. sociale organisaties– moet dan helpen om de andere zijde ook effectief te *doen luisteren*.

De link tussen resultaten en proces op dergelijke manier begrepen, draagt echter een zeker gevaar tot decontextualiseren in zich. In een volgende rubriek zal ik bijvoorbeeld aandacht hebben voor de manier waarop de vaststelling dat jongeren en afro-ecuadoranen voorlopig niet (voldoende) meedoen, wordt geproblematiseerd. Het lijkt alvast *een tic* eigen aan het sociaal werk. Conform de spanning; stem en/of de promotor van het bewustzijn van burgers en gemeenschap, is er overigens opnieuw de vraag (spanning) wat de verhouding van Radio Sucumbíos moet zijn ten aanzien van het middenveld en de sociale organisaties. Welke betekenis kan Radio Sucumbíos heel concreet hebben in die laatste stap tussen het gevoel van gemeenschap en het feitelijke opzetten van een organisatie? Volgend citaat toont alvast dat die betekenis niet mag worden overdreven.

“(…) Nu bijvoorbeeld, nog maar pas, zijn we begonnen met het programma van de Lojanos. De Lojanos maken de meerderheid uit van de bevolking hier in Sucumbíos (…). We zijn begonnen met een programma van 1 uurtje zodat zij zouden kunnen uitzenden over hun gebruiken, over alle activiteiten die zij als groep ondernemen. Op die manier willen wij geleidelijk plekken open stellen voor de bevolking (…). De radio zal die plekken op geen enkel moment sluiten, zeggen dat er geen mogelijkheden zijn. Nee. De radio gaat op zoek naar die plekken (…). Dat is het engagement van de radio. Als radio, omdat dat behoort tot onze doelstellingen. Streven naar de integratie van de bevolking op provinciaal niveau (…). Zij hadden al hun eigen organisatie. En éénmaal zo’n organisatie een beetje op poten staat, dan voelt men de noodzaak om zichzelf meer bekend te maken.”

T.D.: Maar eerst moet men zich al georganiseerd hebben?

“Ja. Wij denken altijd dat het een beetje geordend moet verlopen, de dingen. Dat men zijn achterban een beetje moet op één lijn hebben, voordat men zo’n programma zou gaan doen. Ook omdat een radioprogramma niet iets is dat men zomaar met 1 of 2 personen doet. Het is eerder iets dat men met een grotere groep moet doen. Zij zijn met een achttal mensen die verantwoordelijk zijn voor dat programma. Zo weten wij ook dat zij de spreekbuis zijn voor een bepaalde achterban (…).” –A.C.–

De impact van de programmatie van Radio Sucumbíos op de vorming van sociale organisaties moet met andere woorden eerder op een indirecte manier worden begrepen. En daarbij hebben meerdere factoren steeds een invloed. Fundamenteel gaat het over een wederkerige relatie tussen de radio, de sociale organisaties en de gemeenschap.

“(…) Radio Sucumbíos heeft altijd gewerkt vanuit, natuurlijk is er het aspect van de interne organisatie. Maar, Radio Sucumbíos samen met de mensen, met de externe actoren. Omdat Radio Sucumbíos zonder hen ophoudt te bestaan. Omdat dat onze kracht is. Dat wij geen radio zijn die alleen op weg is, die alleen zegt: ‘Zo moeten we het doen, die richting moeten we uit’. Nee, eerder in de zin van: ‘Hoe zijn we bezig, in relatie met die externe actoren’.” –P.G.–

“(…) uitendelijk beseffen zij wat wij hier doen, het werk dat wij doen. En ze nodigen ons bij hen uit. Soms om te onbijten, soms om ‘s middags te blijven. Soms ook ‘s avonds. En men mag hen niet teleurstellen (…). Dus blijven we eten en delen we het eten dat zij ons geven (…). wij gaan samen aan tafel zitten en delen dat moment (…). En men leert hen van een andere kant kennen,

de andere kant van het mens-zijn. Van de bewoners, de parochianen. Van zij die op de buiten wonen. Zo leren we hen op een andere manier kennen. En in zekere zin engageren zij zich, en zij doen ons voelen alsof wij al deel uitmaken van de gemeenschap (...) het is een vorm van wederkerigheid waarbij zij hun affectie tonen voor hetgene wij doen voor hen via de radio.”
–M.T.–

Een belangrijk element in die wederkerige relatie is het gegeven dat alle medewerkers van Radio Sucumbíos ook zelf tot de gemeenschap behoren. Het wordt alvast door alle ondervraagden –spontaan– als karakteristiek en een meerwaarde van Radio Sucumbíos naar voren geschoven.

“Wij hebben onszelf hier in de radio gevormd. De meerderheid hier, wij komen uit de gemeenschap. En dat heeft ons al zeer veel geholpen. Het heeft ons de kracht gegeven om hier te zijn en om de mensen te begrijpen die hier langskomen.” –A.B.–

“(...) het zijn mensen van het platteland, mensen die uit de gemeenschap afkomstig zijn (...) Mensen die zich eerst met vele verschillende dingen in de gemeenschap hebben bezig gehouden, die op de één of andere manier in een organisatie hebben gewerkt en nu zijn ze hier [in de radio].” –A.Co.–

“De idee van de radio is om bij te dragen tot het construeren van solidair burgerschap. Dat zijn de idealen. En als de sociale en politieke situatie wijzigt, dan moet de radio daarvoor attent zijn. Voor welke situatie ook. En er is iets zeer bijzonder aan Radio Sucumbíos en dat is zeer belangrijk. En dat is dat diegenen die werken voor de radio (...) zij zijn allemaal van volkse komaf. Ze zijn allemaal van de streek. Zonen en dochters van boeren. Die zichzelf gevormd hebben, in de praktijk. En die deze streek als de hunne beschouwen. Het zijn geen werknemers voor eigen profijt (...) Ze hebben op die manier het bewustzijn, de rijkdom van hun eigen historiek. En dat is een zeer belangrijk gegeven.” –G.L.M.–

Voor de voordelen van dat ‘tot de gemeenschap behoren’ wordt dan gewezen op een besef van concrete leefomstandigheden, in de praktijk gevormd te zijn. Veronderstelde gevaren inherent aan het medium (de media) worden omzeild. Denken we bijvoorbeeld aan de metafoor van de studio als een ruimte afgesloten voor geluiden van buitenaf. In figuurlijke zin lijkt hiertoe inderdaad een zekere neiging te bestaan, cf. het van *binnen naar buiten* denken.¹⁷ Daardoor wordt in tweede instantie ook het probleem omzeild dat men zich beter zou gaan wanen dan het publiek.

“Die bezoeken aan de gemeenschappen zijn zeer belangrijk. Waarom. Ten eerste, omdat de mensen van de gemeenschappen naar ons luisteren. En ze willen ons leren kennen (...) De mensen maken veronderstellingen. Ze zeggen, ‘maar wanneer zullen ze langskomen’. De mensen willen ons leren kennen. Ik ben al naar gemeenschappen geweest en ik heb mij dan moeten voorstellen voor de ganse groep: ‘ik ben die persoon en ik doe dat programma’ (...) Voila, omdat men mij zou leren kennen. En ik wil die mensen ook leren kennen en we praten met elkaar. Het is niet omdat ik voor de radio werk dat ik mijzelf belangrijker zou moeten vinden. Nee. We zijn allemaal gelijk (...).” –J.A.–

Werken aan burgerschap en gemeenschap kan niet los van de concrete context gebeuren. Zoals gezien uit dat besef bij Radio Sucumbíos zich op verschillende manieren. Bouverne-De Bie benadrukt echter

¹⁷ Een kritisch zelfonderzoek onthulde dat de beweging van gemeenschapsradio's in Latijns-Amerika eind de jaren '90 in een crisis was beland. Een belangrijk element in die crisis was dat vele radio's inderdaad naar binnen waren gekeerd en hun verbanden met de gemeenschap en de sociale organisaties hadden verloren (Geerts en van Oeyen, 2001).

dat deze concepten zelf steeds opnieuw gecontextualiseerd dienen te worden (2005b: 4-5). Pinxten en Demunter wijzen er voorts op dat begrippen als burger en burgerschap niet neutraal zijn, maar steeds vertrekken vanuit een cultureel en lokaal profiel (2006: 31). Nodig is een besef van concrete mensen en dat mensen hun identiteit(en) in sociaal handelen ontwikkelen. Telkens opnieuw en steeds meervoudig. In het andere geval dreigt men burgerschap te concretiseren als een kenmerkende eigenschap, een (probleemloos) te verwerven identiteit, iets wat zomaar kan en moet worden bijgebracht. Dat zou volgens Bouverne-De Bie uiteindelijk een ontkenning zijn van wat samenleven in gemeenschap betekent: het leren omgaan met pluriformiteit en diversiteit (cf. de paradox van *gemeenschaps-vorming*). Bouverne-De Bie pleit dan ook voor *gemeenschapsvorming* als het realiseren van relationeel burgerschap. Gemeenschap is dan iets wat fundamenteel tussen mensen wordt gerealiseerd, in de tussenmenselijke verhoudingen en waarin mensen een besef ontwikkelen van wat samenleven is (Masschelein geciteerd in Bouverne-De Bie, 2005b: 4). Op de idee van relationeel burgerschap en het belang van thema's als identiteit en diversiteit wordt in de volgende rubriek verder ingegaan.

4.8. Wat met culturele diversiteit op de radio?

Culturele diversiteit is één van de belangrijke thema's die de dagelijkse praktijk van Radio Sucumbíos mee moeten sturen. Uitgangspunt is dat dit op een transversale manier zou gebeuren, vanuit een gedeeld besef.

Meest zichtbaar is de manier waarop het thema institutioneel een plaats binnen de programmatie kreeg toegekend. Vandaag zijn er verschillende blokken, aparte programma's voor de verschillende *sectoren* van de bevolking: plattelandsbevolking, (stedelijke) kinderen en jongeren, inheemse groepen, vrouwen, afro-ecuadoraanse gemeenschap. De 'keuze' voor deze groepen is een weergave van de cultureel diverse realiteit van Sucumbíos, maar bovenal ook van de manier van werken (structuur) van ISAMIS. Elk afzonderlijk programma is in die zin te zien als een communicatieve vertaling van de respectievelijke pastorale groepen. De manier waarop men het thema bij Radio Sucumbíos begrijpt, is met andere woorden –en in eerste instantie– een afgeleide van de manier waarop dat binnen ISAMIS gebeurt.

“(…) De kerk heeft een manier van werken waarbij culturele verschillen worden gewaardeerd. Er is een plattelandscultuur. Een inheemse cultuur. Een zwarte cultuur [una cultura negra]. Een cultuur van de mestiezen of van de meer dichtbevolkte centra. Van de meer dichtbevolkte centra, van de steden. Stedelijk. Daarmee samenhangend is er stedelijke pastorale groep. Een inheemse pastorale groep. Een pastorale groep voor de plattelandsbevolking. Een zwarte pastorale groep. Dat zijn een beetje zoals de armen van hetzelfde lichaam. Autonoom wat betreft hun structuur en hun financiering. Met hun eigen behoeften, van de pastorale werkgroep zelf. Met eigen projecten, specifiek en in overeenstemming met de culturele

eigenheden. Zowel op het vlak van het sociale, van het religieuze en in het culturele. En daarom, als de radio trouw wil blijven, moet zij de stem zijn van alles wat zich afspeelt in de kerk en in de samenleving. En daarvoor zijn er de radioprogramma's, specifieke programma's (...) Natuurlijk is de kerk een samenleving die wil verenigen. De kerk moet een samenleving zijn die als voorbeeld kan dienen voor de idealen van God in de wereld. En dus moet ze een gids zijn, de kerk. Van de mensen, niet? Maar zij moet niet de culturen willen structureren. Ze moet zich openen voor die culturen. Ze moet aandacht schenken aan de culturen. Ze moet die eigen culturen waarderen. En gelijklopend met die culturen moet zij op zoek gaan naar specifieke uitingsvormen en de specifieke mogelijkheden. En zoals er in de pastorale structuur verschillende culturele werkgroepen bestaan, is het normaal dat die groepen in de radio hun plekje hebben. Dat is logisch." – G.L.M.–

Elke sector of groep krijgt zijn eigen programma. Culturele diversiteit wordt op die manier begrepen als het ter beschikking krijgen van een eigen, *exclusieve* ruimte. Zo lijkt te worden erkend dat spreken en burgerschap deels cultureel bepaald zijn. De link wordt vooral gelegd met de eigen voorgeschiedenissen: **tradities (*tradiciones*) en gebruiken (*costumbres*)**. De toegekende ruimtes moeten vervolgens dienen om het samen-zijn en samen-horen –*onder gelijken*– te bevorderen. Men kan er spreken in en luisteren naar zijn/haar eigen accenten, toonaarden en woordklanken (cf. Welton).

Zo begrepen, zou men de culturele interpretatie van Radio Sucumbíos in post-moderne zin 'bevrijdend' kunnen noemen, waarbij de aparte ruimtes fungeren als vrijplaatsen voor voorheen onderdrukte vormen van spreken (*vocabulaires*) en 'zijn'. Conform het spreken van Radio Sucumbíos moeten deze plekken de culturele eigenheden van de betrokken bevolkingssectoren bewaren, versterken en verzenden.

"(...) Wat het thema cultuur betreft, wij zien dat in de eerste plaats als het geheel van gebruiken, het geheel van tradities, alle expressievormen van elk menselijk wezen. En hier in Sucumbíos bestaat er hierin een grote diversiteit. Elke bevolkingsgroep of elke groep, heeft zijn eigen vorm van uitdrukken. En wat wij hier doen, op de radio, is motiveren. Het redden en vooral het permanente motiveren en het uitzenden van die specifieke expressievormen van elke groep, van elke sector (...) vanuit die optiek, door het erkennen van die culturele diversiteit, wil de radio een soort spreekbuis zijn. En vooral het onderdak bieden en uitzenden ervan. Motiveren en maken dat men dat ook erkent als eigen aan elk menselijk wezen. Dat het iets van ons is. En daar erkenning aan geven. Omdat we op dit ogenblik, bijvoorbeeld in de inheemse wereld, zien dat jongere generaties veel van die tradities van hun volk aan het verliezen zijn. Maar wij zien cultuur ook als iets variabel. Dat het verandert. Dat het niet iets statisch is. Maar men moet dat ook zien, we geloven dat de radio... op de radio werken wij heel hard aan dat waarderen ervan. Datgene wat gebeurt, datgene dat we hebben. Het bewaren, maar er ook waardering aan geven" – P.G.–

"(...) daarvoor heeft de radio een aantal programma's. En ze zijn gericht op specifieke publieken. Bijvoorbeeld het magazine voor de plattelandsbevolking richt zich rechtstreeks naar die groep. Maar er zijn ook andere programma's die zich richten tot de vrouwen, tot de zwarten, tot de sociale organisaties. Zodoende, vanuit alle deelgroepen zodat iedereen zou kunnen participeren. Op die manier: vragen, maar ook zelf participeren." –A.C.–

De specifieke programma's fungeren als ruimtes om het spreken vanuit de respectieve doelgroepen te faciliteren. Vervolgens wordt verwacht dat elke doelgroep voor zichzelf spreekt en actief participeert aan zijn/haar ter beschikking gestelde ruimte.

Foto 6: Deelnemers aan het project 'Matricúlate en la radio'. Kinderen en jongeren leren in het jongerenprogramma 100% Jóven –al doende– radio maken.

“(…) op de radio spreken niet de mensen die daar werken. Zij spreken niet voor anderen. Nee, het zijn de mensen zelf die spreken. Bijvoorbeeld in het programma voor de plattelandsbevolking is er iemand van het platteland die het programma maakt. In het programma voor de inheemsen, in de vroege ochtend, Jatarashunchik, zijn het inheemsen die het programma voor de inheemse bevolking maken. Ik wil zeggen, ‘ik spreek niet voor de inheemsen, ik spreek niet voor de boeren’. Ik spreek niet. In het jongerenprogramma in de namiddag zijn het ook jongeren die het programma maken. We trachten er met andere woorden voor te zorgen dat de protagonisten van de verschillende radioprogramma’s, mensen zouden zijn van die specifieke bevolkingssectoren.” –M.A.E.–

Wanneer groepen niet of onvoldoende participeren, zit men natuurlijk met een probleem. Dat probleem heeft volgens mij precies te maken met een aantal vooronderstellingen over het aanbod van die ruimtes. Vooronderstellingen over hun gebruik en hun verwachte meerwaarde.

Uit gesprekken blijkt dat iedereen Radio Sucumbíos beschouwt als een krachtig instrument. Krachtig op vele fronten en voor diverse groepen. Recent (kwantitatief) onderzoek bevestigt dat Radio Sucumbíos veruit de meest beluisterde radio in de provincie is. Vervolgens lijkt een zekere druk te bestaan op de bewuste doelgroepen om hun ruimte ook effectief te gebruiken. Of: van kunnen naar moeten gebruik maken van het aanbod. Ondertussen weet men echter niet wat Radio Sucumbíos betekent voor concrete mensen en groepen in de samenleving. Of met andere woorden, men veronderstelt dat Radio Sucumbíos voor iedereen dezelfde is. Niet alleen is er dan de verwachting dat men gebruik moet maken van zijn/haar toegewezen ruimte, maar ook de manier waarop men die ruimte invult zou voor iedereen hetzelfde (moeten) zijn.

“(…) in die zin hebben we ook al een aantal keren problemen gehad. Bijvoorbeeld met de zwarte bevolking. Zij willen deelnemen aan de radio, maar ze engageren zich niet. Dat is het probleem, als er ook geen engagement is vanuit de gemeenschap. Omdat er op die manier soms wel mensen zijn die goesting hebben, maar het engagement ontbreekt (…) Dat er niet echt geëngageerde personen zijn om het programma te maken. En dus, er is nog wel die ruimte voor de zwarte bevolking, dat was elke zondag tussen 8 en 9 uur s’ morgens. Maar er is niemand die zich aandient [no hay quien asuma]. En het is niet hetzelfde als wij dat zouden doen, vanuit de radio. Een programma dat over de culturele diversiteit van gebruiken gaat (…) Voila, daar staan we, we zien wel of er iemand binnenkort, op een bepaald moment vooruit treedt en zegt: ‘ik zal het doen.’” –A.C.–

De kracht van Radio Sucumbíos krijgt haast magische proporties toegediend. Volgend citaat is veelzeggend. Uitvergroot toont het citaat hoe men op die manier steeds meer naar een positie van externe probleemdefiniëring dreigt te evolueren. Niet participeren, dreigt ook voor de samenleving potentieel schadelijk te zijn. Zie de impliciete oproep om meer preventief te werken ten aanzien van jongeren die dreigen te ontsporen. In het sociaal werk noemt men dat het innemen van een *zaakwaarnemersstandpunt* (Bouverne-De Bie, 2004: 77).

“Het jongerenprogramma. En dat is één van de problemen die men het meest voelt hier in de stad. Dat er jongeren zijn die soms ontsporen [descarrilan]. En door een gebrek aan informatie soms. En ook daar heeft de radio een belangrijke rol te spelen. Die ze recent ook meer opneemt, maar die nog veel beter zou kunnen worden opgenomen.” –A.Co.–

Hoewel goed bedoeld, lijken de voorgaande redeneringen volgens mij net in te gaan tegen de idee van culturele diversiteit. En, uiteindelijk ook tegen de emancipatorische filosofie van Radio Sucumbíos. Het geschetste fenomeen is overigens ook ‘bij ons’ zeer herkenbaar aanwezig. Filip Coussée (2006) toont in zijn onderzoek bijvoorbeeld hoe de a priori aanname van ‘*de magische kracht*’ van het jeugdwerk leidt tot een steeds opnieuw bevestigen van de eigen uitgangspunten en het problematiseren van non-participanten. Vervolgens kan men niet verder komen dan het bedenken van louter methodische antwoorden. Het voorbeeld van het jeugdwerk leert dat dit de bestaande breuklijnen in de maatschappij bevestigt en dat de gedecontextualiseerde manier van spreken kwetsbare groepen verder marginaliseert (2006: 30-31). Dat lijkt zich bij Radio Sucumbíos in een aantal gevallen bijvoorbeeld te vertalen in de neiging om non-participatie *culturalistisch* te verklaren.

“(…) wat zich afspeelt met de zwarte bevolking is dat... ze zijn hier ook niet met zovelen. Ze zijn niet zo talrijk. En ze hebben nog altijd maar een zwak groepsgevoel. En dus zijn ze ook niet zo stabiel en niet zo vasthoudend in het opnemen van hun verantwoordelijkheid (...) De radio heeft al heel wat inspanningen geleverd met hen. Maar zij zelf, op een bepaald moment, haken ze af. Ze hebben niet die vasthoudenheid. En het is een culturele wereld die beperkt is, omdat ze heel sterk beïnvloed is door de blanke wereld (...) Eerst moet men de samenhang onder henzelf versterken, als een groep van mensen. Omdat er velen zijn die zich zelfs geen zwarte meer willen noemen. Hun geschiedenis is zeer lijdzaam, met veel geweld. Met veel repressie (...) En ze zien zichzelf niet graag. En de samenleving bekijkt hen altijd met veel argwaan (...) Ze hebben geen gevoel van één volk te zijn en we trachten dat nu met hen te ontdekken. Daarvoor gaan ze bijvoorbeeld naar internationale bijeenkomsten, kijken naar andere zwarte bevolkingsgroepen van andere streken. Gaan leren. Moed vatten. Het is bijvoorbeeld zeer verschillend bij de inheemse bevolking. Je hebt een inheemse familie en de man vervult normaal gezien zijn taken als echtgenoot en vader op een goede manier. Bij de zwarten niet (...) De man

werkt niet veel, hij werkt in periodes (...) Dat alles maakt dat we voorzichtig moeten vooruitgaan. Rustig aan. De vrouwen zijn veel moediger (...) De mannen zijn zeer goed om te dansen. Ze zijn fantastisch. Over het algemeen zijn ze zeer goed in sport (...) Daar hebben we dus een eigenaardige situatie. Het lijkt er op dat de situatie op de radio een reflectie is hiervan. En we moeten de overtuiging hebben om hen uiteindelijk deel te laten zijn van de radio. Maar we mogen de moeilijkheden die zich voordoen ook niet ontkennen. Ze zijn echt (...) de weg van de zwarten hier, het is een weg waarbij we vanuit het niets zijn vertrokken. En dergelijke processen kan men niet op een gewelddadige manier voltrekken, op een snelle manier. Het allerbelangrijkste is, dat er een wederzijds vertrouwen is. Daar staat geen prijs op. Dat is ook veel belangrijker dan het programma of enig ander specifiek initiatief. Nee? Dat is de basis om daarna andere mogelijkheden te gaan ontwikkelen. Maar als dat er niet is, dan zou het een vorm van paternalisme zijn.” –G.L.M.–

Een meer interessante benadering lijkt mij om het vastgestelde non-participatiegedrag van specifieke groepen als fundamenteel betekenisvol te begrijpen. In een volgende fase zou men dan op zoek kunnen gaan naar de veelheid aan achterliggende betekenissen. Dat betekent dat men misschien ook eigen veronderstellingen omtrent te volgen parcours, inrichting van programmatie en vormgeving van ruimtes moet herzien. Ook Coussée (2006) pleit voor een grondiger reflectie over de uitgangspunten zelf en over de sociaal-politieke meerwaarde van het aanbod voor een concrete groep.

Terugkerend naar het discours over tradities en gebruiken. Vele respondenten zijn ter zake pessimistisch gestemd en wijzen op het in snel tempo verloren gaan van tradities en gebruiken. Dat verlies wordt in de verzamelde narratieven sterk geïmagineerd.

“(…) de waarden redden. In veel gevallen heeft men de tradities, de cultuur verloren. Om maar te zeggen, de inheemse bevolking. In de plaats van hun typische, autochtone dansen te dansen, wijden zij zich aan rockmuziek. Muziek van andere middens. Wat wij willen is, trachten om dat op de één of andere manier, beetje bij beetje te redden.” –V.Ga.–

“Wij zouden de waarden moeten koesteren, de jongeren. Omdat we zien dat in de inheemse gemeenschappen zeer veel van de gewoontes die onze voorouders onderhielden, verloren aan het gaan zijn. En dus is het mijn betrachting geweest om rond die waarden te werken en dat wij ons als jongeren aan het denken zetten en trachten om die waarden niet te laten verliezen (...) stimuleren, verhalen samenbrengen en op de radio brengen. Door getuigenissen van ouderen, die in de gemeenschappen hebben gewerkt, op te nemen (...) en zij geven dan raad aan de jeugd van tegenwoordig. Zodat zij zich ook zouden opleiden. En als zij er dan op een dag niet meer zijn, dan kunnen zij [de jongeren] de draad terug opnemen. Zij zouden dat dan terug kunnen oppikken en een gids zijn voor de volgende generaties, die later komen (...) we hebben hier zitten praten met de verantwoordelijke van het programma waaraan ik deze week heb meegewerkt, om te zien hoe we dat zouden kunnen stimuleren. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door een wedstrijd te organiseren over ambachtswerk. Dingen maken die de grootouders maakten. Om te zien of wij, de jongeren, dat nog kunnen (...) We brengen de dorpen samen en tegelijk cultiveren we die oude gebruiken (...) zij gaan ons tonen dat zij onze cultuur inderdaad levend houden. Wat betreft het maken van artesanías, de gebruiken, de taal zelf.” –F.A.–

Voorgaande citaten tonen hoe men het hier vooral over inheemse groepen lijkt te hebben, wanneer men spreekt over het voortgaande verlies van gewoontes en gebruiken. En het probleem wordt veelal geduid aan de hand van voorbeelden die te maken hebben met muziek en (typische) dansen, eetgewoonten, kledij en ambachtswerk (*artesanías*). Van een andere orde is het veronderstelde verlies van waarden. Voorgaande uitspraken zijn voor mij moeilijk te becommentariëren. Op basis van de

aangehaalde voorbeelden spreken over een verdwijnende cultuur lijkt mij echter nogal voorbarig en oppervlakkig? Worden gewoontes, tradities en waarden overigens zomaar verloren? Worden zij niet eerder vervangen en/of aangepast ten aanzien van nieuwe omstandigheden en uitdagingen? En moet deze evolutie dan bij voorbaat als negatief worden gezien? En wie bepaalt dat dan (voor wie)? Het is onmogelijk om deze vragen hier te beantwoorden. Maar ze opwerpen lijkt mij essentieel als men zichzelf conceptueel niet wenst ‘vast te zetten’. Zoniet zou culturele diversiteit –dusdanig geconcretiseerd– wel eens een aanzet tot disciplineren kunnen zijn.

Gevraagd naar een reactie, stelt Iván Rodrigo-Mendizábal dat volksradio's in Latijns-Amerika al te vaak en al te gemakkelijk identiteit en traditie/gebruiken, generatie en cultuur, markt en culturele dynamiek met elkaar lijken gelijk te stellen (23 oktober 2006). Rodrigo-Mendizábal noemt dit een pijnlijke vergissing die leidt tot een folklorisme zonder enige historisch besef en uiteindelijk een intolerante houding. Deze waarschuwing geldt volgens mij evenzeer voor de kwestie van het al dan niet invullen van de eigen ruimte (zie eerder).

Ten slotte zijn we bij het thema van de interculturaliteit aangekomen, of: hoe kan Radio Sucumbíos **een plek van interculturele ontmoeting** zijn? En vooral, hoe kan men daartoe komen vanuit een vertrekpunt met aparte ruimtes? Tot nu hebben we vooral gezien hoe verschillende *als'en* en vele valstrikken moeten worden vermeden om het bevrijdende potentieel van die aparte ruimtes ook effectief te kunnen waarmaken. In de context van een cultureel diverse realiteit kunnen de aparte ruimtes alvast dienen als een uitvalsbasis. Het doel: een gesprek op gelijke voet mogelijk maken. In een gesprek over de kwestie benadrukt ook Hernán Reyes dat het voorzien van aparte segmenten op de radio een belangrijk emanciperende en empowerende (*empoderamiento*) kracht in zich draagt voor de betrokken sociale en culturele groepen (27 oktober 2006). Onmiddellijk voegt Reyes daar echter aan toe dat het voorzien van deze ruimtes echter maar een begin kan zijn, een eerste stap. Zoniet cultiveert men volgens Reyes enkel een multiculturalistische positie. Volgend citaat geeft alvast een concreet voorbeeld van de –al dan niet reële of aangevoelde– moeilijkheden om vanuit aparte tot gedeelde ruimtes te komen.

“Voor datgene wat wij trachten te doen, samen met de rest van de samenleving, conform onze eigen doelstellingen ook, is die ruimte toch een beetje gesloten. Tot nu hebben we niet echt de nodige ruimte gekregen (...) Er bestaan ruimtes, er zijn segmenten op Radio Sucumbíos. Maar ik bedoel eerder de nieuwsrubriek. Dat is zeer nodig. Dat is een zeer belangrijke plek. Vooral omdat we gezien hebben dat je er goed gebruik van moet maken. Dat is een plek die moeilijker toegankelijk is. Ze is moeilijk toegankelijk. Omdat het niet alleen is omdat er Quichwa's zijn, en Cofanes en Siona's, dat je ze zomaar, enkel en alleen maar dat programma zou moeten aanbieden. Enkel in die plek. Neen, de inheemse volken moeten in die verschillende plekken aanwezig zijn.” –PACO–

Het is een belangrijk gegeven, want multiculturalisme resulteert volgens Verstraete al te vaak in een vereenvoudigend ‘wij’/‘zij’-denken waarbij persoonlijke en maatschappelijke dynamieken worden weggecensureerd. Het schept de illusie van een totaalverklaring op basis van één enkel identiteitskenmerk (Verstraete, 2005: 399). Dat herleiden van mensen tot slechts één kenmerk noemt Myriam Winance overigens mensonwaardig (geciteerd in Bouverne-De Bie, 2005b: 5).

Interculturaliteit is iets anders. Vooreerst gaat diversiteit over de meervoudigheid aan perspectieven en leefstijlen. Het gaat volgens Ghislain Verstraete over het erkennen dat elke identiteitsdynamiek door een persoonlijke dimensie, de socialiteit (normen en gebruiken) en de culturaliteit (betekenissen) wordt bepaald (2005: 393). Interculturaliteit is dan het actief opzoeken van interactie in diversiteit, en dat is een complex gebeuren (Verstraete, 2005: 400).

“Het is een doelstelling die er constant is. Weet je, hier op de radio is het voor ons heel duidelijk dat, bijvoorbeeld de *compañero*, die van inheemse afkomst is en die het programma voor de inheemse volken maakt, dat hij zich niet alleen beperkt tot: ‘ik ben er en ik werk enkel voor mijn eigen programma’ (...) het nieuws moet steeds ook, en heel duidelijk, aandacht hebben voor het gegeven dat wat zich afspeelt in de gemeenschappen van boeren, inheemsen, afro’s, dat dat ook nieuws is (...) Ik denk dat het belangrijkste is dat we dagelijks moeten werken en dat doen we ook, dat we er voor zorgen dat, wat ook gebeurt... onafhankelijk of het over inheemsen gaat, over afro’s, over vrouwen, dat dat opgemerkt wordt. Dat die culturele verschillen of volkeren, zich ook herkennen in mijn plek, waarvoor ik verantwoordelijk ben. Als ik het programma voor de vrouwen maak, dat ik weet dat er niet alleen *mestizo* vrouwen zijn. Er zijn ook zwarte vrouwen en inheemse vrouwen. En op die manier en voor de gehele programmatie, moeten we elk voor de plek waarvoor we verantwoordelijk zijn, permanent aandacht hebben voor die invalshoek van interculturaliteit. Van interculturaliteit. En geen enkele sector uitsluiten. Doorheen de gehele programmatie is dat één van die transversale thema’s. In het dagelijkse werk. Daarvoor zijn er ook de samenkomsten, de wekelijkse planning. En ook de semestriële en jaarlijkse evaluatie- en planningsvergaderingen, samenkomsten (...) En steeds ons werk opnieuw nakijken en corrigeren. In die zin. Het is niet gemakkelijk (...)” –P.G.–

Zoals in voorgaand citaat duidelijk wordt aangegeven, is de interculturele samenleving inderdaad een dagelijkse uitdaging. Omgaan met diversiteit is echter niet iets dat buiten ons staat, het zit volgens Verstraete in onze dagelijkse praktijken en in onze levens verweven (Verstraete, 2005: 391). Het is een realiteit, alleen hoe kan men dat via en op de radio waarmaken? Een belangrijk voordeel van radio is alvast dat het eveneens wordt erkend als *een dagelijks medium*. Radio is aanwezig in het dagelijkse leven van mensen en laat gemakkelijker toe dat het dagelijkse leven van mensen aanwezig is in de radio. Op die manier is diversiteit al op een heel gewone manier aanwezig in Radio Sucumbíos. Dat lijkt ook de ‘sterkte’ te zijn van vb. een programma als *La Vida de los Pueblos*. Het voldoende ‘open’ houden (cf. de 5 B’s) en minder ad hoc maken van dat format, lijkt mij dan essentieel.

Voor interculturele ontmoeting is het kunnen voeren van een open en eerlijke dialoog op gelijke basis noodzakelijk (Verstraete, 2005: 400). Met Welton (2002) moet hierbij volgens mij voldoende aandacht gaan naar de capaciteit tot werkelijk luisteren. Voorts wijst Verstraete op de noodzaak van het bewust

ontwikkelen van een aantal competenties ter zake, zowel door individuen als door organisaties. Pinxten en De Munter pleiten in de Vlaamse context voor het recht op inburgeringscursussen voor iedereen (2006: 86). Op die manier moeten mensen vervolgens in staat zijn om tot een gemeenschappelijk, transcultureel platform van onderhandelde afspraken te komen. Voor Pinxten en De Munter is dergelijk platform een minimale voorwaarde voor het samenleven in diversiteit (2006: 76). In dezelfde lijn pleit Iván Rodrigo-Mendizábal voor een concept van *'transculturalidad'* waarbij individuen en groepen hun eigenheden kunnen behouden. In zijn voorstel kan radio een plaats zijn waar tijdelijke netwerken –c.q. weefsels (*tejidos*)– kunnen ontstaan rond concrete praktijken, gebeurtenissen (23 oktober 2006). Netwerken waarin mensen elkaar ongedwongen kunnen vinden.

“(…) als leider van een gemeenschap weet ik dat ze een interview hebben afgenomen met mij en ze zeiden dat ze van Radio Sucumbíos waren. En ik zal er op wachten. Ik zal luisteren als ze mij laten horen op de radio. En ik kan mij herkennen in die lokale situaties. En ik voel mij ook gewaardeerd in mijn eigen situatie (...) Het sportnieuws. Ik heb moeten voetballen in het weekend in die bepaalde buurt, we hebben verloren, maar ze hebben mij wel geïnterviewd. En ik zal dan zeggen: ‘we zullen eens luisteren’. En ik voel mij belangrijk omdat ze mij in de ganse provincie kunnen horen (...) En ‘s avonds, in het programma voor de plattelandsbevolking, heeft Amado een boer en een expert uitgenodigd om over bepaalde thema’s te spreken. En de mensen gaan zich zo identificeren met Radio Sucumbíos (...) Het is te zeggen, als je goed oplet dan kan je opmerken hoe in de programmatie de verschillende sociale krachten naast elkaar aan bod komen. En dat men via de radio een sociaal netwerk construeert. Dat zorgt er voor dat de mensen inzien en begrijpen hoe opinies tot stand komen. En ik let vooral op dat wat ik wil horen, wat ik nodig heb. Datgene dat nuttig kan zijn en de rest bewaar ik voor later (...) op voorwaarde dat het de diverse sociale actoren zijn die hun eigen programma’s kunnen maken en werken met de mensen van hun gemeenschappen, dan zal men er in slagen om een heel divers sociaal netwerk te kunnen realiseren, divers zoals de provincie is.” –M.A.E.–

In de afgenomen interviews verwees slechts één respondent naar dergelijk verstaan van interculturaliteit (zie hierboven). Terwijl net het denken over deze netwerken en minimale transculturele platforms, volgens mij een concrete, open aanzet kan zijn in de zoektocht van Sucumbíos naar een eigen identiteit? Het erkent alvast dat *het* iets is dat tussen mensen wordt gemaakt. Telkens opnieuw. Zoniet lijkt deze zoektocht bij voorbaat gedoemd te mislukken en/of tot een knellend keurslijf te leiden. Het lijkt mij aangewezen dat men de actuele eigen concepties en praktijken over diversiteit en interculturaliteit meer en blijvend zou in vraag gaan stellen.

Afsluitend. Freire stelt in zijn pedagogiek van de onderdrukten dat wanneer mensen gehinderd worden om meer volledig mens te worden, er sprake is van onderdrukking (1972: 42). De strijd om humanisering is dan de bevestiging van de mens als persoon (1972: 29). Uit deze citaten van Freire blijkt volgens mij opnieuw het belang van diversiteit en interculturaliteit in het streven naar een meer menswaardige samenleving. Een mooi voorbeeld uit de praktijk van Radio Sucumbíos is dan misschien de actie ter verwelcoming van de Colombiaanse vluchtelingen in 2000 en de campagnes die de logica van het Plan Colombia moesten onthullen. Het humaniserende van deze acties wordt in volgend citaat treffend weergegeven. In het citaat spreekt de geïnterviewde over de erkenning dat

Colombiaanse vluchtelingen meer zijn dan louter ‘vluchteling’. Deze erkenning kunnen we tegenover het mensonwaardige herleiden tot één persoonskenmerk plaatsen (cf. Winance).

“(…) in 2000, begonnen we de effekten van dat Plan Colombia meer te voelen en er was een zeer grote aanwezigheid van Colombiaanse vluchtelingen. In een aantal gevallen in zeer pijnlijke omstandigheden. De omstandigheden waarin velen naar hier kwamen. En er bestond een zekere afkeer bij de mensen om die mensen op te vangen, vooral door dat negatieve beeld dat men van Colombia heeft. En dus, het werk van de radio op dat vlak was zeer intens en zeer vastberaden. We moesten onze positie duidelijk bepalen en zeggen: ‘kijk, dit is nu onze rol’. En zo werkt het, we hebben heel hard moeten werken (...) Vanuit de radio, tegelijk met, samen met ISAMIS, begonnen we informatiecampagnes op te zetten. Vooral voor de mensen die in die omstandigheden naar hier waren gekomen, over wat ze konden doen. Informeren en sensibiliseren. En doen verstaan aan de mensen dat zij, net als wij, mensen zijn. En dat in dergelijke omstandigheden, dat we onze solidariteit moeten tonen. Als mensen, als christenen. En ondanks dat er in het begin tegenstand was en kritiek kwam vanuit het middenveld en van de mensen in de straat tegen dergelijke opvatting... Er was niet veel openheid om die mensen op te vangen en te verwelkomen (...) we hebben daar sterk op gehamerd vanuit de radio. We zeiden: ‘ten aanzien van die realiteit wat kunnen we doen? Sensibilisatie’. En ik denk dat sindsdien de zaken beetje bij beetje verbeterd zijn. En nu, is er al een andere mentaliteit. Vooral tegenover die Colombianen die in zeer armoedige omstandigheden naar hier komen. Die in verschrikkelijke omstandigheden de grens oversteken. En zo zijn solidariteit en generositeit terug een beetje gaan heropleven.” –P.G.–

4.9. Radio Sucumbíos en Muziek

Na voorgaande rubrieken past het volgens mij om nu –heel even– stil te staan bij de soms dubbelzinnige houding van Radio Sucumbíos ten aanzien van muziek op de radio. In narratieven kan men globaal twee manieren van spreken over muziek onderscheiden. In een eerste connotatie wordt ‘muziek’ gebruikt als een soort criterium ter afbakening van zichzelf ten aanzien van de commerciële radiozenders in Sucumbíos. In een tweede connotatie wordt ‘muziek’ gezien als een wezenlijk onderdeel van de identiteit van onderscheiden culturele groepen in de provincie, van de provincie en van het land.

Nader bekeken lijkt het echter om twee verschillende invullingen van ‘muziek’ te gaan, waarbij men dan vaak een onderscheid maakt tussen ‘eigen genres’ (*lo nuestro/la nuestra*) en ‘genres van buitenaf’. In sommige gevallen wordt deze tweede ook benaderd als een bedreiging voor de eerste. In die zin krijgt muziek een ietwat aparte status in de programmatie en lijkt er een zeker onbegrip tegenover het louter consumeren van muziek? Alsof men zichzelf lijkt te moeten verantwoorden voor elk liedje dat men laat horen, zou Radio Sucumbíos dan eerder voor de eigen muziek gaan. En zo krijgt muziek alsnog een extra dimensie.

“(…) De radio onderhoudt mensen met waarden, met muziek, met culturele manifestaties van deze streek. Wij zijn niet tegen het feit dat er een diverse cultuur bestaat waar men reclame voor maakt, die men promoot. Zelfs dat er een culturele industrie op wereldvlak zou bestaan. Maar, we moeten bij het onze beginnen. En dat doet de radio. Altijd. Vandaag kunnen we bijvoorbeeld

luisteren naar reclame over de ‘pasillo’-wedstrijd. Welk ander medium doet dat? Geen enkel.”
–M.A.E.–

“(…) één van die dingen die de radio zou moeten doen, is het versterken van een eigen identiteit, de onze. Voor mij lijkt dat soms iets zeer ingewikkeld, omdat er niet echt manieren zijn om dat te gaan doen. Omdat je die hele culturele diversiteit die hier is, moet verstaan (...) We zouden moeten zien hoe, ik denk dat op termijn wel zal lukken. Dat construeren van een eigen identiteit. Eerst door het waarderen, erkennen wie wij zijn. Die diversiteit erkennen en waarderen. Maar ook zoeken naar gemeenschappelijke kenmerken. En dat van die ‘pasillo’-wedstrijd doet onszelf zien, niet enkel als inwoners van Sucumbíos. Maar als Ecuadoranen. Dat gaat veel breder. We kunnen ons er allemaal in herkennen.” –P.G.–

Anderzijds kan men niet ontkennen dat een programma als ‘*Sentimientos*’ precies aandacht wil besteden aan dat deel van het luisterpubliek dat gewoon *goede muziek* wil horen, wil consumeren. En ook in het jongerenprogramma kan men niet zomaar de populaire reggaeton en latin rock-sensaties van het moment negeren.

4.10. ‘Ontwikkeling is ...’

Volgens Adams en Goldbard kunnen ‘small media’ en gemeenschapsradio een belangrijke rol spelen in processen van ontwikkelingssamenwerking (2002: 75). Op een internationale conferentie over ‘communicatie en ontwikkeling’ –georganiseerd door ALER in Quito (30 augustus – 2 september 2006)– werd die rol meerduldig geïnterpreteerd en gepresenteerd aan de hand van een reeks voegwoorden en voorzetsels: communicatie over/voor/en/als/in ontwikkeling.

Hoewel discoursen van en over ‘ontwikkeling’ ook in het denken en spreken van Radio Sucumbíos sluimeren, is dat echter niet zo uitgesproken als bij ALER. Eén respondent was ronduit verrast dat Radio Sucumbíos in die zin een taak zou hebben.

“Ten aanzien van de ontwikkeling van de provincie? (...) Persoonlijk ben ik iemand die luistert naar Radio Sumbíos maar, eerlijk, in duidelijke bewoordingen... verstaanbaar, heb ik daar nog niets van gemerkt, van die communicatie verbonden met ontwikkeling. Ik denk dat men daar een betere strategie voor zou moeten uitdenken, beter dan men nu heeft. Gericht op ontwikkeling? Ik, eerlijk gezegd, ik zie die sterke band niet die er zou zijn tussen een communicatief voorstel en een voorstel gericht op de ontwikkeling van de provincie.” –PACO–

De verrassing die spreekt uit het voorgaande citaat heeft waarschijnlijk te maken met de manier waarop men ‘ontwikkeling’ al dan niet definieert. Misschien komt ‘ontwikkeling’ bij Radio Sucumbíos nog het meest uitgesproken in beeld doorheen de systematische aandacht voor de verwezenlijkingen in en de vooruitgang van gehuchten en parochies. Deze aandacht loopt grotendeels gelijk met de optie om de noden en behoeften van mensen centraal te stellen en een versterkende rol ter zake te willen spelen. ‘Ontwikkeling’ en ‘vooruitgang’ verwijzen dan naar de mate waarin deze noden en behoeften gaandeweg worden beantwoord.

“(…) we gaan altijd dieper in op dat thema van de ‘werken’ omdat we altijd gaan voor die versterking van de behoeften van een bepaalde gemeenschap. In dit geval spreken we niet alleen over het centrum. Maar ook over projecten die aandacht hebben voor de productiecapaciteit van boeren. Wat doet de gemeenteraad bijvoorbeeld voor de plattelandsgemeenschap?” –A.C.–

“Wel, wat de mensen van de radio gedaan hebben, is vragen stellen die te maken hebben met de vooruitgang in de gemeenschap. Volgens ons, als leden, als partners van de associatie, wij hebben gezegd dat er nog steeds geen voldoende werken zijn uitgevoerd (…) Op die manier hebben we de vragen van de journalisten beantwoord.” –A.G.–

Zoals uit deze citaten blijkt, wordt ‘vooruitgang’ in gesprekken en interviews veelal geconcretiseerd als het realiseren van **werken** (*obras*) en/of **projecten** (*proyectos*). Hoewel beide in narratieven vaak samen worden genoemd, lijken ze toch naar verschillende interpretaties over ‘ontwikkeling’ te verwijzen.

Met ontwikkelingsprojecten verwijst men bijvoorbeeld eerder naar die concrete projecten die de werken en levensomstandigheden van de bevolking op het platteland willen verbeteren, op een meer rechtstreekse manier. Het gaat over de inkomenssituatie en de afhankelijkheid van tussenhandelaren en de toegang tot de lokale markt. Het gaat over betere en meer kwaliteitsvolle productie, organische landbouw, maar ook over projecten rond drinkbaar water en onderwijs. Met betrekking tot deze projecten lijkt Radio Sucumbíos globaal twee strategieën te volgen. Ten eerste is er het informeren over de opzet en de uitvoering van concrete ontwikkelingsprojecten. Op die manier hopen organisaties de kennis en de voordelen van hun projecten voor een groter publiek kenbaar en beschikbaar te maken.

“Het is een steun in de zin dat, zijnde Radio Sucumbíos en gevoelig voor de dynamieken die zich afspelen in de provincie... Zeker als het gaat over thema’s die te maken hebben met de ontwikkeling van veraf gelegen plekken. Natuurlijk is het een steun in de zin dat zij zeer geïnteresseerd zijn in wat wij doen. Natuurlijk omdat we ook belangrijke thema’s behandelen. Thema’s die wij ervaren in de regio’s waar wij werken. Maar die uiteindelijk gemeenschappelijk zijn voor veel andere plekken hier in de provincie (...) een bericht dat op Radio Sucumbíos is geweest, weegt veel zwaarder dan als wij dat zouden zeggen. Wij werken in 10 gemeenschappen. Wij kunnen iets doen, maar enkel in die gemeenschappen. Een bericht dat op Radio Sucumbíos komt, wordt beluisterd in de ganse provincie.” –A.Ci.–

Met een aantal ontwikkelings-NGO’s is er ook een meer verregaande en meer structurele samenwerking. Dat gebeurt bijvoorbeeld via het afsluiten van convenanten. In ruil krijgen deze organisaties dan soms een eigen rubriek binnen een gegeven programma en kunnen zij –binnen een zekere marge (zie eerder: de interne politiek)– hun visie op ontwikkeling verspreiden via Radio Sucumbíos. Hiertoe lijkt het programma ‘Machetes y Garabatos’ –gericht op de plattelandsbevolking– een cruciale rol te spelen in de programmatie van Radio Sucumbíos. Dat is vanuit twee redenen te begrijpen. Ten eerste behoort het grootste gedeelte van de bevolking in Sucumbíos tot die categorie. Ten tweede is er het engagement van de lokale kerk ten aanzien van de armsten en de zwaksten. Deze mensen leven vooral op het platteland.

“Het programma ‘Machetes y Garabatos’ staat geprogrammeerd in prime time. Op een moment dat we de meeste luisteraars hebben. Een moment dat we dat gedeelte van de bevolking bereiken dat we willen bereiken, de mensen op het platteland (...) Wij denken dat de plattelandsbevolking of beter, we zijn er van overtuigd dat de boeren het meest worden uitgebuit. Dat zij het minste mogelijkheden hebben. De minste hulpinstrumenten. De minste zaken om zich te kunnen ontwikkelen in hun gemeenschap, op persoonlijk niveau en ook op het collectieve niveau. En ook op het economische niveau. Zodoende dat wij gezien hebben dat het belangrijk is om hen die hulpinstrumenten te bezorgen. En daarvoor hebben we in dat programma veel convenanten die gaan over landbouwkundige ontwikkeling. Over teelten. Over onderwijs en over economie (...).” –A.B.–

Voorbeelden van gastrubrieken in het programma ‘Machetes y Garabatos’ zijn de wekelijkse rubriek van *Corecaf* en de rubriek over voedselveiligheid. Terwijl de eerste vrij technisch van aard is en bestemd is voor koffietelers, heeft de tweede rubriek een duidelijk politiek karakter. Zo wordt het thema voedselveiligheid vanuit een macro-economische context bekeken en wordt stevast afgesloten met een plechtig scanderen van ‘*El Pueblo Unido, Jamás Será Vencido*’.¹⁸

Opnieuw fungeert Radio Sucumbíos hierbij niet louter als een lege ruimte. Ten tweede en conform haar oriënterende opdracht, heeft Radio Sucumbíos ook haar eigen visie op projecten van ontwikkelingssamenwerking.

“En soms zien we dat er projecten worden opgezet (...) maar op percelen. En wat is dat een perceel? Het is een terrein waar men rijst zaait. Ik bedoel, het is een soort experiment. Maar dat helpt de boer niets. Omdat het project enkel toont: ‘hier zaait men rijst en zo zaait men dat. En het levert op’. Maar dat weet die boer zelf ook wel, dat het opbrengt. Hij weet wel hoe hij zijn teelten moet verzorgen. Dus, wat de boer nodig heeft, is dat men meer duurzame projecten zou opzetten. Projecten op lange termijn (...) En dus, wat wij trachten te doen, is motiveren. Dat men macroprojecten zou opzetten. Dat men in een project bijvoorbeeld de hele gemeenschap samenbrengt. En dat het niet alleen maar ten goede komt aan 1, 2-3 families. Omdat wat ze doen, is een project opzetten met 2-3 families van de gemeenschap. En de rest krijgt niets. Dat is bijvoorbeeld gebeurd met de subsidies voor de koffietelers. Ze maken kleine groepjes, van 10-15 families en daar blijft het bij. De rest krijgt niets. Zodus, vanuit de radio proberen wij er voor te zorgen dat men ruimere projecten zou opzetten.” –A.C.–

Anderzijds is er ook het dialogeren over concrete praktijken van landbouwers. Hier speelt het programma *La Vida de los Pueblos* opnieuw een belangrijke rol. Getuigenissen die voor dat programma werden verzameld, worden daarna bijvoorbeeld in het programma ‘Machetes y Garabatos’ becommentarieerd. Er is met andere woorden ook uitdrukkelijk aandacht voor het verhaal van de mensen over wie het eigenlijk gaat. Het wedervaren en de kennis van concrete personen wordt samengelegd met dat van andere personen en zodoende gsystematiseerd. Rodrigo-Mendizábal (23 oktober 2006) spreekt over het systematiseren van micro-verhalen (*micro-relatos*) in sociale kennis. Freire heeft het over “*het geordend teruggeven aan het volk, wat het volk ongeordend had aangeboden*” (1979: 28).

¹⁸ ‘*Het verenigde volk zal nooit overwonnen worden*’.

“(…) ik ben van het platteland afkomstig. Ik ken zeer goed die landbouwkundige dingen. Bovendien heb ik mijn studies gedaan in bos- en landbouw. Ik ken al die thema’s zeer goed, en hoe ik ze zal gebruiken en waarvoor ik ze zal gebruiken [in het programma]. Een programma op de radio moet altijd een doel hebben (…) Aan de hand van concrete zaken, van wat men kan doen. De mensen warm maken dat ze wél veel dingen kunnen doen. De plattelandsbevolking is soms een beetje gedemotiveerd door het gebrek aan hulp door de autoriteiten. Of een misoogst. Maar er zijn ook alternatieven, die men al heeft geprobeerd en die goede resultaten hebben opgeleverd. Daarvoor dient de radio. Daarvoor dient het programma, om te zeggen: ‘dat kan men wel doen, op die manier’. Veel mensen zeggen dat er geen enkele uitweg meer is omdat ze geen geld hebben. Maar mensen, ‘we hebben een stuk land van 50 hectaren’. En er zijn wel mogelijkheden om te leven. Er zijn veel mensen die gelukkig zijn omdat ze een gemengde boerderij hebben, ze hebben van alles. En ze hebben iets om te verkopen en niet alleen om te consumeren.” –A.C.–

Ten aanzien van de bevolking op het platteland is er ook opnieuw de functie om die hoop op verandering levendig te houden.

Een andere kwestie in het discours over ‘ontwikkeling’ en ‘voortgang’, is het spreken over de ‘obras’ in de gehuchten en parochies. Exemplarisch voor die ‘obras’ lijken de –al dan niet overdekte– minivoetbalpleintjes met betonnen vloer en de gemeenschapshuizen. Voor de lokale ontwikkelingsorganisaties zijn ze echter vaak een doorn in het oog: duur, weinig gebruikt en niet essentieel.

Foto 7: Plakkaat dat de aandacht vestigt op de gerealiseerde rioleringswerken. Uitgevoerd in opdracht van Lic. Maximo Abad, burgemeester van Lago Agrio.

“(…) in een gemeenschap waren de mensen blij omdat de elektriciteit was doorgetrokken. De volgende maand waren ze triestig omdat ze er weer een nieuwe rekening moesten bijbetalen, die bovenop al hun andere uitgaven kwam. En dus zo’n dingen, dergelijke reflecties moet men echt maken en erkennen dat de situatie op het platteland niet alleen zal verbeteren met werken. Het gaat niet alleen om beton (…) ze vragen om gemeenschapshuizen, maar ze hebben een school.

En in de school kan men vergaderen. Een gemeenschapshuis gebruik je 2 keer per jaar, meer niet. En één daarvan is voor een feest. Daarvoor hebben wij gewerkt aan het opstellen van strategische ontwikkelingsplannen (...) jazer, er zijn gemeenschappen waar er geen basisinfrastructuur bestaat. En het is niet dat men zich moet neerleggen bij zijn situatie. Maar, men moet wel zoeken naar een ander soort werken, die zouden kunnen dienen voor een meer menswaardig bestaan.” –M.A.E.–

“Veel gemeenschappen, ook in het Reservaat Cuyabeno, die diep in de jungle leven. Daar heb je van die overdekte sportvelden, met een dak van 30m x 20m. Stel je voor, alleen al voor het transporteren van dat materiaal, hoeveel miljoenen dollars ze uitgegeven hebben? Natuurlijk, het zijn wel projecten die de mensen graag hebben. Omdat ze dan, als het regent, ook kunnen sporten. Het zijn dingen die men één keer per jaar gebruikt. Als er op het moment dat daar iemand toekomt en zegt: ‘we gaan voor jullie zo’n sportveld bouwen’... als er op dat moment iemand zou kunnen praten en zeggen: ‘is dat iets dat we nodig hebben? Beter daaraan 100.000 dollar uitgeven, of misschien een klein project doen rond gezondheid?’ De mensen zouden beginnen na te denken (...) Veel van die projecten die worden opgeleverd, misschien hebben ze wel enig nut. Maar zeker voor die veraf gelegen gemeenschappen is het beter om eerst te spreken over gezondheid, onderwijs of duurzame projecten (...) En geen projecten doen die uiteindelijk toch niet zo belangrijk zijn. Uiteindelijk zijn ze niet zeer nuttig. De mensen stimuleren, dat is iets wat Radio Sucumbíos zou kunnen doen in haar programma’s, stimuleren om prioriteiten te stellen. Tussen dingen die belangrijk zijn, maar niet zó belangrijk.” –A.Ci.–

Gebaseerd op voorgaande reacties, zou men de vraag kunnen stellen of mensen op het platteland onwetend zijn? Laten zij zich al te gemakkelijk misleiden door vertegenwoordigers van het moderniseringsparadigma die ‘ontwikkeling’ gelijkstellen met beton en infrastructuur? Zijn mensen het slachtoffer van deze ontwikkelaars? Of zijn ontwikkelings-NGO’s gewoon ontgoocheld omdat men hún zorgen niet deelt? In gesprekken roept men Radio Sucumbíos alvast op om een meer reflexieve houding ter zake te willen opnemen of stimuleren. Men lijkt te suggereren dat mensen voorbereid moeten worden op ontwikkeling en daartoe deels moeten worden opgeleid? Opgevoed?

“(…) De mensen zijn heel vaak niet gevormd, ze zijn niet klaar om projecten aan te nemen. Als men iets voorstelt, dan zullen de mensen dat aanvaarden. Omdat ze alles aanvaarden wat men hen gratis wil geven. Maar zonder echt te weten men hen aanbiedt. Dat is niet belangrijk voor hen. Het is veel belangrijker voor diegenen die ze voorstellen (...) Een belangrijk communicatiemiddel, zoals Radio Sucumbíos, zou de mensen moeten aanzetten om na te denken: ‘is het belangrijker om, wanneer het één keer per week regent, indoor te spelen? Onder een dak? Of 365 dagen aan een stuk beter onderwijs te hebben? Een betere school op poten zetten? Meer onderwijzers? Of een betere gezondheid’ (...)” –A.Ci.–

In sommige gesprekken vond men dat deze ‘competentie’ –c.q. omgaan met projectvoorstellen– als een onderdeel (kenmerk) van bewust burgerschap moest worden gezien. Bijvoorbeeld in de context van verkiezingen en verkiezingbeloften.

“(…) de mensen zelf, soms maken we steeds opnieuw dezelfde fouten. En we denken niet goed na over de dingen. We hebben een groot tekort aan burgerschapsvorming. Politieke opvoeding. Aan die dingen hebben we een enorm tekort. Heel veel om bijvoorbeeld die verkiezingen op een goede manier aan te pakken (...) Dat men respect heeft voor de manier van denken van iedereen. Maar die denkwijzen, soms als je praat met mensen, dat is geen grondige analyse: ‘omdat hij dat bruggetje laten bouwen heeft voor ons, daarom zal ik op hem stemmen’ (...)” –P.G.–

Anderzijds leeft volgens mij bij vele mensen de opvatting om deze werken te zien als een zichtbare vorm van herverdeling en een soort compensatie voor de ongelijke lasten/lusten-verdeling die de olie-industrie momenteel voor velen betekent? Of misschien is er de hoop om op die manier opgenomen te worden ‘in de vaart der volkeren’?

“Wij hier, in de provincie Sucumbíos zeggen altijd dat we 50 jaar achterlopen op de provincie Pichincha of op andere steden. Bijvoorbeeld hier, in Nueva Loja lopen we zeer sterk achter in vergelijking met andere steden die alle basisinfrastructuur hebben. En hier, wij zijn dan nog een olieprovincie. Al onze rijkdom wordt hier weggehaald en gaat naar Guayaquil, Quito, Cuenca en andere steden. En hier, nee. Ze willen ons nooit iets zomaar geven. Alles wat we hier hebben, hebben we verkregen door strijd. Door stakingen, op basis van harde sociale strijd (...) Zo hebben we verworven wat we nu hebben. Een weg. De weg van Lago Agrio naar Quito, 20 jaar. 22 jaar! 22 jaar vooraleer men die weg wou aanleggen. En zo hebben we hen er aan doen herinneren dat er hier ook mensen wonen en ze hebben de weg aangelegd. Maar dat was na een lange en harde staking (...) Zoniet, ze zouden ons die weg niet gegeven hebben. Alles ging naar Guayaquil en Quito. Voor Guayaquil, in één jaar hebben ze er 2 miljard dollar uitgegeven om de dijk te vernieuwen. In één jaar! Aan de zes Amazone-provincies samen, hebben ze 60 miljoen dollar gegeven. Op 10 jaar tijd (...) Dat is niet correct.” –M.T.–

“(…) Eerlijk gezegd, ik begrijp niet waarvoor die aan de top er zijn. Waarom? Waarvoor? Om de rijksten te dienen? Voor de oligarchie in Quito en Guayaquil en de andere steden? Enkel voor hen? En voor hier? Amazonía? Voor ons blijft er niets over (...)” –J.L.R.–

Het gevoel te leven in een gebied in de periferie, lijkt vrij algemeen verspreid in het bewustzijn van de mensen. Alsook dat ‘ontwikkeling’ iets is dat moet worden afgedwongen. ‘Ontwikkeling’ is dan misschien te begrijpen als het zichtbare resultaat van processen van bewustwording, organisatievorming en sociale strijd (zie eerder). In die zin zijn ‘obras’ en projecten misschien ook wel te zien als een soort trofeeën? Anderzijds mag niet ontkend worden dat ze vaak wel voldoen aan reële behoeften. De centraliteit van het concept ‘obras’ in het denken en spreken van mensen over ‘ontwikkeling’/‘voortgang’ is alleszins opvallend. Ook in het discours van Radio Sucumbíos. De precieze betekenis ervan is echter niet altijd even duidelijk. Het lijkt mij dan ook onmogelijk om hierover zomaar éénduidige uitspraken te doen.

Het ondersteunen van mensen en groepen die streven naar een meer menswaardig bestaan wordt echter niet los gezien van *de immateriële kant* ervan. Als deel van de lokale kerk is het spreken over persoonlijke en integrale ontwikkeling een andere constante in het discours van Radio Sucumbíos. Zo is er bijvoorbeeld de klemtoon op rechten én verantwoordelijkheden, op waarden, op meer (*beter*) mens/burger/gemeenschap worden, op een goede christen zijn. Het gaat over het respect voor anderen en voor het milieu, over gastvrijheid, over solidariteit met en tussen medemensen. In die zin is het geval La Victoria en de manier waarop Radio Sucumbíos daarover bericht een interessant voorbeeld. Vanaf het begin van hun strijd (21 juli 2006) was de nieuwsdienst van Radio Sucumbíos steeds aanwezig, op alle belangrijke en (soms) minder belangrijke momenten. Met die continue aanwezigheid

en aandacht voor gebeurtenissen wou Radio Sucumbíos letterlijk een forum aanbieden voor de ervaringen van ‘die van La Victoria’.

“(…) wij, wat wij vragen is dat ze respect hebben voor onze levens. Wij zijn ook mensen. Het is niet omdat wij hier wonen, in el Oriente, in het Amazonegebied. In de jungle... dat zij moeten denken dat wij beesten zijn. Wij zijn ook mensen en we hebben dezelfde rechten als zij. Daarom hebben wij ons hier geïnstalleerd. Zoals je kan zien, met het ganse dorp. Vandaag vieren we feest, samen met iedereen. Met vrouw en kind. Omdat we dit boorplatform dag en nacht bewaakt hebben gehouden (...) We hebben ons hier gezet, om te vechten voor het leven van alle mensen die in Amazonas wonen. Ik herhaal, we zijn geen beesten zoals zij denken (...) In werkelijkheid is het Amazonegebied zoals de longen van de aarde. En ook van Ecuador. Waarom moeten we haar vervuilen? En als het regenwoud er niet meer zal zijn? Wat zullen we dan nog overhouden? (...) een goede les die wij hier geleerd hebben, ik zal het je vertellen. Dat wij in werkelijkheid dachten, dat we met de gemeenschap iets wilden vragen dat eigenlijk van geen enkel belang was (...) De onwetendheid van mensen, we wilden een kerk vragen... stel u voor... voor de gemeenschap. En klaslokalen om een schooltje te kunnen opstarten. We dachten helemaal niet aan vervuiling. En ook, we zouden een eerste hulppost vragen. Vol met medicijnen. Stel u voor. En we begonnen verder na te denken (...) Wat zouden wij doen met een kerk, een schooltje en een hulppost vol met medicijnen? Terwijl het belangrijkste het water is. Dat was voor ons een zeer belangrijke bedenking (...) Ze hebben ons zeer veel voorstellen gedaan, aan de gemeenschap, aan de leiders van het dorp. Vanwege Petroecuador. Ik heb ze afgewezen, we hebben ze afgewezen (...).”

T.D.: Dat Radio Sucumbíos jullie strijd van zo nabij volgt, kan dat andere dorpen en mensen helpen volgens u?

“Ja. Ik zeg u, ik geloof heel sterk in Radio Sucumbíos. Omdat het een radio is waar men in heel het Amazonegebied naar luistert (...) Wij zijn hier om aan de andere gemeenschappen te tonen, dat wat wij doen, het juiste is. En alle gemeenschappen zouden moeten beseffen wat wij hier aan het doen zijn. Ze zouden zich moeten bezinnen. Wij vechten hier niet om ons te kunnen wassen. Nee, we moeten vechten om ons Amazonía niet meer te laten vervuilen. En op dat vlak, helpt de radio ons heel veel. En ik denk dat een radio heel belangrijk is. Ik denk dat men nu in veel gemeenschappen naar ons luistert (...) Het is een ongelooflijke steun. Een ongelooflijke steun. Zeer belangrijk voor de gemeenschap. Omdat zij het enige medium zijn dat uitzendt over de zaak. Stel u voor, we zijn naar Quito geweest en de televisiekanalen van hier, Ama Vision en Tele Amazonas hebben geen enkel bericht daarover uitgezonden (...) En hier, Radio Sucumbíos is zo niet. En wij zijn werkelijk zeer tevreden met die radio, die ons zo veel helpt. En we zijn haar daar zeer dankbaar voor.” –J.L.R.–

Zo circuleren in en op Radio Sucumbíos ook discoursen over ‘ontwikkeling’ waarbij de klemtoon in de eerste plaats ligt op de zorg voor het milieu. Waarbij de nadruk ligt op de levenskracht van de bossen en van het water en waarbij de mens in zijn waardigheid moet worden gerespecteerd. Gezien het ruime bereik van Radio Sucumbíos en haar streven naar een verantwoordelijke communicatie (zie eerder), is dit volgens mij een duidelijk statement. Men presenteert immers het geval van La Victoria als een voorbeeld en als een alternatief model, voor een situatie waarmee vele andere gemeenschappen eveneens worden geconfronteerd. Naast het louter berichten en aanbieden van de ruimte ontbreekt volgens mij misschien toch nog een meer systematiseren van die reflecties. Systematiseren, zodat die reflecties meer *geordend kunnen worden teruggegeven* (Freire, 1979: 28). Of is het gegeven dat men dat niet doet precies een voorbeeld van het niet-betuttelende en niet-paternalistische karakter van de radio?

Ten slotte, het is opvallend dat het spreken over ‘ontwikkeling’ maar heel weinig via het gebruiken van de term zélf gebeurt. Men spreekt over het streven naar vooruitgang en dat wordt verder geconcretiseerd als het streven naar betere levensomstandigheden, (vooral) verstaan vanuit het streven naar een betere materiële leefsituatie en een meer menswaardig bestaan (*dignidad*). Het gaat over sociale strijd en sociale verworvenheden.

4.11. Impact op de zgn. ‘Dominante Openbaarheid’

Michael Welton stelt met Bickford vast dat in het publieke debat nog steeds eerder naar een specifieke manier van spreken wordt geluisterd, “*a way of speaking associated with those who control social, political and economic institutions (...) non-listened to groupings do not have the right look and the right speech*” (2002: 200).

In het verlengde hiervan moet dan ook de vraag worden gesteld naar de reële impact die Radio Sucumbíos heeft en/of kan hebben op de situaties en gebeurtenissen in de provincie.¹⁹ Dat is geen onbelangrijke vraag. Het is de vraag naar de meerwaarde van Radio Sucumbíos als een vorm van sociaal-cultureel werk, immers in een gegeven maatschappelijke context krijgen sociale verhoudingen hoe dan ook vorm (Bouverne-De Bie, 2005b: 5). Het zegt ten slotte iets over haar bruikbaarheid. Het is een vorm van legitimeren. Tegelijk wijst Vanwing echter op de moeilijkheden terzake, sociaal-cultureel werk is niet gemakkelijk te legitimeren. Gemeenschapsvorming, (cultuur-) participatie, sociale activering en non-formele educatie zijn in hoge mate ontastbaar, verschillen per individu en komen pas tot stand in de interactie tussen organisaties, beroepskrachten en de gebruiker (2005: 126). Bovendien zou de neiging bestaan om het ‘kleine verhaal’ te vergeten, “*omdat het niet voldoende indruk maakt*” (2005: 111).

Wat is overigens die ‘Dominante Openbaarheid’? Radio Sucumbíos is alvast de meest beluisterde en gewaardeerde radiozender van de provincie (Sondeo_rs, 2006). In afgelegen gebieden is Radio Sucumbíos de enige bron van informatie en communicatie. Ook op andere manieren speelt Radio Sucumbíos in de provincie voor diverse actoren, op heel wat terreinen en ten aanzien van vele onderwerpen een cruciale rol. Die rol varieert tussen een instrument zijn voor anderen en Radio Sucumbíos als een eigenstandig actor. Over Radio Sucumbíos werd eerder al in termen van metaforen gesproken als: getuige, versterker, toegankelijke plek, kameraad, de olie voor een goed functionerend

¹⁹ In het discours van en over volksradio’s geeft men in Latijns-Amerika de voorkeur aan het spreken over ‘*incidencia*’ (Geerts en van Oeyen, 2001: 43-44). Dan heeft men het eerder over de weerklank, de draagwijdte van hetgeen de radio doet. Men probeert uitdrukkelijk de luisteraar als actor een plaats te geven in het verhaal, vb. de betekenis die hij/zij geeft aan ontvangen boodschappen e.d. ‘*Impacto*’ verwijst in het Spaans naar de ballistiek en het inslaan van de kogel. In de context van radio en luisteraar, zou deze laatste dan het object zijn op wie de boodschap ‘wordt gericht’ (2001: 43). Die betekenisverschillen lijken niet zo sterk aanwezig in het Nederlands (cf. Van Dale).

middenveld, e.d. Radio Sucumbíos is dan ook niet louter die plek van waaruit alternatieve stemmen (kunnen) spreken. In essentie moet de opdracht van Radio Sucumbíos ook niet zozeer worden gezien als het zgn. construeren van een alternatieve openbaarheid. Veeleer gaat het over de bewuste verbinding van het streven naar een democratische dialoog met het streven naar een meer democratische samenleving. Het expliciet maken van die verbinding behoort voor Geerts en van Oeyen overigens tot de wezenskenmerken van gemeenschapsradio (2001: 36). Volgens Don Adams en Arlene Goldbard dragen ‘small media’ functies in zich die, “*if understood and realized, can accelerate the process of social transformation, breaking the shackles of the one-way communication mode of the mass media (...) They ensure that a process of relationship is initiated between the [developmental actor] and the people – crucial for sustaining interest, motivation and trust, for people to realize their situation, understand its dynamics and feel confident to act from their own perspectives and vision*” (2002: 75).

“Voor ons, de belangrijkste uitdaging voor ons is om die informatie te laten toekomen. Zoeken naar kanalen voor communicatie zodat een probleem zou opgelost worden. Omdat de radio een project is dat niet zomaar kan zeggen: ‘wij gaan uw probleem oplossen’. Wat we wel kunnen, is sporen geven, manieren zoeken, zodat dergelijk iets opgelost kan geraken.” –A.C.–

In voorgaand citaat wordt erkend dat men niet ‘de oplossing’ kan zijn. Dergelijke pretentie zou volgens mij overigens eerder getuigen van *anti-dialogisch handelen* en zou ingaan tegen het devies van Freire dat men “*niet voor anderen, niet zonder anderen en anderen evenmin voor mij kunnen denken [en handelen]*” (1972: 92). De impact die Radio Sucumbíos heeft en/of kan hebben, moet met andere woorden op andere manieren worden begrepen. Dat blijkt ook uit de hierboven gehanteerde metaforen. Dat maakt volgens mij ook dat de impact/invloed niet zomaar rechtstreeks kan worden aangetoond. Bewust van de complexiteit en meerduidigheid van dat proces, lijkt Radio Sucumbíos inderdaad een belangrijke actor te zijn in de processen van bewustwording, van sociale actie en van verandering die zich de voorbije decennia in Sucumbíos hebben afgespeeld. Dat wordt door elke respondent toch op de één of andere manier toegegeven. Volgende citaten kunnen misschien als ‘*circumstantial evidence*’ ter zake worden aanzien?²⁰

“(…) Wanneer we die staking hadden in Sucumbíos en Orellana, dat was echt wel een zeer intense staking. Het eerste wat de militairen deden was naar hier komen, naar Radio Sucumbíos. Dat we de radio zouden sluiten. Dat we geen uitzendingen meer zouden doen. Iederéén luisterde naar Radio Sucumbíos [era la sintonía total]. Omdat ze wisten dat iedereen in de twee provincies luisterde naar Radio Sucumbíos, werkend ten dienste van de mensen.” –M.T.–

“(…) tijdens de verkiezingen ook, ook daar heeft de radio een zeer belangrijke rol gespeeld. In het garanderen, trachten om de beschermer te zijn en dat de burgers beschermers zijn van en iedereen respect heeft voor de stembusgang. En heel specifiek bij het uitbrengen van de stemmen (...) de radio verzamelt mondelinge informatie en ze is aanwezig bij het tellen van de

²⁰ “Evidence of an indirect nature which implies the existence of the main fact in question but does not in itself prove it. That is, the existence of the main fact is deduced from the indirect or circumstantial evidence by a process of probable reasoning” (The Juror’s Website, <http://jctmac.tripod.com/terms.html>).

stemmen, en dat zenden we constant uit op de radio. En dat helpt, dat garandeert en zet een zekere druk op het provinciale kiescollege dat men het correcte verloop van de verkiezingen zou respecteren.” –P.G.–

“En soms worden die vragen van de gemeenschappen ook beantwoord. Ik herinner mij een geval, ik geef altijd dat voorbeeld. Er was in een gemeenschap malaria uitgebroken. Een tropische ziekte die hier voorkomt. En er kwam iemand van de gemeenschap naar hier en zei: ‘dit is bij ons aan het gebeuren’. We zijn er in geslaagd dat de verantwoordelijke dokter (...) naar die gemeenschap is gegaan en de mensen verzorgd heeft.” –A.B.–

“(…) verleden week kwam een man langs, zeer geschrokken, ze hadden zijn auto gestolen. Hij zei: ‘help mij alstublieft, ze hebben mijn auto gestolen’. En ik heb hem geïnterviewd (...) En hij vertelde, beschreef de auto. En ik had hem nog maar pas geïnterviewd en ze belden hem al en zeiden dat zijn auto op die plek stond (...)” –M.T.–

Naast die impact van Radio Sucumbíos op de ‘Dominante Openbaarheid’, is er overigens ook haar persoonlijke impact op het leven van mensen. De trots bij mensen die voor het eerst op de radio hebben gesproken of meegewerkt hebben aan een reportage. De bewoners die het bezoek van Radio Sucumbíos beschouwen als een eer, als een blijk van vriendschap, van steun. Samen aan tafel gaan.

Foto 8: José wordt met zelfgemaakte ‘chicha’ welkom geheten door de inwoners van Allipamba, een Quichwa-gemeenschap in het kanton Shushufindi.

“Ik ben heel fier dat Radio Sucumbíos een bezoekje brengt aan onze vereniging (...) Ik ben hen zeer dankbaar. Ik ben zeer fier dat de radio is afgekomen en deelneemt aan deze verjaardag van onze associatie.” –C.M.–

Het kenmerkt Radio Sucumbíos als een agogische interventie: doelbewust, intentioneel, gericht op individuele en collectieve ontplooiing, maar waarbij de uitkomst niet op voorhand vast te leggen is. Radio Sucumbíos zal voor iedereen ook deels een andere, persoonlijke betekenis hebben. Zoals iemand het in deze scriptie al eerder zei: “Radio Sucumbíos kan niet bestaan zonder die talloze betekenisvolle anderen” (P.G.).

Conclusie

Het opzet van dit onderzoek was om na te gaan in welke mate Radio Sucumbíos al dan niet als cultureel forum *kan* fungeren en in welke mate ze dat ook *doet*. Wat een cultureel forum is en voor wat het moet dienen, werd grotendeels metaforisch uitgelegd. Tegelijk werd het aan een concrete visie op sociaal werk en op het gebruik van media gekoppeld.

Radio Sucumbíos werd gedurende dit onderzoek beschouwd als een agogisch aanbod, als een vorm van sociaal werk. Maar concreter kunnen we Radio Sucumbíos eveneens zien als een **sociaal-artistieke praktijk**. Er is het gebruikte medium: radio. En waarvoor het wordt ingezet: individuele en collectieve ontplooiing. Maar ook de methodieken die men aanwendt, refereren m.i. naar de werkvorm van sociaal-artistieke projecten. Zo vertrekt Radio Sucumbíos inderdaad principieel vanuit een positieve benadering van de eigen leefwereld van de deelnemers en worden deelnemers van meet af aan beschouwd als *medevormgevers*. Luisteraars moeten hiertoe actief worden: participeren. Conform de kenmerken en vereisten van het medium, gaat het hier vooral over de nadruk op ‘spreken’. Volgens Van Pee en Demeyer is een ander kenmerk, de manier waarop sociaal-artistieke praktijken *plaatsen* ontwerpen waar minderheidsgroepen kunnen voortbouwen op hun eigen culturele gevoeligheden: het gaat om hún representaties gebaseerd op hun cultureel kapitaal (2003: 225). Sociaal-artistieke projecten beogen daarbij voorbij de bestaande breuklijnen in de samenleving te werken en de cirkel van uitsluiting en kansenongelijkheid ter sprake te brengen en/of te helpen doorbreken (2003: 227-228). Zo creëren sociaal-artistieke projecten een ruimte voor andere of alternatieve perspectieven naast het dominante perspectief en proberen ze een meer gelijkwaardige uitwisseling tussen deze verschillende perspectieven te realiseren (2003: 239). Door het ‘product’ –de radio-uitzendingen– wordt de samenleving geconfronteerd met de diversiteit en pluriformiteit van inzichten en verhalen, van noden en behoeften.

De metafoor van de plek en het thema van culturele diversiteit en culturele eigenheid zijn alvast prominent aanwezig in de narratieven van en over Radio Sucumbíos. Het partnerschap tussen Radio Sucumbíos en haar deelnemers zien we gereflecteerd in de kameraad-metafoor. Een kameraad zijn, betekent volgens Paulo Freire dat men niet boven iemand staat of in iemand, maar met iemand is (1972: 135).

Normatieve praktijk

Om een antwoord te vinden op de onderzoeksvragen werd eerst en vooral aandacht besteed aan de historische dimensie van Radio Sucumbíos. Het is duidelijk geworden dat spreken over het

ontstaansmoment en de verdere ontwikkelingsgeschiedenis van Radio Sucumbíos nauw vervat zit in een spreken over de geografische en de sociale, politieke, economische en culturele context van de provincie. Het zich gesitueerd weten in de tijd en aansluiting vinden met de context zijn niet zomaar te onderscheiden. Voorts is dat ‘zich situeren’ een permanente opdracht, een dagelijkse opdracht, een opdracht met veel verantwoordelijkheid ook. Hiervoor dienen de regelmatige planning- en evaluatiemomenten en de continue reflectie over het dagelijkse werk. In meer agogische termen zouden we deze momenten ook momenten van **maatschappelijke analyse** kunnen noemen. Analyses die men intern en/of samen met de externe actoren maakt. Analyses die soms ook op het forum zelf worden gebracht. Zoals men bijvoorbeeld gedaan heeft met het geval La Victoria of ook met de staking van de transporteurs.

Hiermee lijkt Radio Sucumbíos inderdaad in te gaan op het besef vanuit de kritisch-emancipatorische agogiek dat de maatschappelijke analyse vooraf moet gaan aan de concrete agogische interventie. Tenminste, als men disciplinerende effecten zoveel mogelijk wil vermijden en de emancipatorische kant ervan ten volle wil benutten (Bouverne-De Bie, 2004: 18-19). Daarbij moet er volgens Kunneman een besef zijn van de eigen positie op het **overgangsgebied tussen leefwereld en systeem**. Dat vraagt volgens Kunneman om een *normatieve benadering*: methodisch, inhoudelijk en politiek (1996: 18). Bij Radio Sucumbíos zien we dat de sociale opdracht vertrekt vanuit en samenloopt met haar religieuze werk –‘de twee benen’ van Radio Sucumbíos. Het is vanuit deze visie dat het mens- en wereldbeeld van Radio Sucumbíos wordt gedefinieerd en inhoud wordt gegeven aan haar dagelijkse streven (met anderen) naar een meer menswaardig bestaan. Hiermee lijkt men vooral de inhoudelijke en politieke kant te vatten. Methodisch gaat het volgens Kunneman over de noodzaak van daadwerkelijk contact en een zekere mate van participatie in de dagelijkse leefwereld van mensen en groepen in Sucumbíos. En dat betekent dat men de leefwereld en de bijhorende (sub) cultuur ook echt serieus moet nemen, van binnenuit (1996: 18). Het concept van La Vida de los Pueblos (LVP) en de opleiding tot *comunicador* komen hier deels aan tegemoet. We hebben echter gezien dat dit misschien nog ietwat te sporadisch en ad hoc blijft? Dat heeft een aantal consequenties (zie verder).

Radio Sucumbíos in metaforen

In een volgende paragraaf ging het over wat Radio Sucumbíos betekent en wil betekenen voor anderen. Met de metafoorthorie van Lakoff en Johnson was het mogelijk om verschillende karakteristieken van Radio Sucumbíos in kaart te brengen en aan elkaar te relateren. Vanuit de theorie van Lakoff en Johnson is het te begrijpen hoe deze metaforen elkaar soms overlappen en/of (deels) tegenstrijdig zijn.

Globaal zijn de gehanteerde metaforen volgens mij in te delen in twee categorieën. Enerzijds zijn er de metaforen die wijzen op de eerder instrumentele zijde van Radio Sucumbíos: ten dienste van en te

gebruiken door anderen. Zie bijvoorbeeld metaforen als: versterker, kompas, olie/vet voor een goed draaiend middenveld en plek. Anderzijds zijn er metaforen die eerder refereren naar persoonskenmerken. Metaforen die de radio niet als een ‘iets’ conceptualiseren, maar als een ‘iemand’: een getuige, een bruggenbouwer, een spreekbuis en een kameraad. Hoewel de eerste groep van metaforen op een aantal momenten ‘neutraliteit’ lijkt te suggereren, heb ik getoond dat dit in vele gevallen niet zo (strikt) dient te worden geïnterpreteerd.

In de marge heb ik de neutraliteitskwestie nader besproken. Er bleek eerder sprake van een hanteren van maatstaven van objectiviteit. Het spreken over neutraliteit in de context van Radio Sucumbíos als cultureel forum, als vorm van sociaal-cultureel werk is volgens mij echter niet zonder gevaar. Met Bouverne-De Bie weten we immers dat “(...) *tussenkomen in de leefsituatie van mensen, in de relaties tussen mensen en in de relatie tussen mensen en hun omgeving per definitie niet neutraal zijn*” (Bouverne-De Bie, 2004: 1). Ook de keuze voor objectieve informatie en het woord geven aan de (voorheen) ‘stillen’ zijn volgens mij bij uitstek politieke daden. Zeker in een context van ongelijke machtsverhoudingen.

Elk van de metaforen verwijst naar bepaalde karakteristieken van de radio. Ze dienen meteen ook als een aanduiding voor de bruikbaarheid en de meerwaarde van Radio Sucumbíos. De meerwaarde van Radio Sucumbíos moet wel opnieuw gecontextualiseerd worden. En dat in de eerste plaats ten aanzien van haar verschillende ‘*stakeholders*’. Bijvoorbeeld in de gemeenschappen lijkt men vooral de metaforen versterker en getuige te gebruiken wanneer zij spreken over wat Radio Sucumbíos voor hen betekent en voor hen doet. De verschillende metaforen –en de manier waarop die metaforen zich tot elkaar verhouden– verwijzen volgens mij ook naar de onderscheiden functies van Radio Sucumbíos als een sociaal-culturele en sociaal-artistieke praktijk. Typerend is volgens De Blende en Dhont de manier waarop deze functies –die in aanliggende sectoren eerder specialistisch aanwezig zijn– worden geïntegreerd: een relationele functie, een educatieve functie, een culturele functie en een maatschappelijke functie (2005: 11-12). We kunnen deze functies eveneens in de metaforen over de praktijk van Radio Sucumbíos herkennen. Ze lopen door elkaar. Zo refereert de kameraad-metafoor volgens mij vooral naar de relationele functie en komen in de plek-metafoor en in de versterker-metafoor ook de andere functies aan bod.

Tot slot, metaforen als versterker, olie/vet, spreekbuis en plek, verwijzen volgens mij het meest expliciet naar het concept –de metafoor– van het culturele forum. De niet-gedekte metaforen lijken dan eerder naar andere dimensies te verwijzen.

Centrale thema's

Daarna had ik vooral aandacht voor de verschillende thema's die doorheen het onderzoek naar boven zijn gekomen. Het zijn in agogische zin interessante thema's. Thema's die tegelijk zeer centraal waren in het discours en in het reële handelen van Radio Sucumbíos. Aan de hand van de metafoor van het culturele forum ging ik vooral op zoek naar aanduidingen over **het dialogische gehalte** van Radio Sucumbíos.

In de eerste plaats dienen op het cultureel forum natuurlijk sprekers aanwezig te zijn. Vandaar allereerst de klemtoon op *spreken, aanklagen en voorstellen*. We hebben gezien dat vooral aanklagen zeer prominent aanwezig is in het discours van Radio Sucumbíos. Het belang dat men daaraan hecht, lijkt vanuit het uitlokken en het uitvoeren van taaldaden te kunnen worden verklaard. Vanuit het besef van een cultureel diverse provincie te zijn, is culturele diversiteit een tweede centraal thema. Culturele diversiteit wordt zichtbaar/hoorbaar gemaakt door het inrichten van aparte ruimtes op het forum. Hiermee wordt erkend dat deze culturele diversiteit aanleiding geeft tot diverse meningen over en ervaringen met 'zijn' en *welzijn* (ontwikkeling, the good life). Radio Sucumbíos biedt een plek (ruimtes) waarop deze diversiteit tot uiting kan komen en fungeert als een cultureel forum door deze meningen en ervaringen publiek en dus tegensprekelijk te maken. Radio Sucumbíos biedt ook ondersteuning om deze ruimtes in te vullen. Bijvoorbeeld door de opleidingen tot *comunicadores*. Maar ook door met de format van La Vida de los Pueblos, *ter plekke* te gaan. Dat zijn tegelijk twee concrete manieren waarmee men de kwestie van de toegankelijkheid van het cultureel forum wil aanpakken. Op die manier tracht Radio Sucumbíos actief de minimumvoorwaarden voor cultureel forum te vervullen: de **5B's** (Bouverne-De Bie, 2005b).

Doorheen narratieven wordt voorts gewezen op de **functionaliteit** van deze ruimtes. Het cultureel forum en de onderscheiden ruimtes *moeten dienen* om identiteiten, tradities en gebruiken te bewaren, te versterken en uit te zenden. En om mistoestanden aan te klagen, om behoeften en noden uit te spreken. Zo dient het cultureel forum tegelijk om een draagvlak te creëren voor de oplossing van sociale problemen. We hebben gezien hoe er echter meteen een soort vooronderstelling lijkt te bestaan over de manieren waarop die sociale problemen dienen te worden opgelost. Zie bijvoorbeeld de klemtoon op spreken, burgerschap, en gemeenschaps- en organisatievorming. En de manier waarop ze vaak achter elkaar –in een haast lineaire verhouding– worden geplaatst. Deze vooronderstelling berust vooral op eerdere successen en aannames over de kracht van Radio Sucumbíos. Met het voorbeeld van de problemen bij de invulling van de ruimte voor jongeren en de ruimte voor de afro-ecuadoraanse gemeenschap, heb ik proberen aan te tonen dat deze vooronderstellingen een aantal beperkingen genereren. Ik gaf ook het voorbeeld van de haast paniekerige reacties op het thema van *tradities en gebruiken* in de inheemse gemeenschappen. Een groter besef van meervoudige identiteiten en de pluriformiteit van uitingen, lijkt nodig. Volgens Pinxten en De Munter wordt identiteit alvast best

gezien als *regelmatige verandering* (2006: 81-82). Die veranderingen, verschuivingen en aanpassingen moeten volgens Pinxten en De Munter overigens niet als bedreigend worden ervaren, want ze zijn kenmerkend voor de menselijke manier van omgaan met identiteit (2006: 82). Kleine en grotere culturele veranderingen gebeuren voortdurend en wederzijds. Alle culturen herdefiniëren zichzelf voortdurend, alle culturen *hybridiseren* (2006: 81-82). Met Hannerz noemen zij dit de transformationalistische visie op culturele veranderingen. Hertaald naar een meer agogische benadering zou ik dat het realiseren van relationeel burgerschap noemen. De literatuur over en het denken in termen van hybridiserende culturen lijkt mij overigens nog meer interessante inzichten te kunnen bieden voor de praktijk van Radio Sucumbíos. Bijvoorbeeld ten aanzien van de actuele – moeizame– zoektocht van Radio Sucumbíos naar hoe het de processen van identiteitsvorming in de provincie kan ondersteunen. Dat alles zou bijvoorbeeld kunnen betekenen dat de ruimtes veel flexibeler gedacht dienen te worden. Er zijn hierbij een aantal beperkingen inherent aan de techniciteit van het medium. Een radioprogramma en de programmatie van een radiozender moeten elke dag opnieuw worden gemaakt. En dat vraagt zeker en vast enige vasthoudendheid (*tenacidad*).

De ‘*dagelijksheid*’ van het medium lijkt echter meteen ook één van de (onderschatte?) mogelijkheden van Radio Sucumbíos. Radio is aanwezig in het dagelijkse leven van mensen en laat gemakkelijker toe dat het dagelijkse leven van mensen aanwezig is op de radio. Radio is gewoon. Dat gewone en haar ‘dagelijksheid’ lijken dan toe te staan om beter in te spelen op de *micro-historias* van mensen. Om in te spelen op wat Robert White ‘*the different uses of radio in micro contexts*’ noemt (2004: 16). En zo meteen ook meer aandacht te hebben voor “*the discussions going on in market stalls, local bars, family courtyards [that] became important sites of discussion of their exclusion, their exploitation, the depreciation of their identities*” (White, 2004: 15). En de aanzetten tot eigen voorstellen die men op deze plaatsen kan verzamelen. Die aandacht is er nu al bij Radio Sucumbíos, maar het belang ervan lijkt voorlopig nog ietwat onderschat te worden? Immers op die plaatsen zal volgens Escobar ook het post-ontwikkelingstijdperk verder vorm krijgen (1995: 222-223). Door haar specifieke positionering zou Radio Sucumbíos hiertoe nog meer een laboratorium kunnen zijn. Als cultureel forum. Hiertoe moet de uiteindelijke doelstelling zijn mensen te laten spreken, “(...) *not just about their problems*”. Maar “(...) [to give] *people the chance to become creators and also providers of information on various themes of importance to their lives and to the outside world*” (Adams en Goldbard, 2002: 78).

Aansluiten bij ‘het dagelijkse’ verbinden met een open, oriënterende kijk op de toekomst brengt ons volgens mij ook bij het thema van *leefwereldverbreding*, niet alleen van de luisteraars, maar ook van de medewerkers van de radio.

In een andere paragraaf ging het over de discourses van ‘ontwikkeling’ aan het werk in Radio Sucumbíos. Ook hier lijkt de radio een forumfunctie te verlenen aan verschillende denk-, ziens- en

handelswijzen over en van ‘ontwikkeling’. Spreken over ‘ontwikkeling’ vertaalt men meest expliciet in ‘voortgang’ en ‘verwezenlijkingen’. Globaal wordt dit echter verder ingekaderd in een spreken over burgerschap en gemeenschap.

In de laatste paragraaf werd de impact van Radio Sucumbíos nagegaan. In Latijns-Amerika verkiest men de Spaanstalige term ‘incidencia’ (Geerts en van Oeyen, 2001). Hiermee wil men vooral aandacht hebben voor de meer diffuse, onrechtstreekse invloed van radio. En de manier waarop mensen rond haar boodschappen zelf –eigen– betekenissen gaan construeren. Ook dat is een belangrijk gegeven in het nadenken over de manieren waarop het cultureel forum moet gedacht worden. De ‘*deiningen*’ die Radio Sucumbíos veroorzaakt, kunnen op verschillende terreinen worden geïnventariseerd. Aandacht ging hierbij naar grote én kleine(re) verhalen. Veronderstellingen omtrent de omvang van die ‘deiningen’ gebeurden vooral vanuit de gegevens over haar ruime luisterbereik en de narratieven waarin haar geloofwaardigheid en betrouwbaarheid steeds opnieuw werden benadrukt door sprekers uit verschillende sectoren.

Besluit

Wat nu te besluiten uit het gevoerde onderzoek? En kunnen we iets zeggen over ‘culturele perspectieven op ontwikkelingssamenwerking’?

Vooreerst dient opnieuw te worden opgemerkt dat conclusies *gesitueerd* en in eerste instantie enkel voor deze case van betekenis zijn. Tenzij andere lezers, onderzoekers ze herkennen voor en/of door eigen onderzoek (Nisbet en Watt geciteerd in Cohen et al, 2000: 184). Voorts hebben we gezien hoe Radio Sucumbíos op verschillende manieren de functie van cultureel forum opneemt, en meer dan dat (cf. de niet gedekte metaforen). Vanuit de cultureel diverse ruimtes op dat forum kunnen mensen inderdaad “*de veelheid van waarden, normen en gebruiken in de samenleving leren ervaren en het debat over de grondslagen en de ordening van de maatschappij voeren*” (Bouverne-De Bie, 2004: 191).

We hebben ook vastgesteld hoe Radio Sucumbíos te zien is als een sociaal-artistische praktijk, die tevens fungeert als een (autonome) middenveldspeler. Karakteristieken die deze visie bevestigen, werden vooral besproken vanuit de literatuur over *community cultural development*. De stem van Escobar –en de culturele critici van het ontwikkelingsproject– fungeerde in een aantal gevallen als kritische kanttekening.

Wat het dialogische gehalte van Radio Sucumbíos betreft, werd heel wat aandacht besteed aan haar discours over ‘spreken’. Ik heb stilgestaan bij het belang van daadwerkelijk ‘luisteren’ (Welton, 2002). Dat betekent bijvoorbeeld ook dat Radio Sucumbíos als cultureel forum, eveneens moet begrepen

worden als een culturele constructie. Een D/discours dat steeds *insiders* en *outsiders* creëert (Gee, 2005: 27). Hiermee moet volgens mij dan ook een continu besef zijn van de mogelijke, onverwachte en ongewilde uitsluitingseffecten. Die uitsluitingseffecten zouden bijvoorbeeld kunnen worden veroorzaakt door de té sterke nadruk op de cultureel diverse ruimte als een plek tot versterken en aanklagen? Ze kunnen ook veroorzaakt worden in het concrete uitdenken en concretiseren van die ruimtes. Daarom zal er dan ook aandacht moeten zijn voor de veranderlijkheid en de meervoudigheid van identiteiten. Een voorbeeld, wat met een 16-jarig meisje van *Cofán-afkomst*, dat twee kinderen heeft, in de stad woont, actief is in de lokale kerk én naar reggaeton-muziek luistert? Kan ook zij zich herkennen in Radio Sucumbíos? Het gaat dan onder andere over de psychologische betaalbaarheid als één element van die toegankelijkheid van Radio Sucumbíos. Deze en andere opmerkingen worden in het sociaal werk verstaan als een samengaan van het patroon van de waarden met het patroon van de ontmoeting (Kristensen, 1992). Of zie de methodisch-normatieve vereisten bij Kunneman (1996).

Radio Sucumbíos moet (en kan) bijdragen tot de pedagogische processen waar mensen op een vrije en een gezonde manier leren spreken, handelen en luisteren naar anderen. Tegelijk moeten we aannemen dat niet alleen de inhoud van deze handelingen cultureel bepaald is –bijvoorbeeld de taal waarin ze gebeuren– maar ook de vorm ervan. De diversiteit van die vormen zichtbaar maken kan via dat daadwerkelijke interesse hebben voor en participeren in de leefwereld van gemeenschappen. Door dergelijke aanname verder te expliciteren en aan te passen aan/in te passen in de eigen praktijk zou Radio Sucumbíos misschien op een nog effectievere manier kunnen fungeren als cultureel forum in de metaforische zin van het woord. Dit betekent uiteindelijk dat de medewerkers van Radio Sucumbíos niet langer dé deskundige kunnen zijn, maar als burger telkens opnieuw in dialoog gaan met –en luisteren naar– medeburgers (Bouverne-De Bie, 2005a). Ertoe verbonden, “*to arrive at a discourse without excluding any voices (...) toward the creation of a common world able to attend to the needs of its citizens*”. (Welton, 2002: 206). En dat alles moet wel gepaard gaan met wat Tom Vanwing de ‘legitieme onzekerheid’ van het sociaal-cultureel werk en sociaal-artistieke praktijken noemt (2005: 110). Immers, het is *in* Radio Sucumbíos dat men gestalte kan geven aan de civiele maatschappij, gemeenschapsvorming en burgerschap. Het medezeggenschap en auteurschap van deelnemers en participanten, vormen uiteindelijk dé toetssteen voor haar legitimiteit: “*een keurslijf staat haar niet*” (2005: 111-112).

Na dit alles lijken cultuur en culturele diversiteit bij Radio Sucumbíos m.i. dan te veel als een *asset* te worden verstaan: interessant om het groepsgevoel te stimuleren en de gemeenschap hechter te maken. Zodat de betrokken groep een meer te duchten tegenstrever zou worden (cf. het antagonistische denken). Ten dienste van: bewustwording en actorschap. Dat lijkt mij een te instrumentele kijk op het belang van cultuur? Op wat cultuur is en doet.

Verder onderzoek

Dat brengt ons ten slotte bij de mogelijke pistes voor verder onderzoek. Met Smaling (1992) weten we dat dit onderzoek slechts één perspectief brengt. De gehanteerde agogische benadering en de poging om een culturele lens te hanteren doorheen dit onderzoek (Rao en Walton, 2004), kunnen dan misschien dienen als een verfrissende bijdrage aan de gesprekken in en tussen verschillende ‘clubs’?

Om het voorgaande mogelijk te maken, lijkt vergelijkend onderzoek met gelijkaardige studies welgekomen. Op die manier zou misschien ook de invloed van het methodisch opzet en het gebruikte begrippenkader beter begrepen kunnen worden? Voorts lijkt het mij interessant om op elk van de onderzochte thema’s nader in te gaan. Rond elk van deze thema’s kan m.i. –al dan niet voortbouwend op dit onderzoek– verder onderzoek gebeuren. Bijvoorbeeld rond het besef van verspreide loyaliteiten en de veelzijdigheid van Radio Sucumbíos? Of de idee van hybridiserende culturen en de manieren waarop dat in de radio aan bod komt/kan komen? En de manieren waarop Radio Sucumbíos door –in ruime zin– verschillende bevolkingsgroepen wordt beluisterd, verstaan en gebruikt (cf. het gebruik in micro-contexten)? Dit zou volgens mij nog meer een specifiek antropologische benadering vragen. Wat met de relatie tussen de techniciteit van het medium en de impact ervan op het functioneren van het cultureel forum? Ook het spreken over muziek zou verder onderzocht kunnen worden.

Een ander element is dat voor deze scriptie de focus eerst en vooral lag op ‘het sociale been’ van Radio Sucumbíos. Dat was een bewuste keuze. ‘Het evangelische been’ –hoewel niet per se ontweken– komt hierdoor duidelijk minder aan bod. Verder onderzoek zou bijvoorbeeld kunnen nagaan welke invloeden het specifiek religieuze element uitoefent op de concrete praktijk van Radio Sucumbíos. Dergelijk onderzoek zou waarschijnlijk een andere invalshoek vragen, maar lijkt mij eveneens waardevol.

Anderzijds zou longitudinaal onderzoek misschien meer klaarheid kunnen scheppen rond de dynamiek van het cultureel forum. De manier waarop context en eigen interventies –onvermijdelijk en voortdurend– op elkaar ingrijpen bijvoorbeeld. En wat zal bijvoorbeeld de impact op langere termijn zijn van de nieuwe communicatiemedia en de digitalisering? Martínez-Costa (2001) voorspelt in deze context een totaal nieuw paradigma voor radio.

Tot slot, deze scriptie is een verslag van twee maanden veldonderzoek bij Radio Sucumbíos. Conform Clifford Geertz (1973) is het een reconstructie van een constructie van betekenissen en betekenisvolle verhalen. Voorliggend onderzoek kan volgens mij dan ook best gezien worden als een momentopname van een dynamisch gegeven. Een momentopname die van dienst kan zijn voor het eigen begrijpen en het (nodige) steeds opnieuw herbekijken van Radio Sucumbíos? Tot slot wordt dit onderzoek idealiter gezien als een uitnodiging tot verder onderzoek.

“Het is niet gemakkelijk. Het is niet gemakkelijk om dit werk te doen. Het geeft veel nadelen (...) Ze hebben ons bedreigd met het sluiten van de radio. Doodsbedreigingen. Ze bellen naar ons thuis. Ze bellen ons op onze gsm. Ze zeggen ons van alles. Ze verwijten ons. Maar wij geloven dat we het doen met een doel (...) We weten dat de groepen aan de macht steeds zwakker worden, omdat het bewustzijn van de mensen en de sociale organisaties groeit. De mensen leren hun rechten kennen. En door mijn rechten te kennen, kan ik eisen dat men die rechten nakomt. En dus, voor die groepen aan de macht, dat bevalt hen niet. En ze zien de radio als het schild van de armen. En ze proberen ons aan te vallen en ze zeggen: ‘luister, we gaan je vermoorden’ (...) Maar tot op vandaag, godzijndank, is er niets gebeurd” (A.B., oktober 2006).

“No es facil. No es facil hacer ese trabajo. Tiene mucho infavores (...) Nos ha costado amenazas de cierres. Amenazas de muerte. Nos llaman a nuestra casa. Nos llaman a nuestras celulares. Nos dicen un monton de cosas. Nos insultan. Pero creemos que estamos haciendolo por una causa (...) Sabemos que el grupo de poder cada vez se debilita más, porque la organización va tomando consciencia. La gente va tomando consciencia de cual son sus derechos. Y a conocer mis derechos, puedo exigir que se cumpla. Entonces a los grupos de poder eso no los conviene. Y ven a la radio como el escudo de los pobres. Entonces lo que hacen es atacar al escudo y le dicen: ‘oye te vamos a matar’ (...) Pero hasta aqui, gracias a Díos, no ha pasado nada” (A.B., oktober 2006).

Literatuurlijst en geraadpleegde websites

- Adams, D. en Goldbard, A. (2001). *Creative Community. The Art of Cultural Development*. New York: The Rockefeller Foundation.
- Adams, D. en Goldbard, A. (2002). *Community, Culture and Globalization*. New York: The Rockefeller Foundation.
- Arnaut, K. (2005). *Antropologie, conflict en ontwikkeling*. UGent, Niet-gepubliceerde cursus.
- Blommaert, J. (2004). *Discourse – A critical introduction*. Cambridge: University Press.
- Bouverne-De Bie, M. (2004). *Cursus Sociale Agogiek*. Gent: Academia Press.
- Bouverne-De Bie, M. (2005a). *Sociaal Werk en Agogische Theorieën*. UGent, Niet-gepubliceerde cursus.
- Bouverne-De Bie, M. (2005b). *Wat is de rol van het sociaal-cultureel volwassenenwerk op het vlak van gemeenschapsvorming?* Discussietekst visiedag SoCius.
- Bouverne-De Bie, M. & De Droogh L. (2005). *Sociaal Werk en Welzijnsrechten*. UGent, Niet-gepubliceerde cursus.
- Carnie, J.H. (2003). Talking to the Centre: Different Voices in the Intellectual History of The Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS). *Gateway. An Academic Journal on the Web*, 6. 9 december 2006, <http://grad.usask.ca/gateway/archive21.html>.
- Claes, T. (2005). Module 1. Inleiding: ‘Cultuur’ als containerbegrip. In: *Cultuurfilosofie I* (pp 5-13). UGent, Niet-gepubliceerde cursus.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (Ed.) (2000). Case Studies. In: *Research Methods in Education* (pp 181-190). London: Routledge Falmer.
- Coussée, F. (2006). Jeugdwerk als sociaal-pedagogische interventie. *Sociale interventie*, 15 (3): pp 28-36.
- Crisell, A. (1986). *Understanding radio*. New York/London: Methuen&Co.
- Dávila, L. (2001). Alcances y límites de la radio. In: Mendizábal, I.R. & Cucurella, L.D. (Eds.). *Comunicación en el tercer milenio: nuevos escenarios y tendencias* (pp 463-472). Quito: Friedrich Ebert Stiftung – Abya-Yala.
- Dávila, L. (2003). Construcción de comunidad: El desafío de la radio del siglo XXI. In: Jaramillo, E.S. (Ed.) *Desafíos de la radio en el nuevo milenio*. Colección Encuentros 8, Quito: CIESPAL.
- Decaestecker, B. (7 februari 2007). Studio Brussel moet muzikale gids zijn. *De Standaard - Cultuur & Media*, p28-29.
- De Bisschop, A. (2006). *Slotlezing: Wat te leren uit de diversiteit aan sociaal-artistieke praktijken?* Colloquium ‘Sociaal-artistiek over de grenzen’ (8 november 2006). Gent.

- De Coninck, D. (1996). *Witte olifanten. De miljardenschandalen van de Belgische ontwikkelings-samenwerking*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.
- Doom, R. (1999). Armoede. Een essay van de open deur. In: B. Mazijn (Ed.). *Duurzame ontwikkeling meervoudig bekeken* (pp 75-103). Gent: Academia Press.
- Escobar, A. (1995). *Encountering Development. The Making and Unmaking of the Third World*. New Jersey: Princeton University Press.
- Escobar, A. (2005). El “postdesarrollo” como concepto y práctica social. In: D. Mato (Ed.). *Políticas de economía, ambiente y sociedad en tiempos de globalización* (pp 17-31). Caracas: Universidad Central de Venezuela.
- Fairclough, N. (2001). The dialectics of discourse. *Textus*, 14(2), pp 231-242. <http://www.geogr.ku.dk/courses/phd/glob-loc/papers/phdfairclough2.pdf>
- Fisher, W.F. (1997). Doing good? The politics and Antipolitics of NGO practices. *Annual Review Anthropology*. 26, pp 439-464.
- Foucault, M. (2004). *Breekbare vrijheid. Teksten & interviews*. Amsterdam: Boom/Parrèsia.
- Freire, P. (1972). *Pedagogie van de onderdrukten*. Baarn: Uitgeverij In den Toren.
- Freire, P. (1979). *Pedagogie in ontwikkeling. Brieven aan Guinee-Bissau*. Baarn: Uitgeverij In den Toren.
- Fukuyama, F. (1989). The End of History? *National Interest*, 16, pp 18-32.
- Funder, M. (2005). Bias, Intimacy and Power in Qualitative Fieldwork Strategies. *The Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*, 4(1), pp 1-9.
- Galeano, E. (1986). *De aderlating van een continent. Vijf eeuwen economische exploitatie van Latijns-Amerika*. Amsterdam: Kritiese Bibliotheek, Van Gennep/Novib.
- Gall, M., Gall, J. en Borg, W. (2002). Case Study Research. In: *Educational Research: An Introduction* (pp 434-474). Boston: Allyn & Bacon.
- Gee, J.P. (1996). *Social linguistics and literacies: Ideology in discourses*. London/New York: Longman.
- Gee, J.P. (2005). *An introduction to Discourse Analysis. Theory and Method*. London/New York: Routledge.
- Geerts, A. en van Oeyen, V. (2001). *La radio popular frente al nuevo siglo: estudio de vigencia e incidencia*. Quito: ALER.
- Geerts, A., van Oeyen, V. en Villamayor, C. (2004). *La práctica inspira*. Quito: ALER.
- Geerts, A., van Oeyen, V. en Villamayor, C. (2004). *La práctica inspira: Radio Sucumbíos [CD-Rom]*. Quito: ALER.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York: Basic Books.
- Graff, G. (2003). *Clueless in Academe: How Schooling Obscures the Life of the Mind*. New Haven: Yale University Press.

- Hammersley, M. (2000). Varieties of social research: a typology. *International Journal of Social Research Methodology*, 3, nr. 3, pp 221-229.
- Hertmans, S. (2002) *Waarover men niet spreken kan. Elementen voor een agogiek voor de kunst*. Brussel: VUB Press.
- Kristensen, B. (1992). *Welzijn in patronen*. Utrecht: SWP.
- Kunneman, H. (1996). Sociaal-cultureel werk als vorm van normatieve professionaliteit. In: D. Nieuwpoort en P. Vlaar (Ed.). *Sociaal-cultureel werk. Zorgvuldige aandacht voor het alledaagse* (pp 13-20). Utrecht: SWP.
- Lakoff, G. en Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Leezenberg, M. en De Vries, G. (2001). *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Losito, C. (2000). *Culture and Development: A New Paradigm*. 16 december 2006, http://www.communityarts.net/readingroom/archivefiles/2000/10/culture_and_dev.php.
- Martínez-Costa, M.D.P. (2001). Sobre convergencias y divergencias digitales. Un nuevo paradigma para la radio. [Elektronische versie]. Web para profesionales de la comunicación iberoamericanos, 3(2), nr. 28, <http://www.saladeprensa.org/art199.htm>.
- Mato, D. (Ed.) (2005). Estudios y otras prácticas intelectuales latinoamericanas en cultura y poder. In: *Políticas de economía, ambiente y sociedad en tiempos de globalización* (pp 21-46). Caracas: Universidad Central de Venezuela.
- Mestrum, F. (2005a). Het einde van de ontwikkelingssamenwerking? [Elektronische versie]. *Uitpers*, 7(68), www.uitpers.be.
- Mestrum, F. (2005b). *De rattenvanger van Hameln. De Wereldbank, armoede en ontwikkeling*. Berchem: EPO.
- Neederveen-Pieterse, J. (2000). After post-development. *Third World Quarterly*, 21(2), pp 175-191.
- Newcomb, H. en Hirsch, P. (1994). Television as a Cultural Forum. In: Newcomb, H. (ed.), *Television: The Critical View* (pp 503-515). London/New York: Oxford University Press.
- Nilmanat, K. en Street A. (2004). Search for a cure: narratives of Thai familycaregivers living with a person with AIDS. *Social Science & Medicine*, 59, pp 1003–1010.
- Pérez de Cuéllar, J. (1996). *Our Creative Diversity. Report of the World Commission on Culture and Development*. Paris: Unesco Publishing.
- Peters, V. (1995). De case-study. In: Hüttner, H., Renckstorf, K. en Wester, F. (Ed.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap* (pp. 586-607). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Pinxten, R. en De Munter, K. (2006). *De culturele eeuw*. Antwerpen/Amsterdam: Hautekiet.
- Pottier, J (2000). Academic Research and Development Practice. *The Journal of African History*, 41(2), pp 340-341.
- Rahnema, M. en Bawtree, V. (Ed.) (1997). *The Post-Development Reader*. London: Zed.

- Rao, V. en Walton, M. (Ed.) (2004). *Culture and Public Action*. Stanford: Stanford University Press.
- Reyes, H. (2006). Medios de comunicación vinculados al poder político. [Elektronische versie]. <http://www.simbolosedelibertad.com/2006/05/08/medios-de-comunicacion-vinculados-al-poder-politico/>.
- Reyes, H., persoonlijk gesprek, 27 oktober 2006.
- Rodrigo-Mendizábal, I., persoonlijk gesprek, 23 oktober 2006.
- Schech, S. en Haggis, J. (2000). *Culture and Development. A Critical Introduction*. Oxford/Malden: Blackwell Publishing.
- Schuyten, G. (2006a). Methodologisch kader. In: *Modellen van Empirisch Onderzoek I* (pp 1-39). Gent, Niet-gepubliceerde cursus.
- Schuyten, G. (2006b). Casestudie. In: *Modellen van Empirisch Onderzoek I* (pp 1-9). Gent, Niet-gepubliceerde cursus.
- Smaling, A. (1992). De pragmatische ruimte: Paradigmatische en pragmatische elementen van de methodenkeus. In: Smaling, A. en van Zuuren, F. (Ed.) *De praktijk van kwalitatief onderzoek* (pp 164-182). Meppel/Amsterdam: Boom.
- Soetaert, e.a. (2005). Cultural Studies: Inspirational Guidebooks with Consequences. *European Journal of Cultural Studies*, 8(4), pp 513-520.
- Sondeo_rs* (2006). Niet-gepubliceerd document.
- Spradley, J. (1980). *Participant observation*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Stearns, P. (2003). *Expanding the Agenda of Cultural Research*. The Chronicle of Higher Education. [Elektronische versie] <http://chronicle.com/free/v49/i34/34b00701.htm>.
- Threadgold, T. (2003, Februari). Cultural Studies, Critical Theory and Critical Discourse Analysis: Histories, Remembering and Futures. In: Cultural analysis within linguistics - Is linguistics part of cultural studies? *Linguistik Online*, 14 (2). 10 december 2006, http://www.linguistik-online.de/14_03/threadgold.pdf.
- UN Chronicle (1989). Culture is also how we live – World Decade for Cultural Development, 1988-1997. [Elektronische versie] http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m1309/is_n2_v26/ai_7804525.
- UNDP (2005). The state of human development. In: *Human Development Report 2005*. International cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world (pp 15-48). New York: UNDP.
- Van Pee, K. en Demeyer, B. (2003). *De sociaal-artistieke praktijk in België. Een kwalitatief onderzoek naar methodiekontwikkeling*. Leuven/Brussel: HIVA – Kunst en Democratie.
- Vandenbroeck, M. (2005). Hoofdstuk 11: De antropologische blik. In: *Kinderzorg*. Gent, Niet-gepubliceerde cursus.
- Vanwing, T. (2005). De narrige legitimering van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. In: Larock, Y., e.a. (Ed.). *Spoor Zoeken. Handboek sociaal-cultureel werk met volwassenen* (pp 101-129). Gent/Brussel: Academia Press – Socius.

Verhelst, T. & Tyndale, W. (2002) Cultures, spirituality, and development. In: Eade, D. (Ed.). *Development and Culture* (pp 1-24), Eynsham: Information Press.

Verhelst, T. (2003). Het recht anders te zijn. Naar nieuwe vormen van solidariteit met het Zuiden. *Monografieën over interculturaliteit*, 10.

Verstraete, G. (2002) (Ed.). Inleiding: Cultural studies of cultuur in conflict. In: *Cultural Studies in Nederland* (pp 7-21), Nijmegen: Van Tilt Uitgevers.

Verstraete, G. (2005). Diversiteit en sociaal-cultureel werk. In: Larock, Y., e.a. (Ed.). *Spoor Zoeken. Handboek sociaal-cultureel werk met volwassenen* (pp 391-415). Gent/Brussel: Academia Press – Socius.

Walraet, A. (2005). A Short History of Aid. In: *Internationale Ontwikkelingssamenwerking*. UGent, Niet-gepubliceerde cursus.

Welton, M. (2002). Listening, conflict and citizenship: towards a pedagogy of civil society. *International Journal of lifelong Education*, 21(3), pp 197-208.

White, R. (2004). Is 'empowerment' the answer? Current Theory and Research on Development Communication. *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, 66(1), pp 7-24.

Willett, J. (1965). Brecht on Theatre: 1918-1932. [Elektronische versie] <http://home.freeuk.com/lemmaesthetics/brecht1.htm>

Williams, R. (1961). *The Long Revolution*. New York: Columbia University Press.

Ziai, A. (2004). The ambivalence of post-development: between reactionary populism and radical democracy. *Third World Quarterly*, 25(6), pp 1045-1060.

11.11.11 (3 april 2007). Belgische ontwikkelingshulp daalt. [Elektronische versie] <http://www.11.be/index.php?option=content&task=view&id=102018>.

Geraadpleegde websites

- ALER, www.aler.org
- Broederlijk Delen, www.broederlijkdelen.be.
- ISAMIS, <http://www.isamis.org>
- Sociology Online, http://www.sociologyonline.co.uk/post_essays/PopHall.htm
- The Juror's Website, <http://jctmac.tripod.com/terms.html>
- Van Dale, <http://www.vandale.be/opzoeken/woordenboek>
- Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling, www.vodo.be
- 11.11.11., <http://www.11.be/index.php?option=content&task=view&id=1597>

Achtergrondinformatie provincie Sucumbíos

- <http://www.vistazo.com/oriente/sucumbios.htm>
- <http://www.explored.com.ec/ecuador/sucum.htm>